

18-00

4 рив.

Протокол завірення

вчинений в Коломиї dnia
року після дев'ятдесятого десятиліття.

Перед нами Володимиром Тимціком заступником повітового
єпископа в той урядовій компетенції лично заяв

Коломия, 1920 рік, 25 жовтня 1920 р.

НОВИНА

Інформаційний щоденник

Виходить у Коломиї з годніні 11 днів.

Повітряний збився на землю.

Вісім години вечора 25 жовтня в повітря над Коломиєю збився літак. Літак був американський і належав до корпусу авіаційної школи в Ізмаїлі. Літак вилетів з Ізмаїля о півночі і, маючи на борту двох льотчиків, вступив в повітря над Коломиєю. Літак кружів над містом, викликаючи увагу громадян. Після кількох маневрів літак врізався в землю біля с. Сороки. Літак був повністю зруйнований. Льотчиків врятували. Одного з них, який отримав важкі поранення, доставили до лікарні. Другого, який отримав менш важкі поранення, доставили до лікарні в Ізмаїлі.

Зубенко.

Дізнаємося, що історик-любитель, який опублікував в газеті "Будівельник" статтю про історію міста Коломиї, отримав від редакції відповідь, в якій вказано, що стаття є безцінною, і редакція не несе відповідальності за її зміст.

Смерть.

У Коломиї помер старий чоловік. Похоронили його в сільському цвинтарі.

Навідився інспектор рай.

Інспектор районної адміністрації навідився в Коломию. Він оглянув місто і поспілкувався з громадянами. Інспектор вдовольняється порядком в місті і побажав, щоб він залишався таким.

63.3 (ЧУКР) 6
M 77

Kolomyja

КОЛОМИЯ В ЧАСИ ЗУНА

Іван Монолатій

Ця книжка є продуктом культурної діяльності Коломиї, яка зберегла свою національну самість і самобутність.

Коломия, 1920 рік, 12 жовтня 1920 р.

Іван Монолатій

Микола Монолатій

Монолатій

2066

Коломия, місто Івана Франка (Філатія) -
Історія (1918-1919 рр)

БЗ.З.(ЧУКР)Б

БЗ.З.(ЧУКР)Б

М/Т

Міністерство освіти і науки України
Коломийський педагогічний коледж
Прикарпатського університету імені Василя Стефаника

Іван Монолатій

КОЛОМІЯ В ЧАСИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

16

КОЛОМІЯ
2000

925845

КФ

У навчально-методичному посібнику проаналізовано шляхи становлення та розвитку державотворчих процесів в місті Коломиї, що на Івано-Франківщині, в період Західноукраїнської Народної Республіки на Покутті (1918-1919 рр.), висвітлено маловідомі сторінки історичного коломиєзнавства. Більшість подій політичної історії Коломиї висвітлюється вперше.

Навчально-методичний посібник підготовлений для студентів і викладачів педагогічних училищ і коледжів для вивчення розділів "Українська національно-демократична революція", "Україна в боротьбі за збереження державної незалежності (1918-1920 рр.)", теми "Наш край в 1917-1920 рр." в курсі новітньої історії України.

Видання розраховане на істориків-краєзнавців, науковців, всіх, хто цікавиться проблемами новітньої історії рідного краю. Буде корисним для викладачів закладів вищої освіти України I - II рівня акредитації для опрацювання курсу історії України.

Це видання входить у план комплексного вивчення Коломиїщини, започаткованого Коломиїським інститутом та педагогічним коледжем Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор

Володимир Косик

Львівський Національний університет ім. Івана Франка,

Український Вільний Університет,

Київський міжрегіональний інститут вдосконалення

вчителів ім. Бориса Грінченка

доктор юридичних наук, професор

Михайло Костицький

Конституційний Суд України, Український Вільний

Університет

Наукова апробація Музею історії міста Коломиї

Рекомендовано до друку Вченою Радою Прикарпатського університету імені Василя Стефаника (протокол № 7 від 28 березня 2000 року)

© Іван Монолатій, 2000

© Коломиїський педагогічний коледж Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, 2000

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА
ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІМ. І. ФРАНКА

ЗМІСТ

ст.

Передмова.....	5-8
I. Суспільно-політичне становище Коломиї під час національно-демократичної революції в Галичині та становлення Західноукраїнської Народної Республіки на Покутті.....	9-30
II. Національні відносини у міському середовищі.....	31-36
III. Громадсько-культурна інтеграція коломиян у систему національного відродження Західноукраїнської Народної Республіки.....	37-46
IV. Коломияни у Визвольних змаганнях українського народу.....	47-55
Післямова.....	56-57
Бібліографічні посилання.....	58-73
Публікації автора.....	74-77

ПЕРЕДМОВА

Двадцять століття в житті українського народу - це період самостійницьких державно-національних злетів і спадів, в яких значення пошуку нових шляхів і матеріалу для остаточного здійснення побудови власного життя досягло найбільшого завзяття.

Дослідження державотворчих процесів новітньої історії України має чимало прогалин й фальсифікацій. Це вказує на те, що час у якому живемо вимагає нових трактувань і розв'язок, нових концепцій та інтерпретацій історії українського державотворення.

Вирішальну роль у творенні модерної української нації в Галичині відіграла Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Дослідження її найхарактерніших властивостей вимагає не лише теоретичного, але й практичного осмислення, що покликане переглянути суспільно-політичний рух на західноукраїнських землях у ХХ ст. Принциповий науковий аналіз минувшини дасть змогу чітко окреслити політичні сили, які діяли у цей важливий період української історії, визначити їх роль і місце у розвитку міського середовища Галичини.

В результаті виявлення нових історичних фактів виникає необхідність побороти суб'єктивні труднощі пізнання найважливіших етапів суспільного руху та активності населення Коломиї - своєрідної метрополії національного духу, визначного політико-адміністративного й культурного центру Галичини.

Проблеми становлення українського державотворення в Коломиї ще не стали об'єктом спеціального дослідження в історіографії взагалі. Деякі різновидності та загальні особливості теми висвітлювалися в окремих працях безпосередніх творців Західноукраїнської Народної Республіки.

Показовими серед них є спогади відомого українського письменника і громадського діяча Андрія Чайковського¹. "На мою думку, — писав автор, — ніякий українець не повинен забирати з собою в могилу того, що знає, що він пережив, а що може бути загальний інтерес, хоч би із малої закутини нашої землі. Такі спомини, вкупі з другими такими споминами, складатимуть хроніку-літопис минулого, і це буде важливим джерелом для будучого історика. Але при цьому одна вимога: об'єктивність і совістість у представленні справи. Пишучий не сміє нічого замовчувати, навіть своїх особистих похибок і прогріхів, коли вони за ним є ... Лише така хроніка може заслуговувати на віру... бути вірною світлиною того всього, що тоді діялось, доброго чи злого"².

Особливу цінність мають спогади та історично-популярні розвідки Олексі Кузьми "Листопадові дні 1918 р." (Львів, 1931), Івана Крип'якевича і Богдана Гнатевича "Історія українського війська" (Львів, 1937), Михайла Лозинського "Галичина у рр. 1918-1920" (Відень, 1922), Матвія Стахова "Західня Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923 рр." (Скрантон, 1959-1960) та ін. Вони насамперед становлять

значну джерелознавчу цінність, оскільки, крім матеріалу мемуарного характеру, в них використано широке коло різноманітних джерел, багато з яких сьогодні безповоротньо втрачені. Притаманний цим працям певний суб'єктивізм зумовлений як самими їх особливостями (напівмемуари, напівдослідження), так і прагненням авторів обґрунтувати своє бачення історичних подій, свою роль у них.

Тому справедливо вважаємо думку одного з найвідоміших істориків і теоретиків історіософії Арнольда Тойнбі, який стверджував, що "навчені тільки описувати, а не вдосконалювати об'єкти свого дослідження, історики, перебувають у полоні ідей, які панують у спільнотах, де їм випало жити і працювати"³.

Інформативно значущими у цьому плані є більш-менш повні студії Каміля Баранського "Przemineli zagonczyku, chliboroby, chasydzi. Rzecz o ziemi Stanislawowsko-Kolomyjsko-Stryjskiej" (Лондон, 1988), Пржемислава Гаусера "Kresy polnocno-wschodnie Rzeczypospolitej w polityce Polskiej na przełomie 1918-1919r" (у збірнику "Z dziejow Europy srodkowo-wschodniej, Bjalostok, 1995), Пржемислава Журавського "Sprawa Ukrainka na konferencji rokojowej w Paryżu w roku 1919" (Варшава, 1995).

Із спеціальних історичних дослідження найбільш цінними є праці сучасних українських істориків, які на підставі колишніх спецфондів з архівів Львова, Києва, Москви, Варшави та Праги проаналізували події Листопадового зриву у Львові, державотворчу діяльність уряду та Національної Ради ЗУНР, подали хроніку українсько-польської війни, міжнаціональні відносини. Це, зокрема праця Ярослава Грицака "Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XXст." (Київ, 1996), Миколи Литвина та Кіма Науменка "Історія ЗУНР" (Львів, 1995), Ірини Погребинської і Максима Гона "Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці" (Київ, 1997). Згадані роботи є важливим причинком до вивчення історії громадсько-політичного життя Західної України перших десятиліть ХХ ст.

Цим подіям присвячені також документальні збірники, що з'явилися в 70-80-х рр. нашого століття стараннями вчених української діаспори. Світла й тіня української історії представляють "Українська суспільно-політична думка в ХХ ст." (Нью-Йорк-Мюнхен, 1983), "Денник Начальної Команди Галицької Армії" (Нью-Йорк, 1974), "Ukraine and Poland in documents. 1918-1923." (Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983).

Перші спроби пізнання уроків національно-визвольної боротьби з'явилися друком у наступні, після революції роки. Передусім, виділимо спогади Івана Вислоцького "Політичні настрої і течії серед старшин УГА" (Літопис червоної калини, 1934), Віктора Воробця "Перші дні української державности в Коломиї" (Український скиталець, 1921), Лева Ганькевича "Умова ... в справі ранених, полонених та інтернованих" (Літопис червоної калини, 1934), Соломона Гольдельмана "В справі українсько-жидівських відносин" (Воля, 1920), Костя Левицького "Розпад Австрії й українська справа" (Воля, 1920) та ін.

Підсумовуючи першу спробу написання мемуарів на тему подій 1918-1920

рр., у жовтні 1930 р. редакційна колегія "Літопису червоної калини", підкреслювала: "...наших змагань, наших досягнень, довгих і кривавих зусиль не сміємо пустити в непамять. Ми мусимо їх в цілій їх величі якнайвірніше зберегти...творців минулої історичної доби кличе обов'язок - взиває до списання всіх цих стремлень, всіх подвигів, злиднів і радощів, щоб тим способом зібрати в одну велику скарбницю все це, що в майбутньому стане не вичерпаним джерелом самосвідомости, стане національним евангелієм для грядучих поколінь..."⁴.

Переконалим прикладом "опису події — як їх пережив або чув від очевидців" став збірник "Кривава книга", що з'явився у 1919 та 1921 рр. Його невідомі упорядники писали: "Отсею кровю серця писаною Книгою ставимо Польщу на суд цілого культурного світа та обжалуємо її, що вона докочаними на українцях злочинами та насильством потоптала на українських землях Галичини найбільш примітивні права чоловіка, постанови міжнародного права і всі ті права, які виборов собі... український народ..."⁵.

Склалося так, що активізація вивчення проблеми відбулася у 60-80 рр., коли діячі української еміграції у США та Канаді, об'єднані почином Наукового Товариства імені Шевченка, розпочали видання регіональних історико-мемуарних збірників. Напівдослідження, що відображали суб'єктивне сприйняття авторами сучасних їм подій й фіксацію стану суспільного розвитку, представляють сьогодні особливу історіографічну цінність. Значною мірою це спогади Володимира Бемка "Листопадові події в Коломиї" (Над Прутом у лузі, 1962), Марії Велигорської "Мої воєнні спомини про Серафимці, Городенку та Листопадовий Зрив" (Городенщина, 1978), Михайла Геніка-Березовського "Печеніжинська республіка. Спогади із 1919 року" (Коломия й Коломийщина, 1988) та ін.

Вагомий внесок у розробку проблеми зробили представники зарубіжної історіографії. Маються на увазі, зокрема, збірники споминів і науково-популярних розвідок "Heimat Galizien" та "Zeitweiser der Galiziendeutschen", опубліковані, починаючи від 1956 р. Ретельно опрацьовані статті належать Теодорові Бершенкові "Die deutschen politischen Organisationen in Polen 1919-1939" (Zeitweiser der Galiziendeutschen, 1986), Рудольфові Вагнерові "Der Protestantismus Galiziens und der Bukowina in der Zeit des politischen Umbruchs 1918/1919" (Zeitweiser der Galiziendeutschen, 1986), Сігізмундові Кольмеру "Werden und Vergehen der Sprachinsel Mariahilf" (Heimat Galizien, b.m), Рудольфові Пайкерові "Kulturarbeit der Deutschen in Galizien zwischen der beiden Weltkriegen" (Zeitweiser der Galiziendeutschen, 1977) та ін. Одна з найважливіших рис цих публікацій — зіставлення авторами сучасних їм подій із загальними віхами соціально-економічного та культурного розвитку німецьких колоній Галичини і Буковини.

І все ж, незважаючи на такі з першого погляду сприятливі обставини для вивчення проблеми, обрана тема є малодослідженою. Враховуючи це, виникає необхідність комплексного вивчення суспільно-політичного руху та активності населення Коломиї у період Західноукраїнської Народної Республіки.

Враховуючи такі несприятливі для наукових досліджень моменти, виникла ідея систематизувати відомі і невідомі дотепер знання про Українську державу на Покутті і Гуцульщині у ХХ ст. Цей почин належить працівникам Музею історії міста Коломиї, які від 1996 р. розпочали збір історико-архівних та меморіальних джерел з історії етнодержавотворення цього регіону. Першою ластівкою такого видавничого проекту стає сьогодні історико-коломиєзнавче дослідження викладача суспільних дисциплін Коломийського педагогічного коледжу Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, магістра Івана Монолатія "Коломия в часи ЗУНР". У ньому автор намагається на прикладі розгляду історії Коломиї показати зміни у національній свідомості міського населення Галичини; вивчити досвід національних відносин, враховуючи соціальні і національні протиріччя; виявити взаємопроникні чинники етнокультурної і етно-національної спадщини революційної доби; з'ясувати історичні передумови національно-демократичної революції 1918 р. на Покутті, шляхи становлення Української держави; проаналізувати проблеми державного будівництва, розвиток демократичних засад української адміністрації; визначити ступінь громадсько-культурної інтеграції населення Коломиї у систему національного відродження Галичини; встановити місце і роль населення Коломиї у боротьбі за державність України.

На цьому місці складаємо щире подяку багатьом людям, які висловлювали свої критичні зауваження та побажання, а саме: старшому науковому працівнику музею історії міста Коломиї Мирославі Кочержук, викладачеві Дрогобицького педагогічного університету доц. д-рові Ігорю Набитовичу, науковим рецензентам дослідження проф. Володимиром Косику та проф. Михайлові Костицькому з Українського вільного університету в Мюнхені. Окрема шана належить науковому редакторові видання доц. Василеві Марчуку.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ КОЛОМИЇ ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ГАЛИЧИНІ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЗУНР НА ПОКУТТІ

Перша світова війна 1914-1918 рр. привела до розпаду Австро-Угорської, Турецької та Російської імперій. Проголошений американським президентом Вудро Вільсоном новий післявоєнний політичний порядок, одним із основоположних принципів визнавав право нації на самовизначення. Версальська система визнала утворення й незалежність нових національних держав в Європі – Литви, Латвії, Естонії, Фінляндії, Польщі, Чехословаччини, Югославії. За нелегкими роками війни, політичними маневрами і планами витворилася сприятлива можливість утворення національної держави і для українців.

1.1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОЛИСТОПАДОВИХ ПОДІЙ

Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях активізували Лютнева і Жовтнева революції в Росії, утворення Центральної Ради у Києві, проголошення Української Народної Республіки (далі - УНР) та Української Республіки Рад, поразки цесарських військ на Поділлі та в Галичині*. Український політичний провід в Австро-Угорщині рахувався з двома факторами: існуванням УНР над Дніпром, діячі якої були в приязних відносинах з династією Габсбургів з одного боку, з іншого – галицькі українці знали, що фактичну владу у краю мала польсько-німецька верхівка, яка не допустить до реалізації державницьких змагань українців добровільно⁶. Польські політики наполегливо готувались відновити Річ Посполиту і узаконити свої права на українську частину Галичини. Різноманітні польські громадські і політичні угруповання засновували організації і союзи, формували військові загони та з'єднання, використовуючи сприятливу ситуацію, створену як першою світовою війною, так і крахом Центральних держав. Один з провідних польських діячів Роман Дмовський у меморандумі до президента США стверджував, що українська нація перебуває в "ембріональному стані" і не здатна створити "сучасний прогресивний уряд на чолі з русинами"⁷.

Доля українського народу активно обговорювалась в місцевих політичних колах. 24 березня українська парламентарна репрезентація разом з послами до галицького сейму на таємному засіданні обговорила питання "Про організацію національної оборони", а наступного дня на міжпартійній нараді представників політичних партій і організацій йшлося про контитування українського державного організму в Австрії і організацію "національних сил"⁸. З'їзд українських нотаблів привітавши проголошення незалежної УНР, ухвалив резолюцію зокрема з такими вимогами:

“... з українських земель Галичини та Буковини” утворити окремих державний організм; надання національним меншинам на цій території повного забезпечення їх національної автономії та політичної рівноправності; припинення насильницької колонізації Холмщини; злука всіх національних сил”⁹.

Для консолідації й зміцнення українського господарського життя у квітні засновано Український банк, проведено з'їзди “Рідної школи” та “Союзу українців”, які висловились за активізацію громадської діяльності українців Галичини. Одночасно почали відроджуватися товариства “Сільський господар” і “Пласт”. Західноукраїнські землі були охоплені також і масовими віхами, на яких лунали вимоги визволення і возз'єднання з матір'ю Україною¹⁰. “Стоячи на ґрунті самовизначення народів, — заявляли студенти львівських вищих шкіл, — вважаємо єдино виправдане, доцільне невідкладне і справедливе домагання возз'єднання усіх земель, заселених українським народом, в єдину державну цілість, від нікого не залежну демократичну Українську державу”¹¹. Однак, діяльність галицько-українських політиків створювала, на думку Ярослава Грицака, враження, що українці були єдиним народом Австрійської імперії, який прагнув її збереження¹². У жовтні вперше виокремилися протилежні політичні орієнтації серед українських політиків. “Одні хотіли спочатку прояснити і утвердити державно-правне становище Східної Галичини, відтак української частини Буковини і Угорської України, а згодом — відношення до Наддніпрянини. Інші вбачали швидке розв'язання української державної справи у негайному возз'єднанні з Наддніпряниною, незважаючи на панування на Великій Україні Гетьманату”¹³. В умовах глибокої державної кризи 18-19 жовтня у Львові відбулось представницьке зібрання українських послів до парламенту та краєвих сеймів Галичини і Буковини, єпископату, делегатів українських партій, яке обрало Українську Національну Раду (далі — УНРада) на чолі з адвокатом Євгеном Петрушевичем¹⁴. До неї також увійшли правник Кость Левицький, публіцист Льонгин Цегельський, письменник Осип Назарук, журналіст Василь Порайко та ін.*

У своєму маніфесті УНРада проголошувала :

“1. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина та з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець, і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини — творить одноцільну українську територію.

2. Ся українська національна територія уконституується отсим як Українська держава ...

Взиваєть ся всі національні меншости ... негайно вислати своїх представників до Української Національної Ради в кількості, відповідуючій їх числу населення.

3. Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної сим способом держави на основах: загального, рівного, таємного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступництвом, з правом національно-культурної автономії...”¹⁵.

Після довгих років неволі і безправ'я населення Галичини засвідчило своє історичне право на творення власної держави, повноправне господарювання на своїй споконвічній землі. Однак, головним противником відродження української державности стали націоналістичні сили і військові кола шляхетської Польщі. Дослідники зазначають, що конституційна практика Австрії навчила поляків і українців цінувати систему управління і брати в ній участь, а тому розпад імперії не призвів до хаосу та анархії¹⁶. У цій ситуації політика керівництва УНРади на думку Ярослава Грицака, неминуче довела б до краху, якби не група молодих українських політиків, прихильників рішучих воєнних дій¹⁷. Консолідував і здійснював підготовку українських збройних сил у складі австрійського війська Таємний Центральний Військовий Комітет (далі - ТЦВК), утворений старшинами львівського гарнізону та австрійських частин в Галичині і Буковині. До його складу увійшли досвідчені фронтовики Сень Горук, Дмитро Паліїв, Володимир Старосольський, Леонід Огоновський, які розгорнули пропагандистську роботу у військах¹⁸. ТЦВК підтримував зв'язки з українськими підрозділами у Львові, Перемишлі, Станіславі, Коломиї, Тернополі, Золочеві, Бродях, Чернівцях. Чимало українських бойових частин знаходилося на італійському фронті, в Сербії, на Великій Україні, які австрійське військо командування навмисно відсилало далеко від Галичини.¹⁹

В політичних колах спостерігалася напружена робота. 21 жовтня до Відня було направлено офіційну ноту уряду США — відповідь на прохання Австрії про заключення миру. Майбутнє монархії американська сторона перекидала у руки поляків, югославів і чехів. Підкреслимо, що кожен з цих народів виразно заявив про свою політичну незалежність від Відня. Зі свого боку, українські провідники невиправдано барилися²⁰. Тим часом у столиці монархії зібралася Рада Міністрів для розгляду справи Східної Галичини. Під час дебатів українцям урочисто обіцяно, що певна кількість старостів і залізничних урядовців назначатимуться з їхнього числа. Враховуючи ту обставину, що 29 жовтня у Кракові була створена Польська ліквідаційна комісія, яка повинна була перейняти владу в цілій Галичині від австрійських властей і оформити перехід краю до Польщі, а на 1 листопада було призначено офіційну передачу влади польській адміністрації, ТЦВК видав розпорядження про захоплення влади у Львові²¹. 31 жовтня о 19 год. у Народному домі, де працювала УНРада, відбулось засідання Військового комітету, в якому взяло участь близько 40 осіб. З промовою виступив його голова, сотник Дмитро Вітовський, який підкреслив: “Якщо цієї ночі ми не візьмемо Львова, то завтра його візьмуть поляки. Наша честь вимагає, щоб ми перші взяли владу в краї, хоч би навіть прийшлося зараз її втратити”²². На цьому ж засіданні, зазначає Олександр Карпенко, були призначені керівники військових підрозділів, кожен з яких одержав конкретне доручення на час повстання. ТЦВК був реорганізований в Українську генеральну команду. До оперативного штабу увійшли Осип Кузьма, Сень Горук, Дмитро Паліїв, Богдан Гнатевич та ін.

Одночасно вживалися заходи по організації виступу по всьому краю²³. О

16 год. до всіх повітових центрів надійшов наказ такого змісту: "В ніч з 31 жовтня на 1 листопада ц.р. Українська національна рада переймає владу над українськими землями Австро-Угорщини. Тієї ночі українські військові частини займають Львів. Те саме заряджено по всіх містах Східної Галичини. Після одержання цього наказу негайно опанувати містом".²⁴ Зміст цього історичного документа був розісланий нелегальним окружним військовим комітетом у Станіславі, Коломиї, Стрию, Раві-Руській та інші повітові центри — довіреним українським політичним діячам з чіткою вимогою "зібрати якнайбільше боєздатних селян і спільно з українськими військовими захопити владу у повіті".

Ці завдання мали виконати українські патріоти передусім у важливих осередках громадського життя Західної України — Перемишлі, Стрию, Дрогобичі, Станіславі, Тернополі і Коломиї.

1. 2. НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ У КРАЮ

Етно-політичне та соціально-економічне становище Коломиї напередодні революційних подій відображало розвиток галицьких провінційних міст під пануванням австрійсько-польської адміністрації. Реформи органів місцевої влади, розширення кола економічних партнерів дозволяло відновити попередні зовнішньо-економічні контакти з іншими подібними центрами імперії. Населення міста приймало жваву участь у станово-професійних спілках, осередків партій і рухів, церковно-релігійних спільнотах. Розмаху набули державні і приватні поліграфічні заклади, наукові гуртки гімназійної та середньошкільної молоді, що у свою чергу сприяло утвердженню ліберально-демократичних настроїв усередині міського організму.

Паралізувавши суспільне життя міста*, перша світова війна тим самим створила передумови для остаточного усвідомлення громадськістю необхідності рішучих дій, спрямованих на творення власної держави.

1.2.1. НАПЕРЕДОДНІ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

Активність населення Галичини та вимоги здійснення політичних перетворень у краю, усерйоз непокоїла польські шовіністичні кола: галицькі часописи заповнили "протести" шкільної та студентської молоді, публіцистів, політичної еліти. Незважаючи на це, підтримуючи дії українців Наддніпрянщини 3 березня відбулися "свята миру і державности". Особливо величаво вони пройшли у Львові, Дрогобичі, Бібрці, Стрию, Жовкві, Тернополі, Бережанах, Чорткові, Городенці, Товмачі, Кутах, Богородчанах. Свято, що відбулося у той день у Коломиї, зібрало близько 32 тис. городян і селян з гірських околиць. Було відправлено святкове богослуження, пройшли стрілецько-сокольські походи²⁵.

Спільність устремлінь галицьких українців до державного самовираження і єднання засвідчила вічова хвиля, яка у вересні заповонила не лише Львів, Стрий, Дрогобич, Перемишляни, Рудки, Броди, але й Ярослав, Товмач,

Долину, Снятин, Печеніжин, Коломию²⁶. Учасники віч та мітингів вимагали об'єднання всіх українських земель в український коронний край з окремим сеймом, намісником і українською адміністрацією, ратифікації Австро-Угорщиною Брестського мирного договору. Вимоги ліквідації імперії і монархічної влади, повелення багатоговікого гніту і створення народної республіки з республіканським ладом, здобуття демократичних свобод, стрімко наближали політичну обстановку до конфліктної межі²⁷. Створена ще у червні "читальна секція" місцевого товариства "Родина", заходами проф. Василя Витвицького і д-ра Володимира Бемка*, розпочала планування листопадового зриву у Коломиї²⁸. Наприкінці вересня під конспіративною вивіскою "Український клуб" при Народному домі було утворено КОТВК. Структурно він охопив територію Покуття*, тобто існуючі Коломийський, Печеніжинський, Снятинський, Городенківський, Косівський, Надвірнянський і Делятинський повіти²⁹.

До складу Комітету увійшли Богдан Білінкевич*, Степан Свирида, Дмитро Легкун, Теодор Примак* і Мацієвич. 19 жовтня в с. Березів Вижній у хаті четаря Івана Геніка-Катунова відбулася таємна нарада, в якій взяли участь сотник Ілля Бодруг* та четарі Гриць Голинський і Петро Арсенич³⁰. "Вже було ясно, що Австрії незабаром кінець, — пише Іван Романюк, — а тому вони обговорювали план перевороту в Коломиї та на Покутті"³¹. Про захоплення влади на місцях присутніх інформував Ілля Бодруг, який передав нелегальним зборам слова Дмитра Паліва: "Організація мусить поспішитися з творенням подібних комітетів на Покутті, в Бережанах і в Тернополі"³². З цього приводу Олександр Карпенко підкреслює, що КОТВК діяв у складі спочатку 8, а потім 50 українських старшин³³. Наприкінці жовтня з його складу виділено оперативний штаб з 4-х осіб, якими було встановлено "хто на випадок революції має оволодіти найважливішими об'єктами".

31 жовтня до одержання наказу зі Львова, КОТВК прийняв ухвалу, в якій відзначалися успіхи революції в цілій імперії; закликав Українську генеральну команду, щоб та "найдовше до 5 днів дала наказ про проведення перевороту, а якщо вона цього не зробить, щоб у Покутті на власну руку зробилася на своїй території і тим самим приневолено решту Галичини до того самого кроку"³⁴. Це був, на думку дослідників, відвертий заклик до самостійних революційних дій. Потенційною силою у даному випадку ставали українські підрозділи у місті*.

Тим часом пізно ввечері зі Львова прибув кур'єр. Хорунжий УСС Володимир Мурович привіз наказ в ніч проти 1 листопада захопити владу в Коломиї³⁵. Підписаний Дмитром Вітовським, він наголошував: "Негайно опанувати місто. Оставити відповідно до потреби чисельно сильну залoгу. Решту військ треба негайно через Станіслав, Ходорів вислати в допомогу Львову. Оскільки Станіслав потребував би помочі, треба її дати"³⁶. На скликаний нараді було призначено людей з числа старшин, які б могли підтримати повстанців не лише у Коломиї, але й по цілому повіті, в основному з числа сотенних комендантів коломийських куренів³⁷.

1.2.2. ЛИСТОПАДОВИЙ ЧИН

“Народний дім зразу ж ожив. Спішним кроком розходились по нічному місту стрілецькі вистові, алярмово скликаючи, запрацювали військові писарі, відаючи на руки свіжі навкази, лягли на стіл детальні карти міста та навколишньої округи. Військовий комітет розпочав наступ”, — пише коломиезнавець Степан Андрішшин³⁸.

Згідно з оперативним планом о 3 год. ночі в місті розпочалося повстання³⁹. Курінь поручника Білінкевича отримав наказ зайняти пошту, телеграф, повітове староство і магістрат; курінь поручника Андрієвського мав завдання оволодіти залізничним дворцем, опанувати всіма його службами і терміново вислати паротяг до приміського села Коршів за відомим громадським діячем Володимиром Кобринським, який мав негайно перебрати керівництво коломийською залізничною станцією на себе; третій курінь поручника Зволинського відіслали на важких автомашинах групами для забезпечення перебрання влади у Снятині, Городенці, Надвірній⁴⁰. Під час перевороту, окрім військового майна було захоплено і парк тягарових автомобілів⁴¹. Зазначимо, що першолистопадове повстання з успіхом було здійснене і в інших містах та містечках Галичини. Так у Львові, центрі зосередження адміністративної влади та найбільшого військового гарнізону краю, намісник і міський комендант були заарештовані, і всі державні будинки, казарми й важливі об'єкти зайняли українські частини*. Вістка про переможне повстання у Львові⁴² блискавкою облетіла Галичину: організованими виступами владу було перебрано у Перемишлі, Станіславі, Золочеві, Жовкві, Самборі, Калуші, Дрогобичі та ін.⁴³

Ці події знайшли відображення у спогадах Марії Велигорської, котра писала: “Ніч на 1-го листопада... провела я з сестрою Юстиною в Коломиї на станції (серед) товаришок. Сестра хотіла в Коломиї децю купити. Як ми вранці повставали, прибігли знайомі з вісткою, що науко нема, школа закрита, а вночі українські вояки перебрали в місті владу. Ми вибігли з хати і побачили на міській ратуші український прапор, чим надзвичайно втішалися. В місті було замішання, дуже мало відкритих крамниць. Неполаднавши справ, верталися ми вечором поїздом до Городенки. На дворці в Коломиї стрінув мене учит(ель) Роман Шипайло і сказав: “Яшан, ти бачила, що тут ми зробили, перекажи в Городенці, щоб зараз перебрали владу”.⁴⁴ Очевидно, це було свідченням того, що українська інтелігенція краю як авангард пригнобленої нації швидко включилася в революцію, і, маючи великий досвід спілкування з народом, відіграла керівну роль у повстанні.

1 листопада УНРада опублікувала першу відозву, де сповістила, що “волею українського народу утворилася на українських землях колишньої австро-угорської монархії Українська держава”, що влада перейшла до її рук. В іншій декларації вона заявила: “Голосимо тобі святу вість про твоє визволення з віковичної неволі. Віднині ти господар своєї землі, вільний горожанин Української держави”. Закликалося українські політичні організації на місцях

“обняти всі державні, крайові і громадські уряди і від імені Української Національної Ради виконувати владу”, обіцяючи при цьому вільний розвиток для всіх народів в Українській державі і скликання Установчих зборів⁴⁵.

До полудня 1 листопада до Коломиї прийшли повідомлення з усіх містечок Покуття про захоплення влади на місцях*. Українські військові підрозділи були дислоковані у Заболотіві (ними командував Яків Голота), Городенці (командант — сотник Світлик), Снятині та Кутах (сотник — Небиловець); у Печеніжині головою повітової ради було призначено Михайла Геника-Березовського⁴⁶. Позаду залишилося лише містечко Гвіздець, але ввечері військова стежа з Коломиї розбріла там польську жандармську охорону⁴⁷. Український переворот став, за визначенням Степана Андрішшина, “несподіваною акцією” як для цивільної, так і для військової влади краю.

“Виконуючи волю Центральної Української Ради у Львові, проголосившої дня 19 жовтня 1918р. незалежність Укр(аїнської) Держави на території Австро-Угорщини заселеній українським населенням, — закликала прокламація Покутського військового секретаріату, — переняли ми сьогодні владу на цілім Покутті в свої руки”⁴⁸.

Подаючи це до загального відома Секретаріат закликав до строгого громадського порядку та спокою; міста Гвіздець, Городенка, Коломия, Косів, Печеніжин, Яблунів було оголошено у стані військової готовності. В цих умовах Коломийський військовий комітет (далі КВК) будував власні структури місцевої адміністрації на принципово нових засадах*, дотримуючись тієї думки, що на керівних постах першими особами мають бути українці, а колишні урядовці (якщо вони погоджувалися), — їхніми заступниками. Органи самоуправління очолили адвокат, д-р Іван Стрийський (повітовий комісар), директор “Покутського союзу” посол Захар Скварко (бурмістр), греко-католицький парох і декан Олександр Русин (маршалок Коломийської повітової ради), судовий радник д-р Гвоздецький (начальник скарбового уряду), довголітній віце-президент суду, д-р Іван Чернявський (президент Коломийського окружного суду), д-р Зеновій Левицький (керівник Коломийської повітової лічниці), д-р Петро Петрушевич (головний санітарний лікар округи)⁴⁹. Формальна зміна влади на місцях відбулася частково вже 1 листопада, наступного ж дня владу було передано українській повітській раді.

1.2.3. ПЕРШІ ДНІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

“Усіх заскочила вістка про проголошення вільної української держави на західньоукраїнських землях. Ми, студенти, — згадував Євген Побігуший, — біжимо до Коломиї. У нас, одна думка — голоситися до рідного війська. Адже тепер нас мусять прийняти, бо старші ще в австрійській армії. На залізничній станції великий рух. Там порядкують якусь зброю. Є вояки, між ними і кількох січових стрільців, мабуть, на відпустці. Зголошуємося до військової служби”⁵⁰.

Наступний етап у творенні незалежної держави на терені міста та округи вимагав щоденної неймовірно виснажливої праці для забезпечення життєдіяльності Коломиї в умовах несприятливої війни та постійного протистояння місцевого польського населення. В першу чергу йшлося про забезпечення військового майна. Начальниками у більшості були українці і старшини австро-угорської армії, а керівні посади займали з уваги на те, що були непридатними до фронтової служби⁵¹. З'ясування позицій військового командування 24-го і 36-го піхотного полків, де на вищих офіцерських становищах були переважно німці, чехи, угорці та австрійці, як також і в'яснення позицій коломийської поліції, яка, в основному була набрана з поляків, — ці завдання стояли перед КВК на чолі з Володимиром Бемком. Цікаво, що командувач військовими силами Коломиї напередодні досліджуваних подій, фон Вальтер подякував воїнам за їхню службу монархії, рівно ж підкресливши: "Я мав честь служити в тому полку", і я гордий з того. Ви сповнили свій обов'язок супроти монархії, вірю, що сповните його і супроти власної Батьківщини. Хай живе Україна!"⁵². Взагалі, вістка, що рознеслася вранці 1 листопада і запевнення КВК про демобілізацію усіх чужинців, пише Степан Андрійшин, — спричинилася до непередбачуваних наслідків: усе вояцтво разом зі своїми старшинами стало терміново до виїзду додому. Рух набрав настільки масового характеру, що став некерованим і перетворився на хаотичну втечу⁵³. У приміщенні польського товариства "Сокіл" чеські офіцери радилися, як їм виїхати у рідну сторону, в так званому "Гаймкерлагрі" — угорці, а в колишніх австрійських казармах — німці.

Розглядаючи ці події у перспективі часу, Віктор Воробець згадував, що "тим часом в столиці Покуття перекидалися події як картини в калейдоскопі. Хоч осіннє болото заливало мійські вулиці, а вогкий воздух в'їдався до шпіку, то вулиці прямо роїлися від людей. Вулиця з двірця до міста була забита автами і підводами, що звозили військово майно від розоружених неукраїнських частин, а бічними хідниками плили сірі військові маси на дворець..."⁵⁴. Характерно, що протягом тижня всі чужинці покинули місто, а КВК став вишукувати у спільному порядку українських кадровиків для заміни вільних місць в коломийських полках.

Через Коломию щоденно йшли переповнені військові транспорти, що поверталися з південно-східного фронту і тут, на залізниці їх зупиняла спеціально створена "аярмова сотня". Дослідники вважають, що робота її була далеко не легкою, бо не всі добровільно здавали зброю, майно і касу, але наказ був суворий, і з кожним днем збиралися нові сотні крісів, скорострільів та артилерійських батареїв⁵⁵. Чимало проблем постало з транспортом, у якому поверталися колишні полонені. У наступні дні образ суспільного життя почав змінюватися: прибули перші потяги з Наддніпрянщини, Угорщини, з-під Львова. "Наче повинь розлила ся ця сіра маса по всім шляхам прямуючи з двірця домів. Всякі змагання спинити її були даремні". У цій ситуації особливу допомогу надавало місцеве жіноцтво⁵⁶. Під орудою голови "Жіночого кружка" Олени Витвицької на площі поблизу Народного дому було організо-

ване гаряче харчування, створено філію товариства "Український Червоний Хрест", для важкохворих був нашвидкуруч обладнаний шпиталь.

Революційні події природньо викликали реакцію міського населення. Сучасник записав: "Хоч ще був будний день, то головні вулиці і площі були переповнені цікавим цивільним населенням. Десь пропав той страх, що ще день перед тим бачилося на лиці у кожного прохожого, стільки разів стрічалося довгі похоронні гуртки неначе із соромом перекрадалися через головні вулиці, а прохожі неначе питали себе: "Невжеж є же такі, що можуть умирати сьогодні, де ми тішимося новою волею"⁵⁷.

Проникнуті ідеєю творення самостійної держави, провадженням у життя ідеалів свободи та рівноправності, діячі першолистопадового повстання у Коломиї, на жаль, були нездатні забезпечити мобілізацію усіх національно-свідомих сил з їхніми окремими наріканнями і особними проблемами. Це передусім відбулося у доборі напрямків політичної ідеології і регуляції міжпартійної боротьби у складі КВК⁵⁸. Вже самі творці революції підкреслювали, що Комітет був некоректним і неактивним у вирішенні нагальних проблем часу: окремі його члени кілька разів видавали суперечливі накази, а необхідні справи залишали без потрібного втручання*. Така позиція української військової влади спонукала окремих старшин до рішучих дій. Вже наступного, 2 листопада, до будинку пошти* увійшла група офіцерів, яка представила черговому на стійці невідрадний стан усередині коломийської залогі*. Віктор Воробець згадує, що один із старшин заявив: "Комітет, якого всі п'ять членів наділені однаковою командною властю, не буде в силі здобути ся на більшу рішучість, (тому) рішився гурток старшин що тимчасово зріс вже до десяти, звернути ся до комітетового пор(учника) Примака і зажадати, щоби (він) перебрав військову владу над коломийським округом"⁵⁹. Цей "Комітет десятиох" вимагав негайно реорганізувати КВК, її командний та кадровий склад, і докласти зусиль, щоб не допустити до продовження кризи. Порівняно швидко було сформовано новий апарат КВК, до якого увійшли поручники Омелян Паліїв та Іван Коженювський. Комендантом "Комітет десятиох" обрав д-ра Володимира Бемка. Штаб "Комітету" перенісся з приміщення пошти до готелю поблизу ратуша, а 5 листопада з приміщення штабу 24-го піхотного полку.

1.3. ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО.

Суспільно-політичне становище молоді держави вимагало стабілізації громадського життя. Аналіз історичних досліджень та спогадів свідчить, що ситуація в краї безпосередньо залежала від положення у столиці⁶⁰. 5 листопада на сторінках львівського часопису "Діло" з'явилася велика програмна декларація УНРади. Викладені у ній основні правові і соціально-економічні засади стали довготривалим орієнтиром для молоді демократії. "Український народ! У створеній тобою державі не буде поневолення нації нацією і не сміє бути панування багатших та економічно сильніших над біднішими та економічно слабшими. В Українській державі всі горожани без різниці мови, віри, роду,

стану чи полу будуть справді рівні перед законом, а наскрізь демократичний лад, оснований на загальнім, рівнім, безпосереднім, тайнім і пропорціональнім виборчим праві, від громади починаючи і державі кінчаючи, забезпечити верховний голос у державі демосові, масам робочого народу. Хлібороб і робітник будуть основою і керманичами держави. Український парламент, що вибереться і збереться зараз, як тільки край успокоїться, проведе справедливую земельну реформу, силою котрої земля великих дібр перейде у власність малоземельних і безземельних. Робітниче законодавство забезпечить робітникам 8-ми годинний робочий день, дасть безпеку на старість і взагалі повну охорону праці.”⁶¹. Закріплювалося верховенство і суверенітет народу, який здійснюватиме конституційні засади через представницькі органи, обрані на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування⁶². Після виборів органів місцевої влади у повітах, зокрема і в коломийському, відбувалися наради громадських і міських комісарів для інформування населення про найближчі завдання, прийняті урядом і УНРадою. 11 листопада на всій території Західноукраїнської Народної Республіки (назва держави від 9.XI.1918) належало ліквідувати всі старі органи місцевого самоврядування: у сільських і містечкових громадах ними стали громадські і міські комісари, а їхніми дорадчими органами — так звані “прибічні ради”, а повітах — повітові комісари та повітові національні ради⁶³. Державні повітові комісари обиралися головним чином з мужів довір’я УНРади, які, фактично, керували всіма цивільними організаціями і справами повітів, окрім війська, суду, залізниць, пошти і телеграфу⁶⁴. Для вирішення державних справ, до складу УНРади від Коломиї потрапили делегати: правник Іван Чернявський та селянин Гриць Тимощук⁶⁵. У їхніх вимогах головним акордом звучала вимога здійснення “національного ідеалу всього українського народу”, “поробити потрібні заходи для з’єдинення всіх українських земель в одну державу”⁶⁶. Подібні настрої відобразили збори української громади, що відбулися 17 листопада⁶⁷. Зібрання коломийських українців засвідчило, що населення Коломийського і Печеніжинського повітів різних політичних орієнтацій зорганізоване коломийською окружною УНРадою.

Державні перетворення вимагали професійного добору міської влади, представники котрої б у слушну хвилину проявили справжні організаторські здібності. До створеного 14 листопада Постійного окружного організаційного комітету (далі - ПООК) увійшли такі відомі діячі громадського життя, як: Захар Скварко, д-р Іван Ганькевич, д-р Кирило Трильовський, Антін Кузьмич, Ярослав Навчук, Осип Чайківський, Іван Чернявський, Володимир Гвоздович, Микола Івасюк, д-р Василь Кассіян, Юліян Колцуняк, Богдан Левицький, д-р Володимир Кобринський, Василь Дзюбінський, Гриць Тимощук, Степан Микитюк, Ілярій Мащівич, Максиміліян Брик, Павло Лаврук, Іван Чупрей і Михайло Корняк⁶⁸. Висловлюючи занепокоєння у тому, що “дасть нам своя держава?” публіцист, який заховався під псевдонімом Івана Українця, писав: “Усі українці у своїй державі житимуть з того, що зароблятимуть своєю працею, тому і держава, яку будуюмо, буде державою робочого

народа”⁶⁹.

У грудні окремим розпорядженням були врегульовані структура і правне положення окружних військових команд (далі ОВК), що відповідали за набір та формування Збройних сил ЗУНР⁷⁰. До обов’язків ОВК відносилися зберігання ладу і спокою в даній окрузі; формування українського війська з числа демобілізованих українців чужих армій; виявлення, облік та зберігання військового майна; дислокація війська та ін.

Описуючи ці зміни у державному будівництві, Василь Волицький згадував, що вони “будили з похмілля початкових тріумфів, пригадували потребуку найвищої жертви для розкованої з вікових кайданів Батьківщини, кликала до праці і чину”⁷¹. Час швидкої ейфорії минав, а вуличні бої у Львові переростали у вогонь українсько-польського конфлікту, який вимагав все нових і нових сил з обох сторін⁷². Виходячи з цього, КОВК закликав: “Всі страшні війни на світі приносили волю закованим у чуже ярмо народам. Лиш кровава війна зродила вільну Америку, Німеччину, Італію, Болгарію, Сербію ... і держави, що так само як велика Україна, мусіли вибитись силою з-під панування ... Тепер і на нас прийшла черга. Ми увільнились від Росії й Австрії та й стали знову панамі на тій землі, де панували колись наші прадіди ... Тож до зброї! Ні труд, ні холод, най не стримають нас! Боронім свою Волю і свою рідну Землю. За те дістанемо честь у людей і добро в себе”⁷³.

Заклик до мобілізації, “відбився в душі народу голосним відгомоном”. Так літопис тих років, — “Покутський вісник” 4 грудня писав: “Усі верстви нашого громадянства прийняли сей заклик з одушевленням. Із сіл напливають ряди селянства, що спішать на оборону своєї волі й своєї землі. Українські залізничники й ученики гімназії готові теж відбутися свій святий обов’язок. Не стало холодним і серце інтелігента ... (який) кидає все й стає в бойові ряди”⁷⁴. Так голова повітової УНРади Захар Скварко зголосився першим до Українських Збройних сил⁷⁵. Українське селянство, треба підкреслити, із розумінням поставилося до заклику⁷⁶. “Знова зародилися вулиці міста військом — столиця Покуття віджила”. В цілому, не було тижня, щоб до Львова чи Хирова не відбував якийсь новоутворений курінь, батарея чи сотня піхоти”. Звертаючись до покутян, комендант КОВК Теодор Примак помовляв: “в хвилину рішучу, важку, коли маємо змогу статись панамі на своїй рідній землиці звертаємося з закликом до всієї Гуцульщини і цілого Покуття ставати в ряди Гуцульської Козачої Дивізії”⁷⁷. Утворена при ОВК як допоміжна сила, дивізія стала одним із вирішальних чинників в обороні краю, його кордонів зокрема.

Ще одне спостереження. Осмислюючи події громадського руху, відомий військовий діяч та літературний критик Юрій Гринюк в поезії “За свій народ”, писав:

*Не єднай ся а бийсь,
знай хто ворог тобі,
Хто твій люд подоптав
в життєвій боротьбі...
Не кидай же меча*

нехай сталь брязкотить,
За народ, лиш за свій,
тебе Бог осинить ...⁷⁸.

На перебіг суспільного становища у місті значною мірою вплинуло й те, що різні політичні, культурні, і, зазвичай, церковні установи закликали, "допомагати всім без виімку українському військові, — хто як і чим може". На цей клич у містечках і селах Покутського краю почали негайно засновуватися комітети для збору одягу, взуття та білизни⁷⁹. До складу таких комітетів входили греко-католицький священник, народний вчитель, громадський комісар та начальник місцевих органів правопорядку.

В цілому, громадський рух досить швидко і позитивно розвивався. З перших днів існування Української держави, речники політичних об'єднань присвячували багато часу для формування громадської думки. До прикладу, старшинська рада повітової організації "Січей" закликала до активної роботи й відродження занепалих в часі війни організацій⁸⁰. Кошовий Антін Кузьмич наголошував: "До роботи! Най ні одного не буде байдужого! Хто як може, най приложить руки до сего святого діла".

Адміністративні правопорушення у місті була покликана регулювати добровольча міліція*, створена в середині листопада для забезпечення внутрішньої безпеки та громадського спокою⁸¹. Загалом, територію країни було поділено на 23 відділи жандармерії: Львів, Перемишль, Ярослав, Сянік, Самбір, Сокаль, Рава-Руська, Городок Ягайлонський, Дрогобич, Тернопіль, Чортків, Бучач, Броди, Золочів, Бережани, Стрий, Долина, Станіслав, Городенка, Коломия, Заставна і Чернівці⁸².

До служби у новому підрозділі зголошувалися, за повідомленнями Івана Козака, не лише всі чинні українці, але й кілька вислуженців з числа чехів, поляків, німців та євреїв⁸³. Сягаючи далеко поза межі своєї безпосередньої діяльності, міліція у Коломії оберігала громадський спокій, поборювала шпигунство, дизертирство, охороняла державне майно, направляла шляхи сполучення та ін.

8 грудня комендант КОВК довів до відома населення Косівського, Печеніжинського, Снятинського, Городенківського і Коломийського округів наказ про дотримання публічного ладу і спокою⁸⁴. Заборонялася торгівля спиртними напоями, було зачинено всі заклади торгівлі ними. Представник міської адміністрації, намагаючись відгукнутися на запити національних меншин краю, стверджував: "Не пощаджу нікого, так як я не знаю ні пана, ні жebraка, ні українця, ні поляка, ні жида — всі рівні перед правом, яке виборола нам отся світова кривава війна. Не пощаджу тим більше, що знаю, що індивідуа, які підбурюють темні маси проти жидів і против публічної безпеки є противником нашої народньої української справи — індивідуа, які хотіли би викликати у нас безладдя, заколот, анархію і в сей спосіб перед світом нашу владу скомпромітувати"⁸⁵. Тим способом КОВК офіційно дав зрозуміти всім мешканцям міста та краю, що вони рівні перед законами країни, мають

одинаково рівні права і обов'язки, незважаючи на етнічну приналежність.

Листопадові події докорінно вплинули й на органи місцевого управління⁸⁶. Наприкінці 1918 р. багато ділянок державного будівництва стали вільними для заміщення важливих посад. Так працівників пошти і телеграфу революційна доба застала неприготованими до нових умов праці⁸⁷. "Урядовці польської народности в більшості відказалися від праці, в надії, що самі українці не дадуть ради, залізниця не сповнить свого завдання, на чім, розуміється, потерпить вся державна робота" — записав Осип Мікула. Однак, надії польських шовіністів не підтверджують реальні сторінки тієї промовистої епохи: доказом своєрідного відродження царин державного життя було і створення поштової служби ЗУНР, котра на Покутті працювала у нормальному режимі вже від кінця листопада⁸⁸. Певною мірою сприяло цьому й те, що впродовж 1918-1919 рр. на території держави широко використовувалися українські поштові марки, надруковані у перших днях державности в Коломії⁸⁹. Географія їх розповсюдження сягнула Багінсберг, Вікно, Городенку, Косів, Кути. Незвисько, Снятин, Печеніжин, Чернелицю, Яблунів, —іншими словами, переважно, Покуття та Гуцульщину.

1.3.1. ВРЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ

Державно-політичні ініціативи ЗУНР наштовхувалися на проблеми врегулювання прикордонних меж українського Покуття з румунською Буковиною*. Вище зазначалося, що іншою країною, котра в хаосі революційних подій захопила значну частину української етнічної території, була Румунія⁹⁰. На окупованій території було запроваджено жорстокий політичний режим. Очевидець й активний учасник тих років, Денис Квітковський згадував: "Буковина була неспокійна особливо в перших місяцях і роках румунської окупації. Народ боровся проти насилля і за своє святе право суверенно вирішувати свою долю. Румунії заманулося бути "великою", і тому вона мусила стати на шлях агресивного імперіалізму, забуваючи, що Буковина є частиною України, а Україна вчетверо більша від Румунії, що ця Україна буде вільною державою. Та румуни не вміли дивитися вперед"⁹¹.

Для реалізації терору окупанти з часом закрили 218 народних шкіл, в яких навчалася майже 50 тис. учнів, дві учительські гімназії, одну паралельну та одну реальні гімназії, п'ять фахових шкіл. Політичні утиски супроводжувалися насильною румунізацією⁹².

Першолистопадова революція в Галичині спричинила загострення політичною боротьби у румунському суспільстві. Добір націоналістичних декларацій, гнучкість міфологем про минуле буковинської землі, дозволяли твердити про "велику" Румунію. Саме тому вона зосередила на правому березі Дністра прикордонні війська і створила там ряд митних пунктів, що свідчило про фактичне перенесення свого державного кордону; а після виведення австро-німецьких військ з північної Хотинщини і північної Буковини - захопила і ці

території⁹³. Попереджуючи небезпечний перебіг подій, КОВК перебрав у своє розпорядження прикордонний курінь у Городенді, Снятині, Кутах⁹⁴. На створені повітові ОВК уряд поклав прикордонного контролю і спостереження за сусідніми, буковинськими районами. Місцем пішохідного "коридору" було обране с. Кулачин Снятинського повіту. Таким чином, прикордонна межа між Покуттям і Буковиною проходила вздовж річок Черемош і Прут, а в деяких місцях - взагалі не контролювалася. Мости були загороджені колючим дротом і спеціальними перешкодами. А поблизу них - встановлено патрулі. Однак, як згадував Володимир Бемко, "границя не була не щільно замкнута, ні забезпечена"⁹⁵.

В листопаді військова місія Державного секретаріату військових справ у складі Степана Шухевича, Омеляна Паліва і Володимира Бемка передала румунському штабові генерала Задика ноту проти захоплення українських земель Буковини і домагалася виведення з них румунських військ⁹⁶. Проблеми врегулювання кордонів ЗУНР на півночі Буковини не вдалося розв'язати в 1918 р. а тому політичний терор, утиски та облога населення краю (310 тис. українців) призвели до глибокого суспільного і культурного занепаду⁹⁷.

1.4. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ КОЛОМИЯН ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ

Утворення незалежної держави ЗУНР викликало величезні зрушення у психології. Найпомітніший вияв цих зрушень — зростання національної свідомості різних верств населення країни, поглиблений інтерес до подій політичної історії, закономірні вияви громадянської позиції під час лихоліття війни у Галичині. Переконані, що індивіда формували не лише етнічна ознака, але й конкретні історичні умови, в яких він жив і творив; а роздуми над власною роллю у сучасному до нього житті, місцем творчої меншості у державотворенні — стали важливими елементами національного відродження.

Об'єктивна історична інформація, вивільнена від суб'єктивного тлумачення конкретного дослідника чи ідеолога, що збереглася на сторінках пресових видань — найкраще джерело для пізнання загальних віх суспільної свідомості населення Коломиї досліджуваного періоду.

Формуючи громадську думку, будівничі української державності підкреслювали, що "переживаємо велику рокову хвилю. Будуємо будучність нашої землі", а також стверджували істину — "лиш єдністю, карністю і напруженем усіх сил народу можемо сю будову довести до щасливого кінця. Ніхто, хто є Українцем, не сміє відтяти від великого діла, від жертви для щасливої будучини Українських поколінь!"⁹⁸.

Проголошення незалежної республіки, звільнення з-під багатовікового гніту іноземних поневолювачів викликало серед галичан велику радість, хвилю патріотизму і піднесення, а водночас і стремління до творчої праці, посвяти в ім'я своєї держави, свого народу⁹⁹. Доказом цього стало поминальне богослу-

ження, яке відбулося 9 листопада. В церемонії взяло чисельну участь греко-католицьке духовенство Коломиї, студенти гімназії та вчительської семінарії, шкільна молодь¹⁰⁰. Учасники скорботної ходи, віддаючи останню шану борцям за волю, таким способом показали свою готовність стати на захист молоді країни від ворожих посягань.

Активізація громадсько-політичного руху у містах та селах Покуття, рішучі заходи відновлення повноцінного державного організму. Вкрай загострили міжнаціональні відносини та класові антагонізми, що відразу проявилися у перебігу подій українсько-польського конфлікту*. Для поповнення Українських Збройних сил потенційними кадрами, наприкінці листопада — з початку жовтня стараннями КОВК було створено коломийську старшинську школу піхоти¹⁰¹. Зорганізована у приміщенні будинку польського військово-спортивного товариства "Сокиль" старшинська школа спочатку мала 35 курсантів, а згодом, після Різд'яних свят 1919 р. в ній навчалася близько 100 курсантів у трьох чотах¹⁰². Очевидець зазначав, що "школа мала найкращі умовини правильного і повного вишколу. Кандидати були ідейні та обов'язкові учні і скоро зживалися одні з одними, без уваги на вік"¹⁰³. Мабуть, саме тому сучасник тих подій Євген Побігущий згадував: "... пригадую, що коли нас прощали перед від'їздом, (хтось) сказав, що "весь народ клонить голови перед добровольцями, що їдуть на фронт боронити свою рідну землю"¹⁰⁴. У наказі військам Коломийської округи на початку 1919 р. комендант Теодор Примак наголошуючи на традиціях Українських Збройних сил, зокрема говорив: "Відвічний наш історичний ворог бачить, що йому ніяк в отвертім, чеснім бою не вдасться нас перемогти, бо в нас є патріотичне вояцтво, яке стоїть поруч патріотичним офіцерством одною збитою дисциплінованою лавою, о яку, як о кам'яну стіну розбиваються всі ворожі наступи"¹⁰⁵. Так, в досить короткий строк були сформовані основні ланки державного механізму ЗУНР — центральні й місцеві органи влади, правоохоронні органи, збройні сили.

На зламі 1918-1919 рр. громадсько-політичну атмосферу у Коломиї відтворювали спеціально скликані сесії Коломийської Окружної УНРади¹⁰⁶. До прикладу, якщо промовці і делегати III-ої сесії 31 грудня головною темою своїх дискусій обрали історичну тяглість і єдність українських етнічних територій, господарські проблеми вчителів повіту, то наступної — вирішували питання про злуку ЗУНР з УНР і заслухали реферат Захара Скварка про стан земельного питання в Галичині, в котрому він окреслив недоліки місцевої адміністрації¹⁰⁷. Відчуваючи нагальну потребу у контролі органів місцевого самоврядування, їхнього реагування на запити місцевого населення, до міста спочатку прибув Дмитро Вітовський (15 листопада), а трохи пізніше — Симон Петлюра (не пізніше грудня 1918 р.)¹⁰⁸.

Вирішуючи проблеми прикордонного врегулювання, Володимир Бемко згадував, що КОВК робила енергійні заходи для підготовки особового складу, яку започаткував отаман Коломийської бригади УГА Франц Тінкель. Довідавшись, що у грудні у василіянському монастирі у Бучачі перебуватимуть полковник Василь Вишиваний (спр. ім'я — Вільгельм Габсбург) і його

ад'ютант, сотник Едвард Рубеш — Ляришенко, коломийська військова старшина запросила їх до міста, куди вони приїхали наприкінці січня 1919 р. Очевидці писали, що "полковник Вишиваний приїхав до Коломиї на довший час і тиху співпрацю, до якої він і його ад'ютант забралися щиро й охоче"¹⁰⁹.

Спостереження над процесом розвитку суспільного мислення у досліджуваний період привели нас до висновку, що населення міста творило свою діяльність на ґрунті власних політичних, етичних і державницьких традицій. Значною мірою це відображали їхні ідеали та прагнення.

Виборами до УНРади населення Коломийщини засвідчило, що воно свідоме завдань, котрі повинні бути розв'язані народними обранцями до українського парламенту¹¹⁰. Закликаючи селян і робітників краю до творення професійних спілок, провід Українського Січового Союзу, вважав, що "не горстка генералів відіпре ворога, не кілька хитрих політиків "удасливають" народ", а все населення Покуття повинно стати до відбудови країни¹¹¹. Розуміючи вагу організованої молоді, члени коломийської молодіжної організації "Молода громада" у перших місяцях 1919 р. опублікувала у тижневику "Новини" своєрідну агітку. Невідома сьогодні патріотка, що заховалася під одним лише ім'ям, з цього приводу писала: "Горніться українські молоді громадяни й громадянки до нашого товариства, — тут знайдете багату поживу духову, наберете потрібного знання з усіх галузей науки, а в товаристві бодрих і веселих скинете з себе тягар зневіри та байдужості, отворяться перед вами нові життєві перспективи, наберете віри в свою молоду силу й молодий та дужий народ!"¹¹². Отже, відродження громадянської свідомості було першочерговим завданням, котре ставили перед собою люди тих важких, але вікопомних років. Формування нових ідеалів, прав та свобод, врешті нової людини у Галичині знаходили серед молоді генерації прихильників.

Проблеми української освіти, санітарно-харитативної служби, партійний вибір у нових умовах — теми обговорення делегатів V-ої сесії окружної УНРади¹¹³.

Невід'ємні супутники, які переслідували хід українсько-польської війни у Галичині — героїзм, презирство до смерті, відчайдушна віра у майбутнє, а разом з тим і зрада, блюзнірство, невинувата жорстокість, — були тими суб'єктивними чинниками, які впливали на громадську думку краю. "Земля, на якій Ви живете й працюєте, зробилася місцем кривавої борні. Всякі чужинці рвуть її для себе, щоб мати з неї дійну корову і щоби з Вас зробити наймитів і невільників, Від заходу наступають на Вашу землю Ляхи, від полудневого заходу Мадяри й Румуни, від полудня різні чужинці... Мов та галич вкрили вони границі нашої України й сунуть дальше по нашу золоту пшеницю, по наш хліб"¹¹⁴.

В цей важкий для обох українських держав час було прийнято рішення про їх об'єднання. 22 січня був проголошений акт злуки УНР і ЗУНР¹¹⁵. Хоча він, як стверджують дослідники, був чисто символічний, оскільки до кінця липня всі західноукраїнські землі були окуповані, його прийняття мало величезне значення, демонструючи прагнення українського народу до створення

єдиної, незалежної, соборної України. Переконливим доказом цих стремлень стало відкриття у Коломиї філії Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР наприкінці лютого¹¹⁶. За її організацію відповідав Михайло Велигорський, який в першому повідомленні зазначав, що вона покликана "представляти правильний погляд на біжучі політичні й національні справи, роз'яснювати і ширити накази і закони уряду, допомагати організації нормального життя на провінції"¹¹⁷.

В умовах демократизації та лібералізації громадсько-політичного життя, часописи краю активізували діяльність, відгукуючись на біжучі проблеми становлення громадянського суспільства¹¹⁸. У редакційній статті, "Новини" підкреслювали: "Хай увесь світ пізнає, хто ми й що ми, хай пересвідчиться, що ми власними силами будемо трівкі підвалини державного правного ладу, та що не спочинемо, поки не здійсниться то, до чого наш нарід з давен-давня прямував: бути самостійним, ні від кого независимим господарем на своїй землі"¹¹⁹. Такі рядки були рішучою відповіддю американській дипломатичній місії (представник — Чарльз Брументаль), члени якої у березні відвідали місто і зустрілися з військовим керівництвом. У розмові з Теодором Примаком дипломатичний представник запевнив громадськість Покуття в енергійних проукраїнських настроях американського президента Вудро Вільсона та спеціальної комісії для розгляду справи Східної Галичини на Паризькій мирній конференції¹²⁰.

В умовах війни продовжувалося налагодження зв'язків Коломиї з іншими подібними містами України¹²¹. Значення галицько-наддніпрянських взаємин, Покуття і Поділля, підкреслювалися під час візиту до міста комісара цього краю, д-ра Степури, який говорив: "Застав (я) на Покутті лад і порядок, котрі доказують велику політичну зрілість і патріотизм нашого селянства, яке зрозуміло вагу історичного моменту та сповняє радо свої горожанські обов'язки"¹²².

Поламані людські долі та ненависть до тих, хто розв'язав війну супроводжували хід українсько-польського конфлікту. "Покутський вісник", писав: "Поляки супнули 7 мільонів, щоби викликати неспокій в східній Галичині. По селах крутитися будуть всякі людці, що будуть виступати проти Національної Ради, військових властей і команд. Се є польські наймити, яких належить як стій приарештувати і відставити до Окружної Військової Команди в Коломиї. Ляхи підкупили і деяких селян...". Закінчуючи, часопис закликав: "... отже, бережімся панове громадо і своїх людей. Будьмо чуйні, бо ворог прийде в наш дім і прикинеться нашим братом"¹²³. Враховуючи складні обставини, 20 лютого комендант КОВК закликав населення до "піддержання публичного ладу і спокою", бо "умовини життя тяжкі, а де-куди невиносимі"¹²⁴.

Дозволимо собі підкреслити, що у соціальному житті галичан досі панувала тенденція вивищення одних понад інших, збагачення кривдою співгромадян, хилитися перед сильнішими, забувати про слабших. Такі настрої формували опінію і про характер війни. Намагаючись відгородитися від закидів радикально налаштованих представників польського та єврейського народів*, періо-

дичні видання наголошували: "Будьмо розумні. Холодним розумом важмо свої діла. Будьмо сильні і карні, слухаючи своїх провідників. Будьмо відповідальні за свої діла - кождий перед самим собою і перед щлими поколіннями. (підкресл. наше - Авт.) Останьмо народом чести і розваги і приміром для усіх сусідів наших. Будьмо правдивими, вірними синами Волі"¹²⁵.

Позицію українського населення ЗУНР підсумував заклик Державного секретаріату у Станіславі, опублікований у березні¹²⁶. "Український міський робітник нехай тямить, що коли він хоче як вільний громадянин ... користати з плодів своєї праці, мусить разом з братом-селянином стати в рядах українського війська... Український священник, учитель, урядник, адвокат і лікар і вся українська інтелігенція нехай тямить, що тільки у вільній Українській Народній Республіці вона зможе працювати для добра, щастя і слави українського народу і сповнити ті високі задачі, які у кождім народі сповняє інтелігенція — мозок нації ... Український народе! Тепер в огні війни рішається Твоя будучність. Або боронимо рідну землю і збудуємо велику й могутчу Українську державу — або останемо на віки рабами наших відвічних ворогів".

Відгукуючись на проблему врегулювання українсько-польського конфлікту зокрема на санітарно-харитативній ділянці, допомоги потерпілим від лихоліть воєнного часу, 20 березня Коломию відвідали представники Швейцарської Місії Міжнародного Червоного Хреста¹²⁷. Обстеживши санітарну безпеку міста, д-р Фрік, Мікіє та Проскурницька повідомили мешканців Коломиї передусім і про те, що Найвища Рада Антанти прихильно відноситься до України, і старатиметься вибороти їй незалежність.

Продовжуючи перевірку стану бойової готовності галицьких міст, наприкінці квітня до міста прибув Начальний вождь УГА Михайло Омелянович-Павленко¹²⁸. Його приїзд засвідчив, на наш погляд, головне: більшість з провідних діячів ЗУНР не дуралася виїздив у далекі райони держави і зустрічей із широкою громадськістю.

Вимоги різних політичних сил і соціальних верств були неоднаковими, тому урядовим комісіям доводилося чимало працювати над розробкою нового демократичного законодавства.

14 квітня був ухвалений земельний закон, котрий лише визначив основи аграрних реформ. Було розв'язано принципово найпекучішу проблему ліквідації великого землеволодіння, як колишнього поміщицького, так і монастирського та єпископського. Ріллю, після закінчення війни передбачалося розділити між безземельними селянами, а також "для утворення взірцевих господарств, рільничих шкіл, інших промислових, просвітніх, добродійних і загально корисних завдань"¹²⁹.

З іншого боку, "тріхом непростимим" називала невідома активістка бездіяльність українських жінок в селах краю, закликаючи їх до суспільно-корисної роботи¹³⁰. Тому, з вимогами широкій посвяті, жертвенної праці для Бога і свого, знедоленого війною народу, українські жінки Коломиї покращили становище.

Історичні реалії 1919 р. наближали суспільну думку до усвідомлення потреби

спільним національним фронтом протистояти виступам польських шовіністів та радикально настроєної молоді проти націєтворчих заходів місцевої адміністрації. У зверненні до покутян, окружна УНРада закликала їхніх делегатів прибути на всенародне віче, "щоби по стародавньому козацькому звичаю раду радити, як на Ляха стати, як неньку-Україну від ворогів обороняти", яке відбулося 4 травня¹³¹.

"Наш край в небезпечі. До оборони треба все, що живе: богатих і бідних, інтелігенцію і простолюддя. Нехай кождий виконує свій обов'язок, а се дасть нам таку силу, що ніщо нас не зломить. Не щоб дезертир сидів дома, а другі боролися. Кличмо всіх до внутрішньої консолідації, згоди. Коли хата горить, всі тратьють голову. Нарікають одні на других, а не видять, де корінь лиха. Утворім одноцільний фронт. На чужих не числім. Від них помочі не дістанемо, хиба тепле слово. Хочеш мати свою державу - борися за неї! (підкресл. наше - Авт.)"¹³².

У низці резолюцій цього великого маніфестаційного зібрання українців Покуття та Гуцульщини на особливу увагу заслуговує прохання українських військовослужбовців до присутнього французького журналіста Дебіше подати у зарубіжні часописи заяву ось такого змісту: "Коли Поляки не будуть инакше поступати з нашими полоненими та інтернованими, то ми будемо за одного нашого двох Поляків карати"¹³³.

Громадянська позиція населення міста та доколійських сіл формувалася теж й під впливом подій на сусідній з Покуттям території — Буковині. Починаючи від кінця квітня — на початку травня у прикордонних місцевостях розпочалася активізація військової сили противника.

1.5. РУМУНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ОКУПАЦІЯ ПОКУТТЯ, ВСТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРУ

Важливою особливістю становлення української державности на західно-українських землях було й те, що на них претендувала ще одна політична і військова сила — Румунія — виразник інтересів великих земельних магнатів та буржуазії, які внаслідок майже безперервних, протягом п'яти років, воєнних дій планували остаточно захопити Покуття.

У середині травня польські війська, підкріплені армією французьких добровольців Галлера, перейшли у загальний наступ проти УГА, який розпочався 14 травня. Трикратна польська перевага на південному фронті створила безвихідну ситуацію¹³⁴.

У свою чергу, прикордонна стежа снятинського повіту постійно рапортувала до Коломиї, повідомляючи військове керівництво про поживавлення на противітній стороні кордону. У суботу, 3 травня румунський розвідувальний літак розкинув над містом листівки, надруковані польською, німецькою та українською мовами, які залякували населення швидким приходом більшовиків і пропагували "велику Румунію"¹³⁵. Явна передислокація ворожих сил, стягнення до кордону кінноти та уланів, засвідчили зовсім не дружні наміри сусідів¹³⁶.

Намагаючись відповісти на закиди про явні прорахунки КОВК, і як наслідок цього окупацію Покуття, сучасники були переконані, що увага подіями на кордоні була занедбана постійною необхідністю організації українського війська для діючого фронту¹³⁷, а тому повітові ОВК повідомляли покутську столицю лише про широкомасштабні дії противника.

У спільному порядку були мобілізовані військові сили краю.

Закликаючи випускників коломийської старшинської школи до захисту рубежів Вітчизни від ворожих посягань, Франц Рімаль говорив: "Ви, молоді українські вояки закінчили з успіхом свій вишкіл як підстаршини та хорунжі молодій українській армії, підете на фронт боронити свою батьківщину. Будьте відважні і твердо бороніть свою рідну землю від ворогів як боронили її колись ваші козацькі предки"¹³⁸.

Двосторонні українсько-румунські зустрічі для врегулювання ситуації не дали очікуваних результатів, а тому 23 травня на адресу КОВК було направлено ноту, в котрій румунська сторона заявляла: "Наслідком конечности забезпечити отримання між румунсько-буковинським та угорським фронтом, ми примушені обсадити українську територію від границі Буковини аж до залізничного шляху Станиславів-Надвірна. Наші війська почнуть похід 24 травня рано й тому, щоб не прийшло до ніяких сутичок, просимо стягнути негайно з тієї області українські війська"¹³⁹.

Втративши оперативний зв'язок з головними силами армії тили УГА були розбиті румунськими військами і дивізією польського генерала Желіговського, які 23 травня перейшли покутсько-буковинський кордон і зайняли Покуття аж по Дністер". Вістка про напад румунських військ спричинила загальну паніку та хаос серед населення округи, а українські військові загони отримали наказ про евакуацію бойових відділів та державного майна. Першими з Коломиї виступили похідні коші коломийських полків, загальним числом 15 старшин та 295 стрільців¹⁴⁰. Координувати відступ було доручено поручникам Максимові Микитюкові й Кордашеві, під час чого склад старшинської школи втратив свого довголітнього виховника Флоріана Кульчицького, якого застрелив римокатолицький священник Кляус у середмісті¹⁴¹.

Архівні джерела повідомляють, що відразу ж після захоплення краю румунськими окупантами коломийські українці організували повстання проти нового режиму. Повсталі, разом із селянами ближчих сіл, утворили бойову лінію на Вигоді під Дібровою поблизу містечка Печеніжин у кількості близько 400 осіб¹⁴². Озброєні скорострілами, вилами і косами повсталі 48 год. протистояли наступові ворога, а згодом залишили місце бойових сутичок". "В місті ішов бій, а на залізничній станції сот(ник) В(олодимир) Бемко відслав два військових транспорти з майном і людьми в напрямі Станиславова, не маючи жодних повідомлень про події в місті. Серед загальної паніки залишилися на передмісті Коломиї, Косачеві, великі склади вибухових матеріалів, які при сприятливих умовах годі було вивезти, остали саперські склади, верстати, харчові магазини запасних кошів, в решті кільканадцять вагонів цукру, що були власністю уряду УНР"¹⁴³.

Національно-визвольна війна ЗУНР та її армії проти агресії шляхетської Польщі, підтримуваної Антантою, закінчилась поразкою українців. Над Галичиною навис тягар іноземної окупації і знову Покуття і Коломия змушені були коритись чужинцеві¹⁴⁴. У наступні дні, було ліквідовано усю структуру української державности, включаючи органи місцевого самоврядування. На території краю встановлювався суворий політичний терор¹⁴⁵. За свідченням очевидців, були закриті усі українські культурні установи, школи та гімназії (однак, 26 червня військова команда румунських військ призначила проф. Богдана Левицького керівником народного і середнього шкільництва не лише для українців, але й поляків і євреїв, а усі українські школи Покуття були підпорядковані інспекторам народних шкіл — проф. Василеві Витвицькому)¹⁴⁶. Серед місцевого населення розпочалися арешти української інтелігенції та допити, в чому допомагали колишні польські полонені з табору на Козачеві, передмістю Коломиї¹⁴⁷. Проте нова влада з деякою підозрою ставилася до помічників: у рапорті польського офіцера Городиńskiego до Міністерства Зовнішніх Справ у Варшаві, 12 липня знаходимо твердження румунського коменданта Коломиї, капітана Міронешку, який трактував коломийських поляків, як бандитів¹⁴⁸. Захопивши ініціативу в перших двох днях окупації, польські сили, "іменем Польської республіки" розпочали обшуки у помешканнях відомих громадських і військових діячів. Джерела тих часів доносять, що були заарештовані провідник санітарної місії Міжнародного Червоного Хреста, генерал, д-р Окопенко, його секретар д-р Марітчак, комендант КОВК Теодор Примак та ін¹⁴⁹. Польський офіцер, який ескортував генерала Окопенка відібрав у нього, окрім інших особистих речей, пам'яткову шаблю¹⁵⁰.

Документальні свідчення повідомляють, що 24-25 травня польські вояки встановили сторожу перед Народним домом і нікого з приміщення не випускали, створивши тим самим незручності для української громадськості, представники якої там саме зібралися¹⁵¹.

Репресивні заходи тимчасової польської окупаційної влади торкнулися і емеритованих народних вчителів Осипа Кузьми, Стефанії Книш та Романа Лисяка, яким було відмовлено у вирішенні їхнього пенсійного забезпечення¹⁵². Цинічне ставлення нової влади до українських педагогів було не випадковим, адже на численних допитах свідомих елементів запитували: "Чому служив (ла) українській владі?". Вдалося встановити, що у багатьох випадках шкільні інспектори відповідали: "Для хліба, так для хліба"¹⁵³. Видатний коломийський освітянин Іван Михалевський відповів: "Як член цього народу, почувався я до обов'язку служити йому".

Осмилюючи себе як представників нації, що перемогла українців, місцеве польське населення відчувало за собою заступництво румунської військової команди, проявляло свій шовінізм у відвертому цькуванні українців. Не дивлячись окремо на посилення репресій, коломияни рекламували свою приналежність до воюючої нації тим, що носили популярні національні відзнаки, одягаючи їх до церкви, на громадські сходина, що відбувалися нелегально¹⁵⁴.

Зміна політичної кон'юнктури у липні з румунської вже остаточно на

НАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Події осені 1918 р. поставили народи зруйнованої і пограбованої війною Галичини перед необхідністю визначення свого місця у процесах державотворення. Ландтгова реакція розпаду Австро-Угорської імперії призвела до небаченого загострення соціальних і національних протиріч, результатом якої стало утворення ЗУНР¹⁵⁵. Вже з перших днів свого існування УНРада заявила про готовність співпраці з представниками національних меншин, у першу чергу поляками, євреями і німцями, про визнання культурно-національної автономії кожного народу. Акцент робився на повній рівноправності нації та недопущенні поневолення однієї іншою¹⁵⁶.

Щоб уникнути міжнаціональних конфліктів на Покутті, офіціоз української влади "Покутський вісник", підкреслював: "Українці утворили свою державу на тих землях, де український народ живе в більшості. Побіч Українців живуть у меншості Поляки і Жиди і їм належать ся ті самі горожанські права, що і Українцям. Їх майна і життя треба берегти коли вони спокійні і непоривають ся до пановання над нами. Поляки ще справді не прийшли до розуму і ще мріють про папованне над нами — та се дарма. Українці те пановане силою скинуть... Треба поводити ся з Поляки і Жидами чемно, але і обережно, дбати про їх добро, але також насильство з їх сторони і замах на нашу Державу треба відкинути оружжем і то рішучо та безоглядно"¹⁵⁷.

Етнічні, культурні, територіальні, економічні та політико-юридичні взаємопов'язані компоненти визначали національну ідентичність населення краю. Покуття національної самосвідомості стало могутнім засобом визначення пріоритетів індивіда в середині міського організму Галичини крізь призму колективної безпеки та власних моральних цінностей¹⁵⁸.

II.1. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА КОНФРОНТАЦІЯ

Для Української держави на її віковічних землях з перших днів виникнення постала загроза її існуванню¹⁵⁸. Вже 30 жовтня УНРада заявила про те, що Польська Ліквідаційна комісія "вдерлася в суверенні справи Української держави, утвореної українським народом" і вимагала від усіх місцевих адміністрацій та військових залог виконувати лише її закони та розпорядження, а не польської влади, а на випадок потреби ставити опір тим, хто намагатиметься діяти від імені Польської держави. На засіданні УНРади 1 листопада відбулися і перші політичні контакти між представниками Ради і депутацією колишньої галицької крайової адміністрації. Було заявлено про намір діяти порозуміння з УНРадою, щоб "наладити відносини між українською більшістю і польською меншістю", щоб "не прийти до розливу крові, а це було би великим нещастям для краю". На переговорах, українська сторона заявила, що "дорога до порозуміння стоїть отвором, одначе під одною засадничою умовою, а саме, що Ви, панове, щиро і справедливо признаєте

польську, не принесла чогось нового у громадсько-політичне життя українців у Коломиї. Вже скоро потому було знову заарештовано представників коломийської інтелігенції, свідомих робітників, ремісників і селян, а також багатьох коломийських євреїв, яких запідозрили у лояльності до ЗУНР. Відомий український мовознавець Василь Ніньовський згадував, що поляки розпочали окупацію "польовими судами і розстрілами, але даремно, — українці становили все-таки одну четверту населення, а це географічно, стратегічно, демографічно, історично, культурно та соціологічно була нескорена сила населення"¹⁵⁵.

Коломиїани, що врятувалися на фронтах світових завірюх в обороні державної самостійності, з боєм серця поверталися до важкої праці у місті і по навколишніх селах. Певною мірою, це було наслідком неврегульованих міжнаціональних відносин в Галичині.

Отже, розглянувши проблеми суспільно-політичного становища Коломиї під час Листопадової 1918 р. національно-демократичної революції та становлення ЗУНР на Покутті, слід констатувати наступне.

В умовах першої світової війни на руїнах Австро-Угорської імперії виникло нове державне утворення - Західноукраїнська Народна Республіка. Коломиїани підтримали заклик УНРади та Таємного центрального військового комітету у Львові, і одночасно з усіма українськими нелегальними військовими комітетами на Покутті проголосили 1 листопада утворення соборної, незалежної української держави на етнографічних землях Австро-Угорщини.

Громадянській толерантності і порозумінню сприяло те, що Коломийський військовий комітет розбудував структури місцевої політики, що на керівних постах першими особами повинні бути українці.

Враховуючи несприятливі внутрішньо-політичні умови становлення держави, провідні діячі українських партій і рухів об'єдналися в Коломийську окружну УНРаду, котра виступила своєрідним арбітром внутрішніх протиріччя, що мали місце у середовищі полінаціонального міста. Творення української держави у Коломиї вимагало щоденної виснажливої праці для забезпечення життєдіяльності краю в умовах несприятливої українсько-польської війни та постійного протистояння місцевого польського населення. Проникнуті ідеалами швидкої державності, впровадженням у життя декларативних заяв про свободу і рівноправність, громадські діячі були нездатні забезпечити мобілізацію усіх національно-свідомих сил, незважаючи на озеркмі проблеми політичної ідеології і регуляції міжпартійних контактів у складі окремих територіальних військових комітетів.

Листопадовий чин викликав величезні зрушення у суспільній психології населення Коломиї. Найпомітніший вияв цих зрушень — зростання національної свідомості різних прошарків міського населення, поглиблений інтерес до подій політичного характеру, закономірні вияви громадської активності під час українсько-польського конфлікту у Галичині, румуно-польської окупації Покуття.

Потреба національного самовизначення українців Коломиї визначала й характер національної політики органів місцевої адміністрації.

суверенність проголошеної 19 жовтня Української держави на етнографічних українських областях Австро-Угорщини”¹⁵⁹.

Принципові підходи у вирішенні протиріч в українсько-польських відносинах були виявлені у час Листопадової революції в багатьох містах Галичини. Вже 2 листопада повітовий староста, д-р Іван Стрийський, заявив: “Поручаю всім націям шанувати себе взаємно і пам’ятати, що нинішні все-світні поступові кличі широго братання народів на основі самоозначення заняли місце давнього поганого шовінізму і безуспішних змагань до винародовлення та жажди гнету! Українці будуть на своїй землі уважати себе немов старшими братами других народів! Всякі обиди чужої нації як і виступи против Української Держави і влади будуть строго карані (підкресл. наше — Авт.)”¹⁶⁰.

Не вдаючись до глибокого аналізу складних і заплутаних питань політичних взаємин населення Коломиї новітнього часу, зазначимо, що широкий спектр політичних прав і свобод, проголошений законодавством ЗУНР, — свобода слова, друку, мітингів, недоторканість особи, свобода організації союзів і товариств, встановлення рівного виборчого права — офіційно закріплював права і обов’язки національних меншин у новоствореній державі”.

Неординарною подією у суспільно-політичному житті Коломиї було те, що 8 листопада польський часопис “Gazeta Kolomijska” помістила на своїх шпальтах передовицю “Polacy wobec zniayu stosunkow”¹⁶¹. В цей спосіб Коломийська Польська Національна Рада (далі КПНРада) намагалася заявити про своє відношення до проголошення і становлення ЗУНР. “Очевидно, що Коломийська повітова організація поляків, — писав у відповідь Захар Скварко, — то не загал Поляків в цілій українській державі, а коломийські Українці — то не цілий український загал Української держави”. Добираючи політичних функціонерів, регулюючи політичну діяльність польських коломиян, КПНРада, мабуть, не розуміла, що “всілякі заяви коломийських національних меншостей як і евентуальна відповідь коломийських Українців на такі заяви мають лише локальне значіння”. Можемо припустити, що якщо навіть заяви польських функціонерів мали місцевий характер і орієнтували українське суспільство на проблеми міжетнічних контактів, населення галицьких міст не могло через об’єктивні причини правосильно нормувати національні відносини між поляками та українцями в межах ЗУНР.

І ще одне спостереження. Впливаючи на українсько-польський діалог в середині міського середовища, очевидці підкреслювали: “Коли свідомий ваги хвилі, що її переживаєш, коли свідомий того, що тепер у Твоїх руках судба Твоя, щасте Твоїх дітей і внуків, то зрозумієш, що нова воля накладає на тебе як на господаря на своїм полі і своїй хаті обов’язок дбати про лад і порядок, показати світові і сусіднім народам, що ти доріс до великої задачі стати паном на власній землі (підкресл. наше — Авт.)”¹⁶².

Активізуючи міжнаціональні відносини, громадський діяч Іван Чупрей виразно заявляв, що “всі горожани — то значить Поляки, Жида, Москалі і другі мусять в українській державі платити податки, служити у війську, так

само як українці...”, а “таких Поляків, що носять польські державні відзнаки, або що в своїх відозвах і часописах голосять, що не узнають української влади, належить карати не як таких, що заклопочують публичний спокій, але як ворогів державних”¹⁶³.

Створені наприкінці листопада — на початку грудня в містах держави Прибичні ради були покликані урядовими чинниками ЗУНР через представництво в них національних меншин реагувати на громадські ініціативи населення краю”¹⁶⁴. До складу Коломийської Прибичної ради (далі КПРада) від польської громади увійшли Станіслав Вербер, Ян Гурчак, Міхал Кольбушевські, Юліуш Лопатка, Юзеф Міловські, Вінцент Патковські та Міхал Спультніккі.

Яскравим прикладом негручкості польської політичної доктрини, сформульованої на “історичних правах”, а не на реальному аналізі становища, став показовий судовий процес над українським медиком Петром Петрушевичем, який впродовж 1918-1919 рр. був шефом санітарної округи”¹⁶⁵. Важливою обставиною було й те, що на Косачеві розміщувався український табір для військовополонених, в якому перебували росіяни, білоручи, чехи і поляки”. Вдалося встановити, що поведінка з полоненими та інтернованими була людяною: згідно із розпорядження КОВК всі полонені польські старшини отримували місячну платню, їх гарантувалося лікарське та релігійне забезпечення, література та преса”¹⁶⁶. Після встановлення польської адміністрації на Покутті влітку 1920 р., до судових інстанцій посипались доноси на Петра Петрушевича, що переросли у політичний процес проти нього у Львові”. Зважаючи на обставини, він став своєрідним судилищем над галицькими українцями.

Поразка спроби будівництва української державности на Покутті в 1919 р. призвела до того, що вже у січні в своєму офіційозі Польський Комітет Народовий опублікував заяву, в котрій закликав польських селян до боротьби із “завзятим ворогом польського народу, диким гайдакакою, руським хлопом” через захоплення південно-східних земель краю”¹⁶⁷. Підсумовуючи українсько-польські контакти під час національно-визвольних змагань обох народів, часопис “Стрілець” у квітні 1919 р. писав: “Ми не боремося проти польського народу. Ми свідомі того, що польський селянин чи робітник не все ненавидить українців, але боремося проти їх нахабности”¹⁶⁸.

II.2. ТАКТИКА НАМІРІВ КОЛОМИЙСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА

Розпад Австро-Угорської імперії, націо- та державотворчі процеси поневоленних нею народів дали поштовх до активізації східногалицького єврейства”¹⁶⁹. Для євреїв, що населяли Східну Галичину, після Першої світової війни основоположною проблемою стало визначення своєї позиції щодо нових державних організацій, одночасне існування яких на цій території було неможливе”¹⁷⁰.

З початком національно-демократичної революції перед євреями постала проблема визначення своєї позиції в українсько-польському протиборстві. Внас-

лідок цього вже 1 листопада представники усіх національних партій та кагалу утворили Єврейський комітет громадської безпеки, який у своїх перших і наступних постановах схиляв євреїв до нейтралітету¹⁷¹.

Фундамент українсько-єврейського порозуміння був закладений УНРадою ще 19 жовтня. Проголошуючи створення суверенної української держави, вона заявила про визнання євреїв окремою нацією та прав національних меншин на національно-культурну автономію та їхнє представництво в уряді¹⁷². При цьому УНРада відмовилась від дискримінаційної практики вирізняти євреїв лише за віросповіданням, визнала їх за націю, надала право утворювати Єврейські Національні Ради (далі - ЄНРади)¹⁷³.

Гасла боротьби за здобуття громадянських і національних прав стали визначальним вектором у діяльності єврейського партійно-політичного представництва у Коломиї.

Так, для захисту єврейського населення від можливих грабунків була сформована єврейська міліція¹⁷⁴. За кілька годин до початку повстання, КОВК уповноважив д-ра Вахмана утворити з числа коломийських євреїв дві військові сотні (майже 400 вояків). Загально названий Жидівський курінь, "тримав в цілій коломийській окрузі спокій і порядок, а тому не було ніяких заворушень і нападів на жидівські крамниці". Проте, доказом нелояльності єврейства до ЗУНР, українські речники підкресливали їхню відмову приймати присягу на вірність новій владі та випадки розкрадання складів амуніції¹⁷⁵. "... (та) все це було нічим супроти тієї прислуги, яку вони зробили столиці Покуття в тих днях, коли вона майже без війська і коли узброєна одиниця, що не повертала проти неї, тим часом захищала її (підкресл. наше - Авт.)" - згадував Віктор Воробець¹⁷⁶.

Незадоволення українських діячів викликали зайнята євреями позиція нейтральності та відхід від активної розбудови української держави, а тому загострення ситуації вимагало створення дієвих полінаціональних структур¹⁷⁷. Створена у грудні КПРада, до складу котрої увійшли поряд з українцями і поляками, євреї та німці, словами д-ра Гольберта заявила: "Жидівські делегати будуть брати участь у нарадах Прибічної Ради і долужуть своїх сил для добра міста... Підносимо однак з натиском, що всякі міські справи будемо розглядати об'єктивно, без партійности для одної або другої народности, причім, однак, будемо стерегти інтереси жидівського народу"¹⁷⁸. Інтереси єврейського населення представляли Ляйб Бігер, д-р Гельбарт, Зайнфельт, Клярман, Кребс, Мойсей Лякс, Пінкас Мунчик, д-р Розенгек, Брух Файерштайн, д-р Якоб Шнелъбах, д-р Лейзор Шорр.

Розбіжність партійних ідеологій відображала відсутність єдності усередині єврейської спільноти. "Покутський вісник", схопивши у танку історії, слова одного з місцевих партійних діячів, свідчив: "Акцентуємо ще раз світочну нашу абсолютну неутральність в квестіях дотикаючих польський та український народ і хочемо лиш на підставі права самоозначення народів зноситися з іншими народами як рівні з рівними і як такі бути також ними трактовані"¹⁷⁹.

На територіях, що знаходилися під контролем українських військ, у Бориславі, Дрогобичі, Калуші, Надвірній, Станіславові, Стрию, Тернополі, посилено

діяли ЄНРади*. Дослідники переконані, що це був логічний доказ національної єдності, в ході якого формувались органи загальнонаціонального представництва¹⁸⁰. Прикладом тісної співпраці Коломийської ЄНРади є й той факт, що українське військове керівництво доручило місцевому єврейському відділові безпеки (загальною кількістю 150 осіб) охорону залізничного вокзалу, газового заводу та інших об'єктів¹⁸¹. Проукраїнські настрої серед єврейства Станіславова, Самбора, Тернопольської військової округи і Коломиї були природною реакцією на декларацію української влади вирішити єврейське питання на демократичних правових засадах.

Відношення коломийських євреїв до української влади поступово змінювалося вже від 22 листопада, коли після оволодіння Львовом антисемітські елементи з посеред поляків вчинили у Краківській дільниці кривавий єврейський погром*. Враховуючи цю обставину, коломийські євреї створили окремий Курінь помсти, що збирався йти на Львів¹⁸².

З перспективи часу і за допомогою спогадів очевидців можна стверджувати і те, що східногалицьке єврейство, незважаючи на певну лояльність до українців, під мовним оглядом уподібнювало себе до поляків, розмовляло німецькою та польською мовами, надавало своїм дільницям у містах польського характеру¹⁸³.

Важливою особливістю міжнаціональних відносин було і те, що без утисків продовжували функціонувати середньошкільні заклади поляків, німців та євреїв. Якщо польські державні гімназії у Станіславові, Тернополі, Дрогобичі і Коломиї були залишені для поляків, але не діяли через нестачу вчителів*, то у Станіславові держані німецька та єврейська гімназії працювали безперервно¹⁸⁴. З дозволу створювати свої власні національні освітні заклади скористалися і євреї, які відкрили (а точніше, відновили) гімназію у Коломиї. Про зрушення в українсько-єврейських освітніх стосунках свідчить те, що напередодні Першої світової війни та під час українсько-польського конфлікту, відсоток єврейської молоді у навчальних закладах міста помітно зростає: від 6% (в КУГ, 1913/1914 н.р.) до 15% (Коломийська жіноча семінарія, 1911/1912 н.р.), чи навіть, 34% (КУГ, 1920/1921 н.р.)¹⁸⁵. В більшості випадків, єврейські учні, на відміну від старшої генерації, декларували рідною українську мову, а в поодиноких випадках й українську національність, і це при тому, що їхні батьки мали можливість вибору між польськими та єврейськими семінаріями і гімназіями.

Головною тенденцією для переважаючої частини євреїв Коломиї був відхід від активної співпраці з українськими державними структурами. Віднаходячи цю особливість і в інших містах ЗУНР, Максим Гон зазначає, що "для єврейської релігійної традиції й сіоністської ідеї критерій "територія" сягав рівня універсального ідеалу, де роль третейського сиді сприймалась небезпечною, зрештою й недоречною"¹⁸⁶. Одним із багатьох доказів цього стало святкування першотравневого дня 1919 р. У демонстрації не брали участі польські та єврейські місцеві осередки робітничих партій Галичини, хоча за свідченнями учасників цієї акції, "отсе вперше приходиться ся святкувати отсе свято свобідно, без жандармів та комісаря зі староства (підкресл. наше - Авт.)"¹⁸⁷.

Переломи у суспільній психології представників обох народів, зрештою, були очевидними. Один з провідних єврейських діячів, Векслер відзначав, що галицькі

євреї своєю політикою "нейтралітету" поставили себе на становище громадян другого класу, що суперечить єврейським інтересам. Активна участь у будівництві ЗУНР, збройна боротьба на боці українців проти Польщі, були пропозиціями однієї з центристських партій¹⁸⁸, чого не сприйняла консервативна більшість політичного проводу галицьких ЄНРад. Доказом зрілості нової влади в суперечливих умовах державного будівництва, історики називають те, що за весь період українсько-польського протистояння не було жодного випадку репресій проти цивільного польського населення та антиєврейських погромів

Таким чином, ланцогова реакція розпаду Габсбурзької монархії призвела до загострення національних і соціальних протиріч.

Поглиблення кризового стану на майже усіх ділянках суспільного життя призвело до зростання політичної активності міського населення Коломиї. Національні декларації та програмові заяви окремих партійних осередків формували громадську активність національних меншин міста: етнічні, культурні, територіальні, економічні та політико-юридичні взаємопов'язані компоненти визначили національну ідентичність коломиян.

Принципові підходи у вирішенні міжнаціональних протиріч були виявлені під час Листопадової революції. Так, Коломийська окружна військова команда пропонувала населенню Покуття, зосібна й коломиянам, дотримуватися встановлених українською адміністрацією норм правопорядку. Створені наприкінці листопада — на початку грудня 1918 р. в містах держави Прибічні Ради були покликані урядом ЗУНР та УНРадою реагувати на різнобічні запити польського, єврейського та німецького населення. Прибічна рада Коломиї об'єднувала довкола себе представників Коломийської окружної УНРади, Коломийської польської національної Ради та Коломийської Єврейської Національної Ради. Спостереження над діяльністю цих координаційних осередків національного розвитку міста і національною політикою органів місцевої адміністрації приводить нас до висліду, що населення Коломиї певною мірою творило свою діяльність на ґрунті власних політичних, етичних і державницьких традицій (українсько-польська конфронтація і тактика намірів коломийського єврейства).

Проголошення державними чинниками ЗУНР національної автономії, демократичних свобод та активізації громадсько-політичного життя регіонів, виявили творчий потенціал міського населення. Це виявилось в інтеграції коломиян у систему національного відродження ЗУНР.

ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНА ІНТЕГРАЦІЯ КОЛОМИЯН У СИСТЕМУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ЗУНР

З перших днів існування ЗУНР, нова влада намагалась відкрити широкі можливості для розвитку понівеченого війною господарства, національного та культурно-освітнього життя міста, демократичних громадсько-політичних ініціатив. Більшість коломийської інтелігенції щиро сприйняла ідеї народної революції і стала душею й мозком процесу національного відродження.

III.1. РЕФОРМА УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА

Демократизації й українізації вимагала існуюча система шкільної та гімназійної освіти¹⁸⁹. "Для сучасного життя необхідні самодіяльні, настирливі в досягненні своєї мети, шануючі працю, розумово та морально розвинені працівники, як безпосередньо учасники родинного, громадського та державного життя", — підкресливали сучасники¹⁹⁰.

Якщо за австро-угорської адміністрації у Галичині в 1918 р. діяло всього 3 українські державні гімназії, декілька приватних, не було жодної української реальної гімназії, вчительської семінарії, ремісничої чи господарської школи, то впродовж 1918-1919рр. педагогічну роботу проводили 20 українських гімназій, 3 реальні школи та 7 учительських семінарій¹⁹¹. Особлива увага Державного секретаріату освіти і віровизнання зверталася на забезпечення нормального функціонування навчальних закладів, на підготовку реформи системи освіти, охоплення молоді навчанням в народних, середніх і фахових школах, полегшенні матеріального становища педагогів.

Сприяючи відродженню національних освітніх закладів уряд держави відкрив гімназії у Бережанах, Дрогобичі, Золочеві, Самборі, Станіславові, Сокалю, Стрию і Тернополі. Учительські семінарії працювали також у Тернополі, Станіславові і Коломиї¹⁹². Продовжуючи свій розвиток, українське фахове шкільництво пропагувало поєднання праці розумової з роботою фізичною. У досліджуваній період таких закладів було два — школи деревного промислу у Станіславові і Коломиї, а також коштинкарський курс у Коломиї. Підкреслимо, що учням цих фахових студій було призначено невеликі грошові стипендії¹⁹³.

Для забезпечення комплектування учнями середніх та фахових шкіл, було прийнято рішення про трьохмісячні підготовчі курси, які мали охопити значну частину міських, а головних чином — сільських дітей.

Навчальний процес у школах міста продовжувався, йшла підготовка до випускних екзаменів в середніх навчальних закладах, велика увага приділялася підготовці до нового навчального року.

Закликаючи об'єднати зусилля вчителів Галичини і Наддніпрянської України, видатний педагог Софія Русова стверджувала, що лише культурна робота, використання серед широких мас населення гасел моральної свідомості і гуманізму,

зможє перемогти ту страшну анархію, в котрій опинився український народ¹⁹⁴. Зі свого боку, з'їзд коломийського народного вчительства, що відбувся 29 грудня вимагав іменем "цього народного учительства краю" приєднання ЗУНР до Наддніпрянщини¹⁹⁵.

Віче коломийських вчителів, наприкінці січня 1919 р. за участю місцевої інтелігенції висловило надію, що "зdezиртирувавши" через матеріальні та харчові нестатки вчителі повіту повернуться до своєї, вкрай необхідної на часі, праці¹⁹⁶.

Однак, чи не найважливішим завданням державних структур залишалися реформування існуючої системи освіти. Спочатку, спеціальним законом, у лютому було націоналізовано українські приватні гімназії в Долині, Городенці, Копичинцях, Рогатині, Чорткові і Яворові, а також учительські жіночі семінарії в Тернополі, Львові та Коломиї. Було відновлено КУГ, учительські чоловічі та жіночі семінарії УПТ¹⁹⁷. Згідно з розпорядженням Державного секретаріату, передбачалося замінити обов'язкове вивчення польської та німецької мов на українську; публічні школи оголошувалися державними, а вчителі — державними службовцями; особлива увага приділялася вивченню математики, географії та історії України та інших європейських країн¹⁹⁸.

Реформу освіти підсумував з'їзд вчителів середніх шкіл, що відбувся 21-23 березня у Станиславові¹⁹⁹. В резолюції з'їзду, зокрема, зазначалося: "... школа має бути національною і має не тільки приготувати до студій на університеті, а до життя і праці. Вона має бути вільна від всяких односторонніх впливів держави, Церкви, політичних партій і суспільних клас..."

Активізуючи культурно-освітній рух, реформуючи освітню систему із середини, у лютому у Коломиї було відкрито крамарський та писарський курси²⁰⁰. Курси, що відбувались у приміщенні народної школи ім. Петра Могили, зібрали 104 слухачі. Зі свого боку, дирекція першої міщанської відлової школи закликала вписуватися не лише українських учнів, але підкреслювала, що "прийняті будуть без ріжниць національності Поляки, Жиди, і др(угі), а передовсім ті ученики, що вже записалися з початком року шкільного до бувшої школи відлової ім. Коперніка", "ученики, що з яких-небудь причин опустили гімназію або школу реальну, дальше спосібні ученики — діти селян і міщан, що покинули більшеклясові школи на селах і місточках"²⁰¹. Директор КУГ, Прокіп Мостович відкриваючи підготовчий курс для хлопців-абітурієнтів 1919/20 навчального року, зазначав, що "українські селяне, робітники і міщане мають нагоду бодай в часті направити шкоду заподіяну їх дітям війною"²⁰².

Надавши свободу ініціативи, міська адміністрація розкрила нові обрії творчості педагогічних працівників.

Надзвичайно естетичним смаком зустрічала роковини смерті Тараса Шевченка чоловіча відлова школа ім. Петра Могили 14 квітня. Серед гостей присутніми були комендант КОВК Теодор Примак, чотар Волощук і директор закладу — Василь Порошко. На закінчення святочної академії декляматори заявили, що "підуть дальше по вказівкам цього Великого Мученика (тут — Т. Шевченка — Авт.) за долю України"²⁰³.

Однак, підкреслюючи вагомість жіноцтва в системі освіти, сучасники пропо-

нували "обстоювати тип спільної для обох полів школи, яка найліпше надається до осягнення педагогічних цілей, як загальних, так і в області полово-морального виховання"²⁰⁴.

Започатковані педагогами краю організаційні реформи докорінним чином змінили їхню громадську позицію.

Так, коломийський окружний відділ ВПУВ розпочав працю в усіх ділянках професійного шкільного руху, навчання і виховання, чому сприяли умови тих років²⁰⁵. Проведені відділом громадські відчити та практичні заняття увінчалися гарними результатами, котрі "принесли багато користи як для системи освіти, так і для українського вчительства".

Не була випадковою і участь коломийського вчительства як свідомої частини місцевої інтелігенції у національно-визвольних змаганнях 1918-1919 рр.²⁰⁶

Це, зокрема Іван Бабюк (20.06.1892-15.09.1965), сотник УГА, проф. математики у гімназіях Яворова, Стрия, Городенки, Станіславава, Коломиї; Михайло Бараник (25.11.1888 - 4.09.1961), проф. гімназії св. Анни у Кракові, старшина УСС, сотник УГА, директор гімназій УПТ у Золочеві, Городенці, Дрогобичі, Коломиї; Михайло Боклацук (15.09.1892 - 19.04.1919), вчитель народних шкіл, хорунжий УГА; Ілько Гаврилюк (2.07.1881 - 1946), викладач КУГ, сотник УГА; д-р Мирослава Кохановська (13.08.1898 - ?), проф. історії та філософії в українській жіночій учительській семінарії УПТ; Михайло Лаврів (25.11.1882 - весна 1920), германіст КУГ, хорунжий УГА; Василина Ощипко-Атаманюк (1897-1966), абсолювентка жіночої семінарії УПТ, доброволець УСС, медична сестра УГА; Євген Побігудий (15.11.1901 - 28.05.1995), абсолювент КУГ, підстаршина УГА.

III.2. РОЗВИТОК ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

В складній політичній ситуації, після буремних подій листопадової революції, на новий шлях у місті виходить друковане слово²⁰⁷.

Створена у листопаді друкарня КОВК під управою спочатку Осипа Кузьми, а пізніше — Антона Гринцишина, стала державною інституцією такого типу, яка друкувала офіційні звернення органів влади, пресові видання, науково-довідкову літературу та ін.²⁰⁸

Відіграючи значну роль у мобілізації народу, в консолідації української нації, пресові видання Коломиї стали своєрідним інформаційним ядром відновлення державности на території Покуття.

У часи подій листопада 1918 р., коли у краї бракувало достовірної інформації, Окружна УНРада розпочала видавати часопис "Покутський вісник". Спільна мета — вільна, самостійна і нероздільна Україна через розвиток національної свідомості покутян, були найважливішими серед завдань, які ставили перед собою працівники редакції. "У склад (редакції — Авт.) входять що найлуцші публіцистичні сили в Коломиї і старатись мемо вдоволити нашу суспільність", — підкреслював часопис у редакційній статті²⁰⁹. Важливе місце на його сторінках займали публікації, які висвітлювали життя українців Наддніпрянщини, їхні перемоги та поразки в

українсько-більшовицькій війні, етно-національні та соціально-економічні проблеми Покутського та Буковинського країв, злочини більшовиків та румунів проти українського населення регіону тощо.

Провідний тематичний напрям “Січового голосу”, — органу Українського Січового Союзу — поточний коментар суспільних подій. В органі Української Радикальної партії, “Громадському голосі” громадськість краю уміщувала матеріали про допомогу і підтримку селянами Покуття і жителями українського Підгір'я українського війська²¹⁰.

З метою поширення серед населення Галичини, Угорської України та Буковини офіційної інформації та публікацій політико-державного характеру філія Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР починаючи від березня 1919 р. видає тижневик “Новини”. В ньому друкувалися відозви до військ, розпорядження військової адміністрації, новини культурно-мистецького життя України. Започаткований як орган українського народного вчителства, “Учительський голос” став справжнім оборонцем освітян краю, стояв на захисті їхніх соціальних та матеріальних інтересів, порушував питання реорганізації народної освіти²¹¹.

У друкарні КОВК поруч з виходом газетно-журнальних видань, світ побачило чимало вартісної книжкової продукції²¹². Зокрема, в 1918 р. було надруковано календар “Запорожець” та “Стінний календар з картою України”. Книжечки “Ручний американський скоростріл Льюїс”, “Земельна справа” вже згаданого Захара Скварка та “Ключ до читання жидівського друку” Осипа Кузьми з'явилися наступного, 1919 р. Остання, невеличка за обсягом, але вагома з погляду національних відносин була об'єктивним мірилом природи суспільних взаємин.

Особливим виданням в історії української державності став ілюстрований часослов “Січова зоря” на 1919 р.²¹³. Маючи в глибині своїй і добродійне значення, часослов “чистий дохід призначив на підмогу батькам і матерям, вдовам і сиротам по наших теперішніх героях... в надії, що й ся книга знайде повну спільність покупців, та сим способом подасть нагоду нашій суспільності звелічити пам'ять наших славних теперішніх Героїв, і втре не одну гіреньку сльозу...”.

Географічно вже не знаходячись у Коломиї, місцевий єврейський підприємець та видавець Яків Оренштайн, перебравшись після війни до німецького міста Ляйпціга, розпочав (уже втретє) видання Шевченкових “Гайдамаків”. Тоді ж було розпочато видання найповнішого на той час зібрання творів Шевченка у п'яти томах, з поміткою “Київ-Ляйпціг-Коломия, 1919”. Вагомо спричинившись до творення української філокартії, Яків Оренштайн видав також сім серій карток “Малярські твори Тараса Шевченка”²¹⁴.

Про необхідність підтримки національної ідеї населенням покутського краю, відображення її на шпальтах друкованих видань свідчить і те, що визначний суспільний діяч Микола Голубець писав: “З мляковиння несвідомости, з круговороту суперечних змагань, родиться щось величне, осяйне, непонятне. Те, що снилося Шевченкові ген в сибірських заспах, за чим зітхало стільки сердець, великих і малих, те, що було наконечною метою зусиль цілих поколінь — Українська держава — те повстає на наших очах... кожен хай стане на своєму становищі, кожен хай сповнить свій обов'язок... ні одна сила, ні одна жива і здорова душа не сміє

остати невикористаною, неужитою!” (підкресл. наше — Авт.)²¹⁵.

III.3. ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ ТА МУЗИЧНИХ ТОВАРИСТВ

Опинившись у складній морально-психологічній та політичній ситуації, актори українських театрів революційної доби сміливо й недвозначно заявили про свою громадську та художню позицію²¹⁶. Життя поставило покутсько-гуцульський театр, схильний до соціально-викривального відображення дійсності, перед необхідністю нових мистецьких пошуків²¹⁷.

Аналізуючи місце і роль творчої меншости, громадський та мистецький критик Іван Чупрей підкреслював, що “війна примусила заскорузі мозки до гімнастики, до думання. І наша інтелігенція зачинає пізнавати, що робота, з якої нікому користи, не є властивою роботою. І тому вона кинулася до справдішньої роботи”²¹⁸. І такою справжньою працею стало відновлення українського театрального життя Галичини.

Культурна атмосфера тяжких повоєнних років наповнилася свіжим повітрям театральних проєктів Коломийського народного театру імені Івана Тобілевича (далі — КНПТ).

“Під такою назвою завязалося дня 24 падолиста товариство, яке поставило собі завдання утворити на нашому Покуттію вогнище драматичного мистецтва і згуртувати у своєму нутрі всі інтелігентні сили, яким мистецтво миле і дороге”²¹⁹. У грудні глядачі насолоджувалися “Наталкою — Полтавкою”, “Мартином Борулею”, а з січня наступного року “Чумаками”, “Нещасливим коханням” та “Ой, не ходи Грицю та й на вечорниці...”. Тогочасна преса однак підкреслювала, що “на сором місцевим впливовим чинникам інституція так великої культурної й народньо-освідомляючої ваги ... досі крім слів похвали не одержала ні грошевої підмоги, ні просторої салі. Се факт, який на самосвідомість місцевої влади кидає тінь”.

Незважаючи на всі труднощі, літературно-наукова секція КНПТ влаштувала низку популярних викладів з історії та теорії української драми²²⁰. Перший такий відчит, — “Мистецтво взагалі а поезія” проф. Михайла Роздольського відбувся у лютому 1919 р. Інша, вокальна секція, імена учасників котрої не вдалося встановити, готувала святочні програми на честь Івана Франка, Миколи Лисенка, та звичайно, Тараса Шевченка. Невідомий публіцист, що заховався під псевдонімом А. Степовий був переконаний, що “театр стає душею громадянства і в глухонімій запаісній город впливає якусь живу і молоду думку”. Коломийські театри зверталися до творчих здібностей інтелігенції, тих, “які почувують у собі артистичну жилку і можуть з успіхом працювати для рідного мистецтва”. Стверджуючи необхідність зміни і відношенні суспільства до ролі театру саме у перехідний, військовий час, відомий галицький літературознавець та громадський діяч Дмитро Николишин пояснював, що “розколикхане море всенародніх страстиий починає поволі стихати. Старі вартости повалилися, нові займають їх місце”²²¹.

“Тато на заручинах”, “Жартівниця”, “Соколки”, “Розумний і дурень”, — ось далеко не повний репертуар театру з початком 1919р.

Характерним явищем того часу було й те, що відновивши діяльність українського театру, коломияни заходилися довкола реорганізації, після довгих років воєнного лихоліття, співочого товариства “Коломийський Боян”²²². Починаючи від лютого відбувалися сходи співаків на перші проби хору.

Театральне життя в час української державності на Покутті було яскравим доказом життєдіяльності національної культури у містах та містечках ЗУНР. “Ця на Ібзенівську манеру закроена, на покутський ґрунт переціплена драма ставить значні вимоги до акторів”, — писав критик про постановку драми Дмитра Николишина “Розладдя” у березні²²³. В репертуарі коломийського театру серед оригінальних видань потрібно виокремити переробку п'єси Марка Твена, комедію “Про чоловіка, що редагував “Хлібороба” та комедію Григорія Цеглинського “Тато на заручинах”. Знавці підкресливали, що завдяки енергії і праці режисера, “актори починають ще раз більше освоюватися зі сценою, міміка і жестика з кожним разом стають різноманітніші, живообразніші та виразливіші, а не шаблоні, як раніше”²²⁴.

Продовжуючи традицію Шевченкових днів, 15-16 березня, на пам'ятку 58 роковин з дня смерті генія, заходом українців гудульського містечка Косів у приміщенні театру відбувся урочистий концерт. А в самому театрі з успіхом пройшли вистави з народного життя — “На сіножаті” й “На першій гулі” за творами Лесі Яновської та Степана Васильченка²²⁵.

Налагоджуючи мистецькі контакти з іншими подібними театрами ЗУНР, коломийські театральні, вдруге, за останні роки, 25 березня приймали Чернівецький український театр. На думку глядацької аудиторії, вистава “Воскресення” показала непогані успіхи буковинського театру, і коломияни бажали “побачити ще раз згадану виставу, а також інші постанови черновицьких театралів”²²⁶.

Така нагода трапилася у травні, коли чернівецький театр представив на осуд коломиян виставу “Запорожець за Дунаєм”, оперу Миколи Арсака “Катерина” і комедію Івана Тобілевича “Паливода”²²⁷. Поціновувачі відзначаючи добру гру театру, підкресливали, що спів і хори були затихі й не рішучі.

Діяльність коломийського театру була позначена не лише постановками для місцевої публіки та гостей міста. У березні актори готували виставу Марка Кропивницького “Вій”, найбільший твір в українській літературі, проникнутий національним духом, для гастролювання містечками і селами краю. Преса відразу ж підхопила почин театралів, і, рекламуючи добрі здобутки акторів, писала: “... тут і київські бурсаки і козацтво й селянство і жіноцтво і світ вірувань українського народу — усе поверхово, а зручно й барвисто, хоч іноді й карикатурно виведене...”²²⁸.

Поодиноким місцем, де насамперед можна було чогось навчитися корисного, а рівню ж вести диспут і слухати виклади, стало культурологічне товариство “Молода громада”²²⁹. Адже до цього своєрідного мистецького клубу належало яких невідомих 70 осіб, яких, за оцінками їхніх опонентів, було “як на кількість коломийської інтелігенції надто мало”. Та все ж, до малогромадців “приходили гості з Наддніпрянщини, місії чужих держав і народів, питаючи і шукаючи в українських патріотах співрозмовників”. Стараннями товариства 30 березня у

приміщенні Щадничої каси при допомозі військового оркестру відбулося Шевченківське свято для козаків-стрільців, робітників і селян коломийської околиці. Присутні подивлялися фрагмент опери Миколи Бобикевича “Страстний четвер”, деклямації Омеляна Карашкевича та спів мішаного хору під орудою Гната Колдуняка. Як повідомляв оглядач “Новин”, — “... таких свят здалося більше, бо й заслужених людей в нас чимало, яких теж не годиться забувати”²³⁰.

III.4. ПОЖВАВЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ

Громадсько-культурна атмосфера повоєнних у Галичині років характерно відображала ситуацію, що склалася в українській галицькій літературі, творці котрої недвозначно висвітлили на сторінках своїх творів побачений ними образ молоді української держави. Однак, на сьогодні, можливо, й без належного патріотизму, доводиться розглядати це явище як єдине ціле — перехідний період²³¹.

Листопадовий чин сколихнув творчий потенціал місцевого письменства, став могутнім поштовхом до літературної праці — з різних поглядів оптимістичної та радикально-популістської.

“Вдармося в груди і признаймося, що багато було між нами таких, що справді хотіли самостійності Західної Української Республіки, що проймалися ідеєю українського самостійництва? Ідеалістів було між нами небагато...” — згодом напише відомий громадський діяч Андрій Чайковський²³². Вже наступного, після революції, 1919 р. він оселився у Коломиї. Тоді ж коломиянами стали письменники Олена Кисілевська та літературознавець, гімназійний професор Омелян Цісік.

Буремні роки суспільних катастроф і потрясінь висунули на літературну сцену письменника критичного реалізму Мирослава Ірчана (спр. ім'я - Андрій Баб'юк)²³³. Він був сучасником кривавих змагань галицького стрілецтва, але Коломию завжди шанувала його і як борця у хаосі подій, і як творчу особистість, в житті якої досить широко відбилася розмаїті враження і спостереження, здобуті ним в різних життєвих середовищах. На 1918 р. припадає вихід першої збірки новел “Сміх Нірвани”, що була гірким роздумом над безглуздяма війни.

“Вміємо плакати, нарікати, просити, плазувати, славословити других (душних) і змінитися, як осіння погода. Нація пастухів...” — так характеризував свою добу Мирослав Ірчан²³⁴. Відчуваючи усім своїм еством письменник рекламував, що “в Галичині революції не було. Революція на дні душі лежала і гнила в давніх австрійських тюрмах перелицьованих на українські. Революцію вбили дрібні панки, що боялися втратити неіснуючу ласку в антанті. І тому, що не було революції — невдала західноєвропейська оперетка з неклассифікованими директорами в роді скільського Петрушевича, тернопільського Голубовича і товмацького Макуха — мусіла скінчитися”²³⁵.

Сьогодні майже неможливо встановити чи поетична книга Юрія Гришкока “В кривавому танці” та драма Дмитра Николишина “Маєві акорди” з'явилися в добу ЗУНР, чи вже пізніше, під час румунської окупації краю²³⁶. Однак літературний процес пожвавив саме останній, видавши 1919 р. цікаву збірку поетичних творів “Хвиліни”²³⁷. У датованій січнем поезії “Геній людства”, автор,

художньо змалювавши галицьку суспільність в роки війни, вклав в уста героя слова:

*“А сам пішов на широченний шлях,
будив людей і закликав трубою:
Затерти всі сліди по королях,
і всіх людей зрівняти із собою”²³⁸.*

Започатковане напередодні Першої світової війни видавництво “Загальна книгозбірня” в 1919 р. розпочало серію перекладів із класичної філології. Першим таким перекладом, вкрай необхідним в українському перекладному письменстві, стала “Змова Катиліни” Кая Саллюстія Кріспа у перекладі вищезгаданого літератора. У передмові редакція зазначала, що “ні одна річезва увага не лишилась невикористаною при найблизшому накладі”.

Працюючи над удосконаленням соціально-побутового образу свого часу, коломийські літератори у буденних турботах та надіях знаходили щось нове, непідроблене ідеологіями та модою, намагалися донести своїм читачам та критикам думку про те, що “коли б ті великі народи, після яких дехто нашу культуру оцінює, жили серед таких злиднів як ми, то хто зна, чи їхня література дорівнювала б сьогоднішній нашій”²³⁹.

III.5. ХАРИТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУСПІЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Впродовж 1919-1918 рр. урядом та місцевою адміністрацією створювалися умови для громадського самоврядування, національного самовираження та лібералізації громадського життя²⁴⁰. Це, зокрема, відобразилося у діяльності суспільних організацій.

Заявивши про підтримку державотворчих змагань галичан, ієрархія УГКЦ ще 21 лютого 1918 р. у представництві владик, — митрополита галицького Андрея Шептицького, єпископа станіславівського Григорія Хомишина та єпископа перемиського Йосафата Коциловського, видали до народу спільне послання. В ньому було звернено особливу увагу на морально-етичні та церковно-релігійні чинники, які “кинули багато світла на дальші події і явища народу в часи визвольних змагань”²⁴¹.

Жваво відгукуючись на буденні події та клопоти міського середовища, українські городяни Коломиї, — незалежно чи то чоловіки чи ж жінки, “спішили до праці — одні до шпиталів, до санітарної служби, інші до канцелярійних робіт, інші до кухні”, а декотрі з відважніших — “серед граду куль розносили їду в найбільш небезпечні місця”. Таким же способом згодом жінки замінювали своїх чоловіків, які були зайняті військовою службою²⁴².

До прикладу, наприкінці січня 1919 р. окружна УНРада і “Жіночий кружок” висловлювали подяку організаціям Коломийського, Печеніжинського, Снятинського і Городенківського повітів, члени яких склали пожертви на “дар коляди” для жовнірів українського війська, які своєю кров'ю, в холоді здобували землю і волю України²⁴³.

Серед коломийських товариств, головним завданням яких була і харитативна

праця, визначним було товариство Святого Йоанна Милостивого²⁴⁴. На початку 1919 р. з ініціативи членів коломийських опікунчих організацій було створено повітовий комітет опіки над війсьними сиротами. “Підписаний комітет... містить сей час 15 сиріт в захисті при ул(иці) Карпатській під опікою сестер служебниць. Комітет знаходиться тепер в низькім положенні — не геть в сназі і прокормити згадані сироти — не то щоб одігнути”, — писали греко-католицькі священники Василь Попович і Микола Корбутяк²⁴⁵.

Проблеми подібних таких інституцій, що знаходилися у важкому матеріальному становищі та реорганізація християнських конфесій Покутського краю були головними серед вимог, які висунули делегати сесії окружної УНРади того ж самого місяця²⁴⁶ перед Державним секретаріатом у Станіславові.

Відгукуючись на суспільні проблеми, українські пасічники Покуття і Гудульщини зібралися у приміщенні народної школи ім. Петра Могили 5 березня з метою заснування пасічничо-садівничого товариства²⁴⁷. Голова ініціативного комітету Тома Фандарис закликав пасічників Косівського, Снятинського, Печеніжинського та Коломийського повітів об'єднати зусилля довкола будівництва української республіки.

Перебуваючи між розпачем і надією, Коломийське товариство охорони дітей і опіки над молоддю, від квітня закликала мешканців регіону, — від селянина у гірському селі до професора міської гімназії, — до справи людського порозуміння і милосердя²⁴⁸. “Пам'ятаєте страховища великої війни? Не забули ще як на нашу землю сунули російські війська, як гуділи гармати, як гранати і розривали наші хати, як австрійське військо виганяло Вас із сіл?... Не всі були такі щасливі, як Ви, що все таки вернулися до дому... Богато, багато оселилося на чужині... Богато старців-калік та інвалідів, що не мали вернутися. Їх зібрали всіх в таборі Гая на Моравії, а тепер Чехи випхали їх до дому...”

... Всі мусять прийти з поміччю. Аджеж це українські діти-сироти та українські старці-каліки. ... Треба, щоби кожда громада взяла на себе по кілька душ на прокормлення.

І треба ними зайнятися, щоби з них вирости тямущі, добрі люде, з яких бувби хосен українському народові...”

Переконалим доказом жертвенної праці коломийського громадянства були Шевченкові дні, що відбулися у травневі вечори скромним, але щирим святом в українській запасній лікарні КОВК²⁴⁹. Публіцист вдало підкреслив, що “постороннього глядача найбільш вражало те, що це батько Тарас в завітаві між ранених у боротьбі за Самостійну Україну”.

Зазначені вище закономірності громадсько-культурної активності коломийців свідчать, що важливим чинником формування громадської інтеграції досліджуваного періоду, стала переоцінка ролі і місця національної культури в умовах наростаючого військового протистояння. Звідси ясно, чому з перших днів ЗУНР державні структури змагали до надання широких можливостей для обнови культурно-освітнього життя регіону, а представники творчої меншості сприйняли ідеї державного будівництва і стали промотором цього складного та суперечливого процесу.

Звільнення з-під багатовікового панування чужинців викликало серед міського населення хвилю патріотичних почувань і піднесення, стремління до посвяти в ім'я свого народу. Перш за все, процес демократизації й українізації заторкнув існуючу систему освіти. Особлива увага місцевої адміністрації приділялася забезпеченню нормального функціонування середньошкільних закладів (народних шкіл, семінарій, гімназій). В результаті націоналізації приватних закладів освіти було створено підвалини для формування освітянської політики держави, важливим причиною до цього стала і участь педагогічної еліти Коломиї у національно-визвольній боротьбі, прагнення спільними зусиллями реформувати систему шкільництва.

У перебігу еволюції громадської думки і політичних ідеалів вагоме місце посіло друковане слово, що у тій складній ситуації вийшло на якісно нові шляхи. Це зрозуміло, якщо враховувати те, що пресою та книжково-журнальною продукцією коломийських друкарень, відіграла значну роль у мобілізації коломиян, у консолідації їхніх прагнень та намірів.

Опинившись у складній морально-психологічній ситуації, коломийські театральні діячі, сміливо й недвозначно заявили про свою громадську і художню позицію. Демократизація українського модерного театру ставила їх перед необхідністю нових мистецьких пошуків, відходу від соціально-побутового трактування суспільного образу доби, викриття вад сучасності.

Галицька революція сколихнула творчий потенціал коломийського письменства і стала сильним поштовхом до критичного осмислення подій Визвольних змагань. Творча інтелігенція краю, працюючи над удосконаленням соціальних рис часу, у буденних поразках і перемогах знаходила центральну постать доби — українську людину з провінції.

Для забезпечення нормального функціонування міського організму, влада створила умови для громадського самоврядування, котрі відобразилися, головним чином, у діяльності опікунчих та харитативних установ. Коломийською окружною УНРадою спільно із "Жіночим кружком" регіону і повітовими комітетами опіки над війсьними сиротами було проведено організаційні заходи на усіх ділянках суспільного життя, виявлено випадки милосердя та співстраждання, що у свою чергу дало змогу координувати харитативні заходи місцевих адміністрацій та поодиноких містян.

У формуванні громадської opinii про характер та цілі збройної боротьби галицьких українців з окупантами, значну роль відіграли ті непоодинокі коломияни, які зі зброєю у руках змагали до державної незалежності соборної України.

Розділ четвертий

КОЛОМИЯНИ У ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

В умовах кількарічної військової розрухи законодавча влада і місцеві органи управління особливу увагу приділяли організації та формуванню війська. Переможний листопадовий виступ розхолодив більшість його провідників, а перші бої у Львові не відчували великого кровопролиття. Внаслідок цього створення Галицької армії розпочалося лише після падіння Перемишля, Львова, окупації румунськими військами Буковини²⁵⁰.

"Мусимо мати передовсім своє військо, національну армію! Цих хоробрих і безсмертною славою укритих відділів, які у цій хвилі має під рукою Українська Національна Рада, замало! Тільки велика національна армія в більшому краю, Зорганізована і Готова, може переконати всіх притивників, що даремна їх злість і жадоба панувати над нами..." — підкреслювали у своєму зверненні до народу УНРада і Генеральна команда²⁵¹.

IV.1. КУРІНЬ ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА ДОРОШЕНКА

Національно-визвольна війна з польськими окупантами, що розпочалася від листопада значною мірою відобразила ідеологічний та становий антагонізм, що склалися у галицькому суспільстві²⁵².

Українське населення Львова, Перемишля, Сколе, Дрогобича, Стрия, Станіслава, Тернополя і Коломиї підтримало визвольні змагання своїх синів і дочок на фронтних просторах. За ініціативою міських, повітових комісарів, а часто окремих військових, старшин запасу почались формуватись озброєні загопи добровольців. На заклик Батьківщини — послужити великій справі, — з найвіддаленіших верховин Карпат злетілися до Коломиї легіні, які щойно повернулися з італійського полону — з-над Ізонцо, Доберта і Монте-Санта.

Вербункова комісія КОВК звернулася до українського січового стрілецтва, всіх військових осіб української національності та добровольців негайно зголошуватися до війська. "Теперішня хвиля дуже важна для нашого народу. Вона вимагає якнайбільше зорганізованих і гарних робітників", — проголошував мобілізаційний комітет²⁵³. Оголошена мобілізація була досить успішною — вже наприкінці листопада для участі у боях під Львовом було вислано курінь під командуванням поручника Володимира Букшованого, на початку грудня — курені під командуванням поручників Омеляна Левицького і Олександра Найди, а в січні наступного року — навіть четвертий²⁵⁴.

Згадуючи ті події, Володимир Волицький писав, що "в підхмарній світляній позолоті, що бальдахимом нависла над містом, герцював крилатий, життєрадісний гомін маршових пісень — "Ми поляжем, щоб славу і волю і честь, рідний краю, здобути тобі" — плало десь з недалекої вулиці розкотистою хвилею могутньо, святково й рішуче"²⁵⁵.

Загалом, Збройні сили творилися повільно. Дослідниками підкреслювалось, що військово керівництво і уряд знаходилися у Львові, і тому, зв'язки з провінцією були слабкими²⁵⁶. Незважаючи на це, 10-15 грудня у місті було сформовано III-й курінь 24-го полку піхоти імені гетьмана Петра Дорошенка. Новоутворена військова одиниця складалася із трьох сотень (7,8,9) та відділу скоростріль²⁵⁷. Комендантом куріня було призначено поручника Олександра Найдю, а його ад'ютантом (значковим) — хорунжого Романа Марущака. Сотні очолили Петро Феданків, Василь Юрченко, Володимир Феданків, Василь Максимець та ін.

В неділю, 15 грудня на площі Ринок після патріотичної промови коменданта КОВК Теодора Примак відбулася присяга куріня. Мирослава Дубляниця писала: "Головна площа біля коломийського ратуша неначе муравлице — море голов. Окружний комендант полковник Примак — на сивому коні, з булавою в руках, виряджений по-гетьманському. На трибуні наші церковні, військові і цивільні достойники, представники жіноцтва Олена Витвицька й Емілія Левицька..."²⁵⁸.

Військові старшини й добровольці куріню присягнули на вірність Україні²⁵⁹. "... на водах, на сушах, у воздуху. В день і в ночі, у боях, наступках, сутичках і всякого рода підприємях, словом на кожному місці, в кождо пору, в кождім случаю хоробро і мужньо боротися, наших військ, прапорів і оружя в ніякім случаю не покидати, з ворогом ніколи в найменші порозуміння не входити, завсігди так вестися, як сього воєнні закони вимагають та як чесним воїнам ліцое і сей спосіб в чести жити і умирати".

Спочатку коломияни виїхали у грудні до Городенки, поблизу якої була загроза румунського нападу, а звідти під Львів, на захист завоювань першолистопадових сутичок. Курінь ім. Петра Дорошенка пройшов нелегкий шлях від Сокильників-Персенівки аж до Поділля і Опілля, за Збруч²⁶⁰.

"Як день так і ніч треба було бути все готовим, навіть не можна було розперезатись, а кожний, лягаючи спати на кілька хвилин, лягав разом з крісом, обмотуючи ремінь кріса навколо руки. ... Стрільці були перемучені фізично майже цілком, держалися тільки духом" — писав невідомий учасник бойових дій²⁶¹. Наприкінці грудня, коли курінь зупинився в Козільниках і на Глинівці, розпалася позиційна війна. "І так непомітно навіть прийшов Свят вечер, день радости і мира. Але в нас було радости не багато, а мира ніякого. Це був вже пятий святый вечер в окопах від 1914 року. Тільки що цей не в австрійських, а в українських. Це одно давало трохи радости". На бойові становища до рідних і близьких приїхали представники прикарпатських сіл та місцева інтелігенція зі святочними подарунками. Підписані "дівчата Покуття" чи ж "коломийські дівчата", Різдвяні вітання містили побажання, як-от: "Веселих свят", "Борітеся-поборете!", "Не плачем, а мечем!", "Не ридай, а добувай!", "Ти, Боже, поможи, а ти, небоже, не лежи!", а замість адреси призначення: "Стрільцєві соколиків", "Борцєві за волю України", "Героеві столиці Льва і Данила"²⁶².

Українсько-польська війна вогнем охрестила коломийський курінь під Ферлівим на Опіллі, під Жмеринкою й Києвом. Під час вступу війська до

української столиці, "цікавіше населення вибігало на вулиці і питалося: "Хто ви є?" — "Галицькі українці", — була відповідь. Чим далі посувався курінь по Васильківській вулиці, тим більше з'являлося на вулиці цікавого населення. А нарешті, ... запевнившись, що це йдуть Українці, обкидало квітами, а деякі жінки повиносили навіть хліб"²⁶³.

Однак, обставини склалися так, що у серпні 1919 р. коломияни потрапили в денікінський полон. Полонених стрільців було переведено до табору інтернованих у Дарниці під Києвом. У квітні наступного року, звільнившись від зверхництва більшовиків, частина вже розформованого куріня стояла на фронті під Кирилівцями Мурованими в районі Могилева, готуючись до наступу вже у рядах регулярної армії УНР²⁶⁴. Населення Наддніпрянщини зустрічало галичан з радістю. Якщо командування та старшинський склад армії не були підготовані до розуміння проблем і перетворень у селянсько-робітничому середовищі, то добровольці з гірських сіл і містечок Покуття знаходили спільну мову з братами-українцями²⁶⁵. Учасник буремних революційних подій, Соломон Гольдельман підкреслював також і те, що євреї східних регіонів України не забудуть воїнів з Галичини, бо "там, де вони були, був порядок, поборювалися грабунки, до погромів не допускалися".

4.2. КОЛОМИЙСЬКА БРИГАДА УГА

Враховуючи досвід попередніх боїв, у січні 1919 р. з військової групи "Старе село" була утворена 2-га (коломийська) бригада УГА, що входило в безпосередню і докорінну реорганізацію українського війська. По суті, було створено нову 30 тис. армію з чіткою структурою: на базі нових бойових груп організовано три корпуси по чотири бригади у кожному. Частина з них, 15-17 лютого провели так звану Вовчухівську операцію, у ході якої стрільці фактично перервали залізничний зв'язок між Львовом та Перемишлем. Військовики недаремно підкреслювали, що бригада "кровавилася у численних боях", але "знала, що своєю кров'ю добуде волю народів"²⁶⁶. Тут, на фронті, корпусові полковника Григорія Коссака вдалося зосередити 6 тис. стрільців, 80 кулеметів і 32 гармати. Ядром угруповання стала бригада УСС під командуванням отамана Осипа Букшованого. Курені сотників Осипа Станіміра, Антона Ліськевича, поручника Савицького 5 березня об'єдналися в ударний кулак для майбутнього наступу²⁶⁷.

На початку березня головні сили корпусу Григорія Коссака розпочали штурм укріпленого Городка, в якому знаходився 5 тис. гарнізон. Мужньо атакуючи ворожі позиції, стрільці захопили залізничну станцію і зав'язали бої за околиці міста²⁶⁸. З іншої площини, польське командування використало неповороткість Начальної команди УГА і нарощувало удари з кожним днем. З'єднавшись з передовими силами війська, польські завойовники відбили залізницю Перемишль-Львів, одночасно захопивши Яворів та Янів. Поразка у Вовчухівській операції безумовно підірвала моральний дух галицького стрілецтва²⁶⁹.

У цей час представники західних держав у Варшаві неодноразово передавали до Верховної ради Паризької мирної конференції тривожні повідомлення, лякаючи близьким падінням Львова. Підтримуючи наполегливі прохання уряду Польщі, вони вимагали перекинути для допомоги армію генерала Галлера²⁷⁰. 19 березня Вільсон, Клеменсо і Аллойд-Джорж надіслали командуючому УГА Михайлові Омеляновичу-Павленку телеграму з вимогою припинити бойові дії й розпочати переговори. 14-15 травня війська Галлера (80 тис. солдатів, 900 кулеметів, 200 гармат) грізним натиском змусили українську армію (32 тис. осіб, 400 кулеметів, 180 гармат) відступити на південь Тернопільщини, до Дністра. Уряд Перушевича контролював Борщівський і частково Гусятинський, Чортківський і Городенківський повіти²⁷¹. Навала польських військ, захоплених Антантою, що вели бої на Волині і під Бродами із червоноармійськими частинами, зупинилась. До Збруча підступала і Червона армія. Отож, галицькі частини, знесилені, але непереможені, опинились між двома вогнями. Історики підкреслюють, що "нависла загрозна тиша, яка могла обірватися у кожну мить".

5 червня генерал Василь Курманович видав наказ по військах, у якому зазначав: "Наказую негайно всякий дальший відворот застановити, зате приказую готуватись до рішального наступу-удару. Це мій останній приказ і вимагаю його виконати, доки хоч один український вояк буде при житті"²⁷². Начальна команда видала наказ до початку протиофензиви, що її розпочав II-й Український Галицький корпус наступаючи на Чортків вночі 7-8 червня. Невідомий історик коломийської бригади писав: "Та коли наш перший удалий наступ був катастрофою польських військ на фронті, то тимсамим був він для нас великою наукою. Він переконав нас, що ми не знали власної вартости, навчив вірити в свої сили, та не улягати легко ворогові, якому певно й не снилося віднести такої біди..."²⁷³. Ввечері 8 червня, важливий стратегічний вузол противника на галицькому фронті — Чортків було взято. Було захоплено 200 полонених, 6 гармат, 52 кулемети, багато військового майна. Залишки дивізії полковника В. Сікорського у паніці відійшли до Бучача²⁷⁴. На фронті утворився загрозовий для ворога пролом, негайно використаний командуванням. Блискуча перемога викликала у військах хвилю радості та ентузіазму. Думку коломийського стрілецтва яскраво висловив у своїх поезіях відомий український галицький літератор Юрій Гринюк у вірші "Орли Покуття":

*"Ревуть гармати, біють скоростріли
Кроваве йде весілля.
У наступ хлопці, гей на Ляхів!
Несім братам визвілля!
Метнулись хлопці, орли Покуття
В зайлий бій з Ляхами.
Лавром у бою вквітчали груди
і червоними квітками"²⁷⁵*

За Чортківську перемогу десятки старшин були підвищені у військових званнях. Зокрема, Мирон Тарнавський став генералом, А. Бізанц — підполков-

ником, М. Дибуляк і Р. Волощук — отаманами²⁷⁶.

Невідомий нам літописець коломийського стрілецтва вже згодом писав, що "вступний бій перейшов усякі сподівання. Він переніс нас і світ крапких думок про себе самих, про свою справу, та про творчість власного стрільця. Славний стрілець 2 бригади пригадав собі пам'ятні великодні дні під Львовом, коли в кривавих протинаступах здержав навалу й не дав із рук рідної землі... Цей спомин заграв у його жилах, та зробив із нього героя"²⁷⁷.

Розвиваючи наступ, передові частини УГА 10 червня перейшли до Бучача, куди противник зумів підтягнути резерви²⁷⁸. Важливу роль у зведеному бою за Бучач, як і взагалі в опероції, відіграла галицька артилерія. Сформований у грудні 1918р. коломийський гарматний полк, у спільній зав'язці забезпечив українським силам блискучий прорив під Чортковом і Бучачем, де "наші батареї не тільки йшли тоді в першій бойовій лінії, але дуже часто вихвачувалися наперед, гналися бурею, трошили великий опір противника і додавали охоти піхотинцям, пориваючи їх за собою"²⁷⁹. Через кілька днів до Бучача перебралася Начальна Команда. 9 червня у василіанському монастирі Євген Петрушевич провів реорганізацію державного керівництва. "З огляду на вагу хвилі і на небезпеку, грозячу Вітчизні, Президія Виділу Української Національної Ради і Державний Секретаріат постановили надати право виконувати всю військову і цивільну владу, яку виконували досі на основі Конституції Виділу Української Національної Ради і Державний Секретаріат, уповноваженому Диктаторові"²⁸⁰. Є. Петрушевича було проголошено диктатором, а функції уряду покладено на уповноважених.

Боротьба за державність, хвилини поразок і звитяги, вимагали сильного та свідомого своєї ваги військового проводу. Одним із когорти славетних був вже згадуваний майор Франц Тінкель. Його побратими згадували, що своєю посвятою, відвагою й завзятістю, невтомною працею й витривалістю, своєю енергією й рішучістю він здобув найбільше довіря й любов у лавах бригади²⁸¹. "Ведучи її у бій, виховував своїм приміром стрілецтво на сильних синів вільної держави..."

Коли головні сили галичан рухались на Тернопіль, генерал Й. Галлер кинув з району Купчинців Познанську піхотну дивізію В. Сікорського і групу Л. Бербецького з наміром глибоким клином розколоти УГА на дві частини і фланговим ударом розгромити військо²⁸². Саме тому в умовах протистояння важливими були політичні настрої і течії серед старшинського складу армії. Іван Вислоцький згадував, що серед старшин не було партійних лідерів чи ідеологів, а "Україна" означала не лише стремління до соборної держави. Одну вільну націю, але, що характерно, і одну партію — суцільний національний фронт²⁸³.

Прицільним вогнем галицької артилерії противникові було завдано значних втрат. Після визволення Тернополя корпуси УГА розгорнули наступ на львівському напрямі: було зайнято Золочів, Ожидів, Броди. Відкинувши поляків до Рогатина, 22 червня передові сотні коломийської бригади нашттовхнулися на сильну ворожу оборону вздовж Гнилої Липи²⁸⁴. Лівofланговий корпус генерала

А. Кравса розгромив частини 3-ої польської дивізії генерала Зелінського на рубежі Золотої Липи, зайняв Козову і вів наступ 8-ою самбірською бригадою на Нижнів, а 11-ою — на Рогатин.

“Загомоніли куріні, затарахкали колеса возів і гармат, а весела стрілецька пісня понеслася по широких, подільських ланах”, — писав сучасник. У битві під Нижневом прийняла участь самбірська бригада, дії котрої підтримали коломияни²⁸⁵. Успіх галицького стрілецтва сколихнув увесь край. За підрахунками істориків, щонайменше 90 тис. добровольців зголосилося до війська. Перемоги українського війська надихнули західноукраїнську молодь, але через брак озброєння до стрілецької родини були прийняті лише 15 тис. осіб²⁸⁶.

Безперечно, що шляхи до відбудови національного життя виявилися тернистими й крутими на заметілях історії, але переконливим доказом посвяти простого воїна, стали його знамениті слова: “... надола кожному ця війна, але як не можна розуміти цієї важкої хвилі? Ми, стрільці, може, найбільше витерпіли за всіх, але мимо того свято віримо, що тільки ми побідимо!”²⁸⁷

IV.3. ПОЛК ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ

У боротьбі за державність молодій республіці важливу роль відігравали військові підрозділи, створені з кадрового потенціалу української старшини австро-угорської армії²⁸⁸. Зазначимо, що 8 листопада 1918р. полковник М. Маринович звернувся з листом до повітових управ, у якому пропонував утворювати Запасні команди, до яких набирати громадян 1895-1897 рр. Народження, також брати на облік всіх здорових чоловіків віком 17-35 років. Лише 13 листопада прем'єр Кость Левицький і Державний секретар військових справ, полковник Дмитро Вітовський оголосили наказ про мобілізацію громадян до війська²⁸⁹.

Заходами коломийської залози, старшин 36 полку краювої оборони та особисто майора Франца Тінкеля, у першій половині листопада було реорганізовано полк, що прийняв назву “36-й полк гетьмана Івана Мазепи”²⁹⁰. Командантом військового формування було призначено д-ра Зволинського. “Ви кривавилися за Австро-Угорщину, — говорив Ф.Тінкель стрільцям, — а скільки ж більше трудів і посвяти винні ви своїй батьківщині”. Після святкового акту присяги наприкінці місяця на фронт відійшов перший похідний курінь полку під командуванням поручника д-ра Василя Блавацького.

Спогади учасників зберегли немало свідчень про героїзм коломийського стрілецтва. Смертю хоробрих у боях під Вількою загинув комендант третьої сотні Гриць Бережан, а у боях під Сокольниками були поранені поручники Дмитро Легкун і чотар Глібовицький²⁹¹.

Незважаючи на погане озброєння і відсутність централізованого командування, окремі загони, сотні і курені бойових груп, котрі були ще у стадії творення, швидко почали захоплювати ініціативу в свої руки. Активізація Українських Збройних сил викликала неабиякий переполох серед польського командування. 11 грудня на галицькому фронті була організована група генерала

Зигмунда Зелінського, яка з Перемишля перейшла у контрнаступ на Хирів і Самбір. Полк уланів і два піхотні курені за допомогою групи майора Ізидора Модельського з великими труднощами стабілізували ситуацію²⁹².

Після короткого відпочинку курінь “мазепинського полку” передислокували на фронтову лінію Рава-Руська-Угнів²⁹³.

У середині грудня епіцентр запеклих боїв перенісся до цієї ділянки фронту, де вирішувалася доля єдиного шляху сполучення Львова з Польщею — залізницею. Згадуючи про ті дні, Т.Решетило писав: “... пізнім вечором 13 грудня 1918 року приїхав до Угнова повний коломийський курінь 36 п(олку) п(іхоти) ім. гетьмана Івана Мазепи під командуванням пор(учника) Шлемкевича”²⁹⁴. Курінь, які всі звично називали “коломийським” або ж “мазепинцями”, мав чотири сотні, нові однострої, був добре озброєний. Коли у першому бою на Угнівщині було поранено поручника Шлемкевича, командування куренем перебрав чотар Степан Васкан, який загинув пізніше під час наступу на Угнів²⁹⁵.

Керівництво ЗУНР і командування армії надіялися на успіх. Однак армія нараховувала 30 тис стрільців і старшин, лише 40 гармат, не вистачало сучасного озброєння, боеприпасів, обмундирування. Перша спроба визволити столицю не вдалася. Польським військам були поставлені завдання відкинути галичан на лінію Рава-Руська — Жовква — Львів — Щирець — Комарно — Рудки і створити вигідний плацдарм для захоплення Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну²⁹⁶. Поляки, долаючи відчайдушний опір українських стрільців, зайняли Куликів, Великі Грибовиці та Жовкву. “Після боїв біля Жовкви, де в половині січня українці прямо розброїли противника, — писав історик українсько-польської війни, — проходять бої в околицях Беязця, Угнова, Белза, Кристинополя, яким щодо завзяття і кровопролиття нелегко знайти в українсько-польській кампанії рівні”. 11 січня 1919 р. частини легіонерів та уланів групи Кулінського вступили до Жовківського передмістя Львова, де їх з великою помпою зустріли польська громадськість та військове командування. Дослідники підкреслюють, що в результаті операції гарнізон Львова відчутно зміцнів, але плани Варшави на захоплення північної частини Галичини провалилися²⁹⁷.

IV.4. ГУЦУЛЬСЬКИЙ ПРОБОЄВИЙ КУРІНЬ

В добу національно-визвольних змагань українського народу 1918-1919 рр. невмирущою славою покрив себе легендарний пробоєвий “Гуцульський курінь”²⁹⁸. Сформований у перші дні ЗУНР на основі піхотної сотні з Коломиї та її околиць, курінь складався переважно із вихідців з Гуцульщини²⁹⁹.

Чотар УГА Степан Сулятицький у своїх мемуарах писав, що військовий потенціал першопочаткової сотні був у Коломиї, де був і сам комендант чотар УСС Гриць Голинський; однак сама сотня, через брак дислокації, була направлена до Городенки. Необхідно підкреслити, що до складу сотні входили лише добровольці, котрі склали присягу на вірність Україні. Ольга

Примак-Гамота, згадуючи цю подію, писала: "Один день залишився мені в пам'яті — день присяги Гуцульського куреня. На середині ринку стояло підвищення, де чекала страшина. Нарешті зі співом маршували гуцули. Вони не були в мундурах, а в своїй святковій ноші. Таке враження важко описати..."³⁰⁰.

22 листопада маршал Юзеф Пілсудський категорично настояв: бойові дії у Галичині продовжити до повної її окупації. Однак у польського командуючого галицьким фронтом, генерала Т. Розвадовського вистачило сил лише взяти галицьку столицю та утримувати опорні пункти на залізничному шляху з Перемишля-Мостиську, Судову Вишню, Городок³⁰¹. Скориставшись складною ситуацією у краї, відсутність армії, полякам вдалося захопити Ярослав, Чесанів, Доброміль. Наступні спроби просунутися далі на схід були зупинені загонами галицького стрілецтва, зокрема і воїнами гуцульської сотні.

Розвиваючи успіх, українські війська розгромили польські підрозділи і захопили Городок, Хирів, дійшли до стін Перемишля. Наприкінці грудня гуцульська сотня отримала наказ відійти до Билч. "Завдяки батареї, що ставила завятий опір і біла по противнику шрапнелями на близьку віддачу, а тим і придержала швидкість його наступу, застала гуцульська сотня польські частини між Билчами і Чижками саме в долині над потічком, що, маючи вигідні позиції, могла нагло заатакувати поляків, які не витримали першого напору й почали відступати"³⁰². Переслідуючи противника, коломияни захопили п'ять важких скорострілів, багато амуніції, дійшли до Грушатичів та в сторону Гдешіць.

31 грудня Гриць Голинський утворив із сотні похідний курінь, до якого, окрім гуцульської сотні, увійшли кілька сотень з новоприбулими стрільцями. Командування армії вислало курінь на відтинку Болозва Горішня — Вовча Долішня, де очікували польського наступу. Було забезпечено військову розвідку в районі Новомиської Посади, Новосільця і Медики³⁰³.

"... Вітаючи військо за його службу Народові, Начальна Команда закликає всіх старшин, стрільців і козаків до братерства, відваги і піднесення духа, бо переконана, що це принесе нам досягнення наших національних бажань та дасть нам повагу і належне місце серед інших народів.

До зброї, товариші команданти, старшини, стрільці і козаки! Хай нас розсудить залізо і кров!"

Такими словами звернувся до особового складу армії генерал Омелянович-Павленко³⁰⁴.

17 лютого 1919 р. розпочалася Вовчухівська операція. Командування Галицької армії планувало зосередити головні сили на ділянці між Городком і Судовою Вишнею. На фронті вдалося зосередити 6 тис. стрільців, 80 кулеметів і 32 гармати. Гуцульський курінь складався з чотирьох бойових сотень, сотні скорострілів і чоти саперів³⁰⁵. Завдавши нищівний удар ворогові і переслідуючи польські підрозділи, стрільці Гуцульського краю піднесли силу та славу української зброї "Це їм припала честь і вічна слава за бравурний виступ під Вовчухами, де гуцульський курінь проломив польський фронт і поєднався з групою "Північ". Їх полковник Вітовський в денному наказі

називав старшини, підстаршини і вояцтво — лідарями і підніс їх до гідности лідарів", — згадував Іван Кузич³⁰⁶.

Перейшовши через вогонь буремних лихоліть, гуцульський курінь згодом увійшов до складу 2-ої самбірської бригади УГА, і став відомим завдяки участі в боях на ділянці Хирів-Перемишль під час червневої протиофензиви 1919 р.³⁰⁷ Перебуваючи у поході армії УНР на Київ та Вапнярку, Степан Сулятицький писав, що "стрілецтво у своїй масі виявляло думки, зв'язані з територіальним походженням. Вояки, що походили з Гуцульщини, Бойківщини та Перемишлянищини, ... прийняли перехід через Збруч як звичайну виенну подію; вона не викликала в них враження втрати дому, рідних і рідного села, а була лише епізодом в боротьбі"³⁰⁸.

За період перебування гуцульського пробоевого куріня на Наддніпрянській Україні стрільці-гуцули входили до війська УНР, яке з перемінним успіхом вело операції поблизу Жмеринки, Крижополя, у Кам'янці-Подільському. Дослідник Володимир Грабовецький підкреслює, що за цей період курінь "пройшов важкий, але славний похід як в Галичині, де протистояв польській армії Галлера, так і на Великій Україні, переніс важкі випробування у чотирикутнику смерті"³⁰⁹.

Національно-визвольна боротьба українського населення Покуття відображала ідеологічні і станові протиріччя українсько-польських відносин у Галичині. З перших днів існування нового державного організму, законодавча та виконавча гілки влади ЗУНР особливу увагу приділяли організації та формуванню основ Збройних Сил. У боротьбі за державність, населення Коломиї, поряд із містянами Станіслава, Львова, Перемишля, Самбора, Стрия, Тернополя та ін. міст, підтримало патріотичне змагання своїх синів і дочок на фронтних просторах українсько-польської війни. За ініціативою вербувкової комісії Коломийської окружної військової команди та непоодинокими прикладами відваги місцевих провідників, з окремих військових колишньої австро-угорської армії, добровольців і коломийської молоді були сформовані окремі військові одиниці — курені імені гетьмана Дорошенка і Мазепи, Коломийська бригада Української Галицької Армії, Гуцульський пробоевий курінь. Відвага коломийського стрілецтва у лавах війська ЗУНР і УНР, відчайдушність та приклади жервенної посвяти у ім'я незалежної України, стали стрижнями розуміння ролі і місця галицьких українців у визвольних змаганнях 1918-1919 р.р.

Важливим явищем в історії формування модерних націй кін. XIX – поч. XX ст. позначилися колабс імперій та поступове виникнення національних держав у Центрально-Східній Європі. У листопаді 1918 р. в результаті національно-демократичної революції на українських етнічних землях Австро-Угорщини утворилась Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР).

Політична боротьба за державну незалежність набрала особливого розмаху у містах Галичини, що з перших днів революції і становлення держави стали центрами, де формувалися підвалини Української Держави.

Населення Коломиї підтримало заклик Української Національної Ради та Таємного Центрального Військового Комітету у Львові, і одночасно з усіма українськими нелегальними військовими комітетами на Покутті проголосило 1 листопада 1918 р. утворення соборної, незалежної української держави на українських етнографічних землях Австро-Угорщини. Громадській толерантності сприяло те, що Коломийський військовий комітет розбудував структури місцевої адміністрації на принципово нових засадах, дотримуючися політичної лінії, що на керівних постах першими особами повинні бути українці. Враховуючи несприятливі внутрішньо-політичні умови становлення ЗУНР, провідники українських партій міста об'єдналися в Коломийську окружну Українську Національну Раду, котра виступила своєрідним суддею внутрішніх протиріч, які мали місце у міському середовищі. Творення Української держави на терені лише одного міста вимагало щоденної виснажливої праці задля забезпечення життєдіяльності регіону в умовах українсько-польської війни та постійного протистояння місцевого польського населення. Проникнуті ідеалами швидкої державности, впровадженням у реальне життя декларативних заяв про свободу і загальну рівноправність, громадські діячі міста були нездатні забезпечити мобілізацію усіх національно-патріотичних сил, що у свою чергу, відбилося у доборі напрямків політичної ідеології та регуляції міжпартійної боротьби у складі окремих територіальних військових комітетів.

Потреба національного самовизначення українців Коломиї визначила й характер національної політики органів місцевої адміністрації, яка проходила у світлі українсько-польської конфронтації та політики намірів українсько-єврейського діалогу. Принципові підходи у вирішенні міжнаціональних протиріч були виявлені під час Листопадової революції. Коломийська окружна військова команда запропонувала населенню регіону, зокрема й коломиянам, дотримуватися встановлених адміністрацією норм правно-державного характеру. Утворені наприкінці листопада – на початку грудня 1918 р. у містах ЗУНР Прибічні ради були покликані урядом та УНРадою реагувати на проблеми польського, єврейського та німецького населення. Коломийська Прибічна рада об'єднала довкола себе представників Коломийської української окружної, Коломийської польської національної та Коломийської Єврейської національної Рад. Спостереження над діяльністю цих координаційних центрів національного

життя міста і національною політикою місцевої адміністрації, приводить нас до висліду, що населення Коломиї певною мірою творило свою діяльність на ґрунті власних політичних, етичних і державницьких традицій. Національні декларації та заяви окремих представників чужинецького населення Коломиї формували громадську свідомість: етнічні, культурні, територіальні, економічні та політико-юридичні взаємопов'язані компоненти визначали національну ідентичність міського населення.

Важливим чинником формування громадської інтеграції населення Коломиї стала переосмислення ролі та місця національної культури в умовах військового протистояння. З перших днів ЗУНР державні структури Коломиї змагали до надання широких можливостей для обнови культурно-освітнього життя регіону, а представники творчої меншості сприйняли ідеї державного будівництва і стали промотором процесу. Здійснення соціальних, етичних, духовних вартостей у поглядах представників міського соціуму мало безпосередній вплив на культуроморфичні чинники формування підвалин національного відродження. Найпомітніший вияв цих зрушень – зростання національної свідомості різних прошарків міського населення, поглиблений інтерес до подій політичного характеру, закономірні вияви громадянської активності під час українсько-польського конфлікту, румуно-польської окупації на ділянках шкільництва, видавничої справи, літератури й театру. Основні поняття – “народ”, “воля”, “державна” мали вплив на формування активності населення Коломиї, що було також пов'язане з емоційними настановами революційної доби.

Дослідження найхарактерніших закономірностей суспільно-політичного руху та активності населення Коломиї у період Західноукраїнської Народної Республіки показало, що суспільна свідомість міського населення не досягла своєї кінцевої мети, але водночас дала поштовх до усвідомлення коломиянами необхідності етнодержавотворення. Саме на цьому фундаменті, попри всі перипетії історичної долі міста, й розвивалася ідея української державности, втілена в нових історичних та політичних умовах.

Бібліографічні посилання

- 1 *Чайковський А.* Чорні рядки. Спогади комісара ЗУНР // Дзвін.-1990.- № 6.- С. 43-79
- 2 Там само. - С. 44
- 3 *Тойнбі А. Дж.* Дослідження історії. Скорочена версія томів I-VI Д.Ч. Сомервелла. - К., 1995.- т. 1. - С. 14
- 4 Зберігаймо історичні цінності//Літопис червоної калини.-1930.-ч.10.-С.2
- 5 Кривава книга.-Передрук видань 1919 і 1921 рр.- Дрогобич,1994.-ч.1.-С. 90
- * *Галичина*- назва, що позначає історичний регіон, що обіймає південно-західну Україну в сточищі горішнього і середнього Дністра, горішнього Прута, горішнього Західного Бугу і в більшій частині сточища Сяну. Назва Г. Походить від М. Галіча над Дністром, яке в 1141 стало центром Галицького князівства. Г. Стала ареною боротьби сусідів за володіння нею внаслідок розташування в центральній частині балтійсько-чорноморського помосту. (Мала енциклопедія етнодержавознавства.- К.,1996.- С. 450-451)
- 6 *Яровий В.І.* Історія західних і східних слов'ян у ХХ ст. - К.,1996.- С. 61-62; *Стахів М.* Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923.- Скрантон, 1959.- т. 3.- С. 12.
- 7 Історія України. Авт. кол. / За ред. Ю. Зайцева. - Львів, 1996.- С. 240.
- 8 *Карпенко О. Ю.* Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях//Укр. іст. журн. - 1993. - № 1. - С. 17
- * *Буковина* - назва, що позначає історичний регіон між Середнім Дністром і голим хребтом Карпат у сточищі Прута і горішнього Серета на пограниччі української і румунської територій, поділений на північну і південну Б. Назва вперше зустрічається в грамотах молдавських господарів під 1392. Під час першої світової війни стає тереном військових дій та зміни адміністрації. (Мала енциклопедія етнодержавознавства.— С. 445)
- 9 Історія України. - С. 239.
- 10 *Карпенко О.Ю.* Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. - Стор. 17
- 11 Там само
- 12 *Грицак Я.Й.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. -К., 1996. - С. 135
- 13 *Левицький К.* Розпад Австрії і українська справа//Воля. - 1920. - т. 3 - ч.1. -С. 8-9
- 14 *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918-1920. -Відень, 1922. - С. 26
- * Докладно про ці та інші події, політичні настрої та ідеали див.: *Сохоцький.* Будівничі новітньої української державності в Галичині // Історичні постаті Галичини XIX-XX ст.-Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто,1961.-С.152-153, 164-165, 175-176, 208-209 та ін.
- 15 *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918-1920. - С. 29-30; Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. - Львів, 1995. - С. 28-29.
- 16 *Субтельний О.* Україна: історія. - К., 1991. - С. 321
- 17 *Грицак Я.* Нарис історії України. - С. 135
- 18 Історія України. - С. 240; Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР.- С. 34
- 19 *Шанковський Л.* Українська армія в боротьбі за державність. - Мюнхен, 1958. - С. 85
- 20 *Грицак Я.* Нарис історії України. - С. 134-135; *Яровий В.* Історія західних і південних слов'ян. - С. 64

- 21 *Кузьма О.* Листопадові дні 1918 р. - Львів, 1931 - С. 50-51
- 22 *Карпенко О.Ю.* Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. - С. 21
- 23 *Грицак Я.* Нарис історії України. - С.136
- 24 *Карпенко О.Ю.* Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. - С. 21
- * Названа свого часу Дмитром Дорошенком "Галицька руїна" негативно позначилася практично і на всіх ділянках життя Коломиї. Під час перебування царських російських військ було зруйновано пам'ятник Тарасові Шевченкові, зачищено українські суспільні інституції, заборонено видання українських часописів і книг, припинено діяльність філії Товариства "Просвіта". Очевидець подій писав: "Воєнні часи були вельми душкульні й прикрі для цивільного населення. В нашій околиці проходив кілька разів фронт. Нам довелось бачити не лише вбитих вояків, але теж і повішаних на ринку в Коломиї зовсім невинних українців..." (*Побігущий -Рен Є.* Мозаїка моїх споминів. - Мюнхен-Лондон, 1982.- С.13)
- 25 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.- С.23-25
- 26 Там само.-С.25
- 27 *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї // Над Прутом у лузі.- Торонто,1962.- С.107-108.
- * *Бемко Володимир*, сотник УГА, нар.16.09.1889 в Козовій на Бережанщині. Середню школу закінчив у Бережанах, право студював у Львові і Кракові. За студентське заворушення у Львові 1.07.1910 засуджений у процесі "101" на три місяці в'язниці.1914 мобілізований до війська, на сербський та італійські фронти. В Коломиї - ініціатор Коломийського окружного таємного військового комітету (далі - КОТВК) та організатор листопадового зриву.1919 - комендант бойового відтинка "Нижнів", заступник коменданта Етапної команди УГА; у 1920 - при штабі добровольчої армії Шіллінга в Одесі, заступник голови Ліквідаційної комісії УГА в Києві.(Коломия й Коломийщина.- Філядельфія, 1988.- С.773).
- 28 *Дутчак А.* Товариське життя в Коломиї // Покутський вісник.- 1919.-20 квітня, ч.31-32
- * *Покуття* - назва історико-географічної області України, східної частини сучасної Івано-Франківської області. У джерелах ХУП-ХУШст. її називали південно-західний "кут" Галичини між Дністром , Черемошем та Карпатами,включаючи Гуцульщину, з XIXст. - лише рівнинна частина цієї території. В 1772 - 1918 територія її перебувала під владою Австрії (з 1867- Австро-Угорщини). (Довідник з історії України. - К.,1995.-т.2.- С.378-379).
- 29 *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї.-С.114
- * *Білінкевич Богдан*, сотник УСС, нар. 21.12.1893 в Корничі Коломийського повіту. Випускник Коломийської української гімназії (далі- КУТ), Віденської торговельної академії. До українського війська зголосився після розпаду Австро-Угорщини, на чолу сотні УСС відзначився під час вуличних боїв у Львові. З 21.11.1918 - комендант 2-го курія 1-ї бригади УСС. За відвагу й хоробрість піднесений до ступеня сотника. (Коломия й Коломийщина.- С.773-774).
- * *Примаць Теодор*, нар.1880, поручник австро-угорської армії, сотник УГА, професор КУТ (автор розвідки : "Значіне природничо-біологічних наук в гімназіяльнім пляні научнім", 1910), комендант Коломийської Округної

- Військової Команди (далі - КОВК). Після переходу УГА за Збруч - викладач природничих наук у Кам'янець-Подільському університеті. (Коломия й Коломийщина.-С.780).
- * *Бодрут Ілля*, сотник УГА, нар.1893 в Березові верхньому Коломийського повіту. Випускник КУТ, призначений інтендантом КОВК. 28.08.1919 виїхав з Коломиї і через Чернівці і Жванець прибув до Кам'янець-Подільська, де восени 1919 помер від тифу. (Коломия й Коломийщина.- С. 789).
- 30 *Романюк І* Сотник Петро Васкул // Агро. - 1991. -27 липня.
- 31 Там само.
- 32 *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї.- С.111
- 33 *Карпенко О.Ю.* Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях.- С. 23
- 34 Там само
- * Підкреслимо, що Коломия з давніх давен була центром дислокації австрійського війська, тут перебували на постій кілька кавалерійських піхотних полків, а також команди доповнень. З числа колишніх воїнів коломийських полків, які повернулися з російського полону, було сформовано два курні при 24 полку піхоти (командирами відповідно стали поручники Білинкевич і Андрієвський), а також один курні при 36 полку піхоти (ним командував поручник Зволинський). Однак, австрійське командування навмисне відсилало українські підрозділи поза межі Галичини в 1918 р. За спостереженнями Лева Шанковського, 24 (Коломийський) піхотний полк знаходився на сербському фронті (українців - 79%, чужинців- 21%); 36 стрілецький полк (мобілізовані з Чорткова, Станіслава і Коломиї) - на італійському фронті під Ізонцо (відповідно - 70% і 30%), а Запасна (Коломийська) сотня драгунів 9 кінного полку - у Сербії (29% і 71%). (див. докл.: цит.працо.-С. 87-93). 31 жовтня на бік КОТВК перейшов 2 курні 24 піхотного полку, що передислокувався залізницею на сербський фронт.-Авт.
- 35 *Андрішшин С.* Листопадові дні 1918 р. в Коломиї // Вісник Коломиї.- 1991.- 1 листопада
- 36 Там само
- 37 *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї. - С. 117
- 38 Див. ст. згаданого дослідника
- 39 *Карпенко О.Ю.* Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. -С. 23
- 40 Докл. див.: Вісник Коломиї.- 1991.- 1 листопада
- 41 *Кузьма О.* Листопадові дні 1918 р. - С. 232
- * Листопадовий переворот у Львові, за Л. Шанковським, здійснили 1410 воїнів, зміцнені III, XI, II курніями Легіону УСС. (Енциклопедія українознавства. - т.9. - С.3343).
- 42 *Лозинський М.* Галичина в рр.1918-1920. - С.41;
Das Ostgalizische problem.-Wien,1920. -P.3-4
- 43 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.-С.36-39.
- 44 *Велигорська М.* Мої воєнні спомини про Серафінці, Городенку та Листопадовий Зрив // Городенщина.- Нью-Йорк-Торонто-Вінніпег.-1978.-С.175.
- 45 *Лозинський М.* Галичина в рр.1918-1920.-С. 42-43; Акти української державності на західноукраїнських землях // Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті.-Мюнхен,1983.- т.1.- С. 404-407.
- * В перших днях листопада Львів не мав докладних відомостей про події поза столицею. Канцелярія УНРади розіслала доручення до всіх повітових

- осередків кур'ерами, які мали зв'язати Львів з провінцією. Вже 7-12 листопада почали з'являтися повідомлення з поодиноких повітів про стан речей в Східній Галичині (про ці заходи див.: Перші дні листопада в Східній Галичині // Літопис червоної калини.-1930.-ч. 2.- С. 22-23)
- 46 *Двилюк М.* Той великий, пропам'ятний день...// Вісник Коломиї.-1996.-31 жовтня; *Воробець В.* Перші дні української державності в Коломиї // Український скиталець.-1921.-ч. 4.С. 8-9; *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї.- С. 121-122.
- 47 *Воробець В.* Перші дні української державності в Коломиї.-С. 8-9.
- 48 Проклямація Українського обласного Покутського військового секретаріату.-1918.-1 листопада // Monumenta historia Kolomiya.-1996.-Вип.1.-С. 17.
- * Комендантом міста був призначений поручник Степан Галібей, комендантом поліції - чотар Іван Василюшин, телефонічної сотні - хорунжий Кабарівський, інтендантом - поручник Михайло Татух, капеланом залоги - греко-католицький священник Микола Ярославич. - Авт.
- 49 *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї. - С. 114; *Андрішшин С.* Листопадові дні 1918 року в Коломиї // Вісник Коломиї.- 1991.-1 листопада
- 50 *Побігущий-Рен Є.* Мозаїка моїх споминів. - т. 1. - С. 15
- 51 *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї. - С. 113
- * Тут мається на увазі 24-й піхотний полк. - Авт.
- 52 *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї. - С. 119
- 53 *Андрішшин С.* Листопадові дні 1918 року в Коломиї // Вісник Коломиї.- 1991.-1 листопада
- 54 *Воробець В.* Перші дні української державності в Коломиї // Український скиталець.- 1922. - ч 4. - С. 9-10
- 55 Вісник Коломиї.-1991.-1 листопада
- 56 *Д.М.,Дублянця М., Примак-Гамота О., Зубаль Я.,Кузич І.* Листопадові події в Коломиї // Коломия й Коломийщина. - Стор. 752
- 57 Докл.див.: Український скиталець.-1922.- ч 4.-С.9-10.
- 58 Зміна правління в Коломиї // Покутський вісник.-1918.-10 листопада,ч.1; *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї.-С.119-120.
- * Такими справами були військова допомога Львову та швидка заміна управлінського апарату на Покутті українцями.- Авт.
- * З перших годин повстання 1.11.1918 штаб КОТВК розмістився у приміщенні пошти, що було викликано постійною потребою телеграфічного і телефонічного зв'язку.- Авт.
- * Нам не вдалося виявити документів, які б засвідчили імена поодиноких старшин, які 2.XI.1918 змінили керівництво КВК.- Авт.
- 59 *Воробець В.* Перші дні української державності в Коломиї.- С.10
- 60 *Кузьма О.* Листопадові дні 1918 р.- С. 228.
- 61 Український народ! // Діло.-1918.- 5 листопада.
- 62 *Кульчицький В.С., Настюк М.І.,Тищик Б.Й.* Історія держави і права України.-Львів,1996.- С. 178.
- 63 Там само
- 64 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.- С.88-89.
- 65 Там само.- С.87
- 66 За з'єднання українських земель //Покутський вісник.- 1918.-17 листопада, ч.3
- 67 Від Української Окружної Національної Ради в Коломиї // Покутський

- вісник - 1918.- 17 листопада, ч.3
- 68 Докл. про цю подію див. : Покутський вісник.-1918.-17 листопада, ч 3
- 69 *Крупський І.В.* Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX- перша чверть XX ст.)- Львів,1995.- С.170
- 70 *Монолатій І.* Коломиезнавство: нариси історії Коломиї у контексті взаємовідносин слов'янських народів. - Коломия, 1996.- С. 134
- 71 *Волицький В.* Конспіративний військовий гурток учнів і його участь в Городенському перевороті // Городенщина. - С.179
- 72 *Hauser P.* Kresy polnocno-wschodnie Rzeczypospolitej w polityce polskiej na przełomie 1918/1919 r. // Z dziejow Europy srodkowo-wschodniej.- Bialostok, 1995. - S. 329 ; *Zurawski vel Grajwski P.P.* Sprawa ukraińska na konferencji pokojowej w Paryżu w roku 1919.- Warszawa, 1995. - S. 60
- 73 Покутський вісник.-1918.-10 листопада, ч.1
- 74 *Крупський І.В.* Національно-патріотична журналістика України.- С. 170
- 75 Там само
- 76 Український скиталець.-1922.-ч. 4.-С. 10-11
- * На фронт було відправлено, між іншим, і 2 тис. реквізованих коней, що дало можливість утворити окремих ескадрон кінноти.- Авт.
- 77 Гуцульська козака дивізія при областній команді в Коломиї // Покутський вісник.-1918.- 17 листопада, ч. 3
- 78 Покутський вісник.-1918.-10 листопада, ч.1
- 79 Див. : Січковий голос. - 1918. - 21 грудня, ч.5
- 80 Поклик повітової "Січки" в Коломиї до всіх Січій коломийського і печеніжинського повіта // Січковий голос.-1918.- 20 листопада, ч.1
- * На території Покуття державна жандармерія ЗУНР називалася міліцією.- Авт.
- 81 *Козак І.* Дещо про державну жандармерію ЗУНР // Український скиталець. - 1923. - 15 серпня, ч.16(38).-Стор. 22-28; ч. 17-18 (39-40), вересень.- С.15-25
- 82 *Козак І.* Дещо про державну жандармерію ЗОУНР // Літопис червоної калини.-1932. - ч.3.- С.3-6; ч.4.- С. 20-22; ч.5.- С.15-17
- 83 Там само
- 84 Січковий голос.- 1918. - 12 грудня, ч.4
- 85 Там само
- 86 *Монолатій І.* Коломиезнавство. - С. 133
- 87 *Мікула О.* Державні залізниці ЗОУНР // Літопис червоної калини.-1935.- ч.5.-С.4
- 88 *Книш З.* Українські державні поштові марки в Коломиї 1918-1919 рр. // Коломия й Коломийщина.- С. 824-827
- 89 Там само. - С.826
- *Перед розпадом Австро-Угорщини, в Чернівцях 25.10.1918 утворюється Український крайовий комітет, який 6.11.1918 проголосив свою владу в українській частині краю. Однак, 11.11.1918 румунські війська зайняли Чернівці, а потім і північну Б. Складений з румунів Генеральний Конгрес Буковини 28.11.1918 проголосив злуку Б. З Румунією. На мирній конференції в Сен-Жермені 10.11.1919 за Р. визнано південну частину, а 10.08.1920 в Севрі - цілу Буковину. (Докл див. про ці заходи румунської адміністрації в *Новосівський І.* Нарис історії права Буковини і Бесарабії. - Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. - С. 121-123); протестуючи проти насильства румунів, від жовтня на Б. повставали українські селяни : в Старій Жучці,

- Великому Качурові, Тарашанам Чернівецького повіту. Повстання спалахнули одночасно і в Сторожинецькому, Вижницькому, Вапківському, Кіцманському й Заставнівському повітах Б. (*Карпенко О.Ю.* Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. - С. 24). Формування державних кордонів ЗУНР було тісно пов'язане з одного боку з етнічним розселенням українців, а з іншого - з народженням і становленням української державності. - Авт.
- 90 *Субтельний О.* Україна: історія. - С. 336
- 91 *Романюк М.М.* Українська преса Північної Буковини (1918-1940 рр.)- Львів, 1996.- С. 10
- 92 Там само.-С.10-11.
- 93 *Бочко В., Ганжа О., Захарчук Б.* Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан.- К.,1994.-С.40,44-45.
- 94 *Д.М., Дубляниця М., Примак-Гамота О., Зубаль Я., Кузич І.* Листопадові дні в Коломиї.-С.751.
- 95 *Бемко В.* Напад румунів на Покутті 24 травня 1919 // Коломия й Коломийщина.- С.819.
- 96 Там само.-С. 819-820.
- 97 Докл. див.: *Романюк М.М.* Українська преса Північної Буковини (1918-1940 рр.)-Львів,1996.
- 98 *Литвин М., Наumenко К.* Історія ЗУНР.-С.78.
- 99 Див.: Покутський вісник.-1918.-10 листопада, ч.1; Січковий голос.-1918.-20 листопада, ч.1.
- 100 Герої Покуття // Покутський вісник.-1918.-10 листопада, ч.1.
- * Детально про перебіг українсько-польської війни 1918-1919 р.р. в Галичині див. 4-й розділ цього дослідження.-Авт.
- 101 *Федорів П.* Старшинська школа піхоти в Коломиї // Коломия й Коломийщина.-С.766.
- 102 Там само
- 103 Там само
- 104 *Побігущий-Рен Є.* Мозаїка моїх споминів.-т.1.-С.17
- 105 Покутський вісник.-1919.-23 лютого, ч.15
- 106 *Монолатій І.* Коломиезнавство.- С.135-136.
- * Зазначимо, що не менш гострими і важливими, ніж політичні, були й економічні проблеми України, які ЗУНР отримала у спадок від старого ладу і австро-угорської держави. IV-а сесія (20.01.1919) задовольнила прохання д-ра Івана Стрийського і зобов'язала кожен місцеву адміністрацію провести віче і створити земельні комітети.-Авт.
- 107 *Ю.К.* Кого ми вибрали на послів? // Покутський вісник.-1919.-5 січня, ч.2; Офіційний звіт із IV-ої Сесії Окружної Національної Ради в Коломиї // Покутський вісник.-1919.-23 січня, ч.6.
- 108 *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї.-Стор.135-136; *Монолатій І.* Петлюра був у Коломиї // Вісник Коломиї.-1996.-16 липня.
- 109 *Бемко В.* Напад румунів на Покутті 24 травня 1919.-С.820.
- * До УНРади були обрані вже згадувані Іван Чернявський і Гриць Тимошук. Перший з них відносив себе до членів народно-демократичної партії, інший ж - належав до лівих і, очевидно, не зараховував себе до жодної з існуючих в Галичині партій центристського спрямування.- Авт.
- 110 Покутський вісник.-1919.-5 січня, ч.2.
- 111 До селян і робітників Покуття // Січковий голос.-1919.-1 лютого, ч.5.

- 112 Оля До української молоді // Новини.-1919.-20 березня,ч.7.
- 113 Офіційне справоздання з V-ої сесії Окружної Національної Ради // Покутський вісник.-1919.-2 березня, ч.17
- 114 А.Б. Про самостійну Українську Державу і про її ворогів // Покутський вісник.-1919.- 27 лютого, ч.16
- 115 Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. - С. 123-124
- 116 Велигорський М. Коломийська філія Центрального Інформаційного Бюро при Директорії УНР // Покутський вісник.-1919.-27 лютого,ч.16
- * Преса повідомляла, що "се третя філія в Галичині поруч існуючої вже філії в Тернополі і Станіславові". Керівництво осередку закликало усі національні установи та приватних осіб інформувати " у всіх справах політично і державно-інформаційного характеру". (див.: Покутський вісник.-1919.-27 лютого, ч.16).
- 117 Там само
- * Зокрема, один з провідних міністрів ЗУНР Михайло Лозинський підкреслював, що "... для збудування Народньої Республіки не вистане переміна державного і соціального ладу. Коли б навіть така переміна наступила, новий лад не міг би вдержатися, коли рівночасно не наступить переміна внутрішнього світогляду цілого громадянства..."(підкресл. наше - Авт.)
- 118 Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. - С. 103-105
- 119 Брехнею ідуть, брехнею поганяють // Новини.- 1919. - 15 березня, ч.3
- 120 Покутський вісник. - 1919. - 16 березня, ч.21
- * Перші (прелімінари) відносини між покутськими містами і Наддніпряниною відбулися ще у грудні 1918 р. Окружна УНРа висловлювала подяку "своїй подільській посестрі за щирий братерський привіт в грізній хвилі, коли всі свідомі Сини Неньки України по той і сей бік Збруча спішать в ряди війська, під прапори Єдної Сильної Соборної України, щоб волю добути аби вдома не бути".
- 121 Окружна Національна Рада в Коломиї до Філії Українського Національного Союзу в місті Кам'янці Подільським // Покутський вісник. - 1918. - 29 грудня, ч.14
- 122 Життя Покуття // Покутський вісник. - 1919. - 26 січня, ч. 7
- 123 Цит. вид. - 1919.- 6 лютого,ч.10
- 124 Приказ населенню округу Коломия, Печеніжин, Косів, Снятин, Городенка і Заліщики // Покутський вісник. - 1919. - 23 лютого, ч. 15
- * Проблеми національних відносин розглядаються у 2-ому розділі цього дослідження. - Авт.
- 125 Схоронім честь народа // Покутський вісник. -1919. - 2 березня, ч.17
- 126 Нове життя. - 1919. - 7 березня, ч.53
- 127 Життя Покуття // Покутський вісник. - 1919. - 23 березня, ч.23
- 128 Начальний вожд галицької армії в Коломиї // Покутський вісник.- 1919. - 27 квітня, ч.34
- * Зазначимо, що радник польської амбасаді у Відні, Австрія, Адольф Ценський 19.03.1919 у рапорті про ситуацію у східній частині Галичини підкреслював, що українські міщани та селянство вимагали на вічах у Коломиї негайного вирішення земельної проблеми: подім великих ґрунтів дідичів. (A situation report on Eastern Galicia.- 1919.- Mar. 19 // Ukraine & Poland in documents. 1918-1923.- Part 1.-New York-Paris-Sydney-Toronto, 1983. - P. 98-99, Doc. № 23)
- 129 Історія України. -С. 242
- 130 Д. До нашого жіноцтва // Покутський вісник. -1919. - 15 травня, ч. 41
- * Заклик коломийського вічогового комітету про згадане вище віче як-от підкреслював ситуацію:
*"Я мого люду біль тяжкий,
 Я осторога тяжкого суду
 Кажу тобі у час важкий :
 Оберігайсь смертного блуду*
 Не щекай по руску, - заскавулів скажений польський легіоніст до семилітньої української дівчинки в Городеччині, а коли ця далі щebetала в рідній мові, пробив її діточу груди багнетом.
 Селянам в Грушовичах Яворівського повіту відтинали ляцькі легіоністи руки, палили наші села, грабували людей, забирали послідне зерно, послідну корову.
 А в той час проклятий Каїн дезертир зломив присягу, втік з фронту і сховався у своєї мами.
 Не будь наших геройських легіонів, що своїми грудьми заступили лютому наїздникові дорогу у наш край, вдерлися ненажерливі вороги в наші оселі і тоді наставби для нас судний день.
 Широкі двірські лани, змиті кривавим потом наших дідів-прадідів осталилися в руках дідичів. В наших селах розпаношилисяби мазурські зайди, заволоки а ляцькі посіпаки гналиби закріпощених рабів-Українців на панщину на двірські лани. Ляцькі жандарми гналиби українське парубоцтво до польської бранки, а відтак до оборони Польщі на німецькій і чеській границі.
 Чи не досить біліється вже кісток наших дідів під Кустоцкою, Сольферіно, Маджентою? Чи не досить витопили вже наших жовніврів в італійській ріці П'яве, чи не досить вибито їх вже під Арсієро, Асіаго, на Венеційських полях! А все за Австрію, що нас гнобила. Чи маємо знову бути рабами, підніжками Ляхів, чи діти й унуки наші мають за Польщу головами лягти, від німецьких, чеських куль?
 Чи хочете, щоби Зельмани взяли знова в аренду наші церкви, щоби Софійський собор переіменили на кінотеатр ?
 Ні ради Бога. Є до вибору тільки боротьба або соромна неволя. Не миритись любі брати а боротись треба нам, бо лютує кат завзятий, смерть голосить Українцям. Покажіть, що ви браття і сестри козацького роду і сповніть заповіт Тараса: "Ставайте, кайдани порвіте і вражою злорю кров'ю волю окропіте!"(Под. за: До всіх Українців і Українок Покуття // Музей історії міста Коломиї.-НД № 15021.- 1 арк.)
- 131 Окружне віче в Коломиї // Покутський вісник. - 1919.- 8 травня, ч.38
- 132 Там само
- 133 Там само
- 134 Грицак Я. Нарис історії України. - С. 140; Енциклопедія українознавства.- т. 9. - С.3345 ; Pisulinski J. Kwestia autonomii terytorjalnej Galicji Wschodniej w okresie miedzywoejnnym // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.- Івано-Франківськ, 1997. - С.161
- 135 Румунські звідомлення // Покутський вісник. - 1919. - 8 травня, ч. 38
- 136 Андрійшин С. Місто над Прутом // Агро. - 1991. - 29 червня ; Бемко В. Напад румунів на Покутті 24 травня 1919. - С. 820-821
- 137 Там само.- С. 819-820

- 138 *Курилюк Я І* гарматний полк УГА // Коломия й Коломийщина. - С. 769-770
- 139 Зазначимо, що згаданий документ, правдоподібно його уривок, писаний французькою мовою подає у своїх споминах в перекладі українською Володимир Бемко. Див. його ст. : Напад румунів на Покутті 24 травня 1919. - С. 821
- * До початку червня польські війська, підкріплені армією Галлера, зайняли майже цілу Галичину, за винятком невеликого трикутника між Дністром і Збручем. - Авт.
- У протоколах конференції послів та керівників дипломатичних місій УНР 6-14. 08. 1919 в Карлсбаді, Німеччина, повідомлялося, що в результаті наступу Галлера було захоплено : в Стрию - 80 вагонів цукру ; Станіславі - 30 вагонів, локомотивів, вагонів дерева; Коломії - близько 600 гармат (Minutes of the Conference, Envoys and Chiefs of the Diplomatic Missions of the Ukrainian Peoples Republic in Karlsbad.- 1919.- Aug. 6-14 // Ukraine & Poland in documents.-Part I.- P. 260, Doc. № 69)
- 140 *Бемко В.* Напад румунів на Покутті 24 травня 1919. - С. 822
- 141 Там само
- 142 *Грабовецький В.* Історія Печеніжина.- Коломия, 1993. - С. 82
- * За спогадами очевидців, печеніжинський повіт у травні 1919 залишився самостійною українською територією, незважаючи на румунську окупацію Покуття, головним чином Коломії як важливого стратегічного пункту біля підніжжя українських Карпат. Печеніжин тривалий час утримував терен від ворожих зазіхань, чому безумовно сприяли вигідні географічні умовини. (Див.: *Генік-Березовський М.* " Печеніжинська республіка". Спогад із 1919 року. // Коломия й Коломийщина. -С. 815-818)
- 143 *Бемко В.* Напад румунів на Покутті 24 травня 1919. - С. 822-823
- 144 *Андрійшин С.* Місто над Прутом // Агро.-1991.- 29 червня.
- * Військовий аташе польської амбасаді у Букарешті, Румунія полковник Галлер 18.07.1919 повідомляв, що Генеральний штаб отримав прохання уряду ЗОУНР передати Покуття українській адміністрації після відходу румунських військ. (Rumanian attitude toward the Ukrainians and the Poles.- 1919.-July 12 //Ukraine & Poland in documents.- Part I.-P.222,Doc.№58).
- 145 Там само
- 146 Товариство "Взаїмна поміч українського учительства в Коломії" // Причинки до історії міста Коломії. - Коломия, 1994.- ч.1.-С. 10.
- 147 *Бемко В.* Напад румунів на Покутті 24 травня 1919. - С. 822
- * Поручник Городинські повідомляв, що "румуні знають про наш (тут - поляків - Авт.) промахи, що ми боїмося українців і щораз дуже з ними кокетуємо", а "з того приводу поляків усунено з урядів, польські школи зачинено". Польський речник підкреслював явну лояльність деяких румунських посадових осіб до українців, які зайняли окремі місця у жандармерії та українській міліції. (Див.: Ukraine & Poland in documents.-Part I.- P. 220-221, Doc. № 58)
- 148 Ibid.-P.220
- 149 Кривава книга.- Дрогобич, 1994. - Ч. 1.-С. 24
- 150 Там само
- * "Коли в тім часі учителька Савина Сидорович з ученицями жіночої учительської семінарії йшла до школи, яка поміщена була в Народнім домі і задержалася на хвилинку коло будинку, польський міліціант, який там стояв з крісом на сторожі, стрілив до неї шротом з кріса, зранив її в груди

і ноги, а також зранив 5 дівчат, які йшли під опікою п-ни Сидорович " (Кривава книга.- Ч.1.- С.24)

- 151 Там само.- С. 24.
- 152 Там само.-С. 252.
- 153 *Монолатій І.* Коломиєзнавство.-С.153.
- 154 Кривана книга.- С.81.
- * Це, безперечно лявало польську адміністрацію- жандармерія у Львові 16.09.1919 пропонувала створити у Коломії більш дієве регіональне поліцейське відділення. (Див. про це: Report on the preparations of the Ukrainian uprising against the Poles in Eastern Galicia.- 1919.- Sept.16 // Ukraine & Poland in documents.-Part I.-P.355-357,Doc.№86)
- 155 *Нінбовський В.* Коломия - столичне місто Покуття // Коломия й Коломийщина.-С.24.
- * Вацлав Вежбенец пише: "Національні відносини у Центрально-Східній Європі були ареною напруженої політичної боротьби, яка велася в атмосфері загострених емоцій. Джерелом багатьох явищ суспільного і політичного характеру у Східній Галичині була її багатокультурність. Культурне середовище створювалося трьома основними етнічно-національними групами: українцями, поляками і євреями" (Див. його ж. Євреї та польсько-український конфлікт у Східній Галичині після Першої світової війни// Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.-Івано-Франківськ,1997.-С.140). За національним складом у 1910 німцями себе визнали 12,011.081, угорцями - 10,061.474, чехами - 6,435.532, сербами і хорватами - 5,545.207, поляками - 4,965.667, українцями - 3,931.469, румунами - 3,224.210, євреями - 1,224.896. (Под.за: Погрибинська І., Гон М. Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці.-К.,1997.-С.8).
- 156 *Грицак Я.* Нарис історії України.- С.139; *Мироненко О.* Національні меншини у ЗУНР // Мала енциклопедія етнодержавознавства.-Стор. 332
- 157 Як маємо заховувати ся супроти Поляків і Жидів, що мешкають у межах нашої держави // Покутський вісник.- 1918.- 10 листопада, ч.1
- * Перед початком першої світової війни на території 47 повітів Східної Галичини нараховувалося 102 міста - з них Львів мав власний статут 1870, 19 міст керувалися австрійським статутом 1889, 82 населених пункти вважалися містами за статутом 1896.(Докл. про це див.: Лозинський Р. Національний склад міського населення Галичини у міжвоєнний період (1919-1939) // Українсько-польські відносини у Галичині у ХХ ст.- С. 215)
- 158 *Карпенко О.* Перші політичні контакти між українцями і поляками в час Листопадової (1918 р.) національно-демократичної революції // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. - Івано-Франківськ, 1997. - С. 15
- 159 Там само. - С. 16
- 160 Покутський вісник. - 1918. - 10 листопада, ч. 1
- * Вже в перших правових актах підкреслювалась готовність забезпечення гарантій громадянської, національної та віросповідної рівноправності всіх громадян. (Чехович В. Національна політика уряду ЗУНР // Мала енциклопедія етнодержавознавства.-С.325)
- 161 *Іванцев І, Монолатій І.* Суспільна свідомість провінції під час міжетнічних конфліктів у Галичині 1918-1919 рр. // Українсько-польські відносини у Галичині у ХХ ст.- С.131
- 162 Як маємо заховувати ся супроти Поляків і Жидів, що мешкають у межах нашої держави//Покутський вісник.-1918.-10 листопада,ч.1; Урядове опові-

- щення // Покутський вісник-1918.-10 листопада.ч1; *Гон М* "Єврейська вулиця" Західноукраїнської Народної Республіки //Хроніка-2000.- Київ, 1998.- Вип. 21-22.- С. 252-253
- 163 *Чупрей І* Горожани чи чужинці ? //Січовий голос.-1919.- 26 січня,ч4
- * Прибічна рада міста Коломиї, створена напочатку грудня 1918 складалася із 11 комісій (правничої, господарської, контролюючої, ревізійної, шляхової, санітарної, газової, апровізаційної, бюджетної, виконавчої і суспільної опіки) та 58 дійсних членів.- Авт.
- 164 Покутський вісник-1918.-15 грудня.ч10
- 165 *Максимчук І* Суд над д-ром Петрушевичем у Коломиї // Коломия й Коломийщина.-С.474: *Монолатій І* У таборі на Косачеві // Вісник Коломиї.-1995.- 2 серпня
- * Підкреслимо, що із загальної кількості військовополонених, що перебували на Покутті, 118 поляків з різних місцевостей Галичини становили найбільшу групу.-Авт.
- 166 *Максимчук І* Суд над д-ром Петрушевичем у Коломиї.-С.474-475; *Ганькевич Л* Умова, заключена дня 11 лютого 1919 р. у Львові, між повновласниками Державного Секретаріату Західноукраїнської Народної Республіки та Польською Правлячою Комісією в справі ранених, полонених та інтернованих // Літопис червоної калини.-1934.-ч.10.-С.14-16
- * Згідно з обвинуваченням, "він був від грудня 1918 р. до травня 1919р. з доручення української влади санітарним шефом коломиїської округи, і тим самим забов'язаний зберігати санітарні приписи в таборі полонених та інтернованих на Косачеві, але не поводився згідно з приписами, у наслідок чого траплялися пошесні захворювання, як тиф, червінка тощо, чим д-р Петрушевич навмисно наражував їх на небезпеку життя і здоров'я". На судовому процесі виявилось, що полонені польські офіцери трактувалися українцями гуманно, знущань і побоїв не було, харчування було задовільне. Процес закінчився 7.02.1921 визнанням судом присяжних невинності підсудного.-Авт.
- 167 В який спосіб заохочують Мазурів до війни з Українцями // Покутський вісник.-1919.-16 березня.ч21
- 168 *Кругський І В* Преса Галичини у боротьбі за державність України (1918-1920 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність. - Львів-Житомир, 1994. - С. 45
- * Дослідники підкреслюють, що " в історичній спадщині взаємин двох народів чимало здобутків, поряд з якими певний пласт пасиву. Доля вигнанців складна. Усюди вони чужаки, усюди їх відмежовує від оточуючої спільноти власна релігія, мовна і культурна традиція, історична пам'ять" (*Погребинська І, Гон М* Євреї в ЗУНР. - С. 6)
- 169 *Погребинська І, Гон М* Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці (до проблеми українсько-єврейських взаємин). - К., 1997. - С. 5-6
- 170 *Вежбенец В* Євреї та польсько-український конфлікт у Східній Галичині після Першої світової війни // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. - С. 141
- 171 *Берко П* Євреї у час будівництва української державности (1917-1921 рр.) // Науковий збірник УВУ. - Мюнхен, 1992. - т. 15. - С. 79-80
- 172 *Стахів М* Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772-1918).-Скрентон, 1958.- т. 2.- С. 199-200, підряд. прим.; *Він же* Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923 рр. - Скрентон, 1959. - т. 4. - С. 55, 121, 144 та ін.

- 173 *Мироненко О* Національні меншини у ЗУНР // Мала енциклопедія етнодержавознавства. - С. 332
- * Існування єврейської міліції було необхідним, оскільки державні чинники не повідомляли, що беруть відповідальність за осіб єврейської національності.- Авт.
- 174 *Бемко В* Листопадові події в Коломиї. - С. 120-121 ; *Воробець В* Перші дні української державности в Коломиї. - С. 10.
- 175 Там само. - С. 9-10.
- 176 Там само
- 177 *Вежбенец В* Євреї та польсько-український конфлікт у Східній Галичині після Першої світової війни.-С. 142
- 178 Покутський вісник.-1918.- 15 грудня,ч10
- 179 Там само
- * *Грина* Погребинська і *Максим Гон* згадують у своєму дослідженні заяву ЄНРади Буковини. У зверненні до єврейського народу 14.10.1918 вона заявила: "В усьому світі, і передусім у Східній Європі, постає новий лад. Усі народи вимагають самовизначення і запевнення вільного національного розвитку. У час, коли всі народи будують свій власний дім, не можна народові єврейському залишатись бездіяльно. Пробила година, коли і ми мусимо вибороти наші національні права..." (Докл. про це див. їхнє дослідження. Євреї в ЗУНР.-С. 37). 15.10. 1918 за ініціативою Екзекутиви сіоністської партії та посла до Австрійського парламенту Рейзеса відбулася спроба створення ЄНРади Східної Галичини.
- 180 *Литвин М, Науменко К* Історія ЗУНР. - С.108
- 181 *Погрибинська І, Гон М* Євреї в ЗУНР. - С.38-39
- * Про скоєні злочини повідомляли тогочасні періодичні видання. Газета "Товмацькі вісти" зокрема писала: " Вони (поляки-Авт.) обілляли кілька десятків жидівських домів нафтою, позамикали в тих домах брами і спалили враз з людьми. Кілька десятків жидів кинулися до божниці, щоб виратувати відтіль "Божі заповіді". Їх замкнули в божниці і враз з божницею спалили. Хто рятувався утечею, того вбивали на вулицях..." (Под за: *Погребинська І, Гон М* Євреї в ЗУНР.-С.41-42). Підкреслимо, що протягом трьох днів було 64 особи єврейської національності (за ін. джерелами - бл. 150 осіб).- Авт. Дослідники переконані, що "до львівської трагедії спричинились перш за все переконання польської громадськості про українсько-єврейський союз"
- 182 *Волицький В* 24-ий курінь ім. Петра Дорошенка // Коломия й Коломийщина.-С.799
- 183 *Стахів М* Західна Україна. - т.4. - С.115
- * Неукомплектованість професорсько-викладацького складу, зокрема, у Коломиї пояснювалося тим, що чимало польськомовних вчителів не склали службу присягу місцевій адміністрації. Так, в Коломиїській державній польській гімназії ім. Короля Казимира Ягайлончика (далі - КДПГКЯ) у 1918-1919 працювали лише Антоній Будзяновський, Миколай Цюлек, Домінік Чекаловський, о. Ян Ференс, Томаш Лацік, Миколай Славуський, Станіслав Зачек. Документи засвідчують, що в 1918-1919 в КДПГКЯ було 564 учні, з них - 313 класифікованих. (докл.див. Державний архів Івано-Франківської області.- фонд № 571.-опис 1).
- 184 *Литвин М, Науменко К* Історія ЗУНР.- С. 99
- 185 *Дашкевич Я. Р* Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кін. ХІХ - поч. ХХ ст.) // Укр. іст. журн. - 1990. -

- № 10. - С. 66-67
- 186 Гон М. Єврейський фактор у конфлікті між українським та польським націоналізмом у Західній Україні // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. - С. 80 ; *Він же*. Євреї Восточної Галиції в міжвоєнний період (1918-1919 гг.) // Євреї в Україні. - К., 1997. - С. 174-180.
- 187 Свято першого мая в Коломиї // Покутський вісник. - 1919.- 4 травня, ч. 37
- 188 Берко П. Євреї у час будівництва української державності // Науковий збірник УВУ. - т. 15. - С. 79-80 ; *Грицак Я.* Нарис історії України. - С. 139.
- 189 Українські справи // Покутський вісник.-1918.-19 грудня, ч.11.; *Тицик Б.Й., Вівчаренко О.А.* Західноукраїнська Народна Республіка.1918-1923.- Коломия,1993.-С.81.
- 190 *Срополко С.* Завдання нової школи // Републіка.-1919.- ч.76-78.
- 191 *Ступарик Б.М.* Шкільництво Галичини (1772-1939 рр.).- Івано-Франківськ, 1994.- С. 115.
- 192 Там само
- 193 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.-С.100.
- 194 *Русова С.* До культурного об'єднання з Галичиною // Републіка.-1919.- 20 квітня, ч.67.
- 195 З'їзд укр(аїнського) народнього вчителства у Коломиї // Покутський вісник.-1919.-2 січня,ч.1.
- 196 У Коломиї // Січковий голос.-1919.-1 лютого,ч.5.
- 197 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР. - С. 99
- Закон про мови на території ЗУНР 15.02.1919 говорив : " ... Українська Національна Рада постановила :
Прф. 1. Державною мовою на Західній області Української Народньої Республіки є мова українська.
Прф. 2. Цю мову вживають у внутрішнім і зовнішнім урядованню всі державні власті і уряди, публічні інституції і державні підприємства..." (Див. : Національні відносини в Україні у ХХ ст. : Зб. Документів і матеріалів. -К., 1994. - С. 92)
- 198 Історія України. - С. 243
- 199 Відозва до всіх укр(аїнських) організацій народного вчителства б(увшої) Зах(ідно)Укр(аїнської)Республіки // Покутський вісник.-1919.- 12 січня,ч.3; *Литвин А., Науменко К.* Історія ЗУНР.-С.100.
- 200 Покутський вісник.-1919.-27 лютого,ч.16.
- 201 Вписи до I міщанської 4-класової виділової школи в Коломиї // Покутський вісник.-1919.-13 березня,ч.20.
- 202 *Мостович П.* З дирекції української держ(авної)гімназії в Коломиї // Покутський вісник.-1919. - 6 квітня, ч.27
- 203 Шевченкове свято в укр(аїнській) муж(еській) виділовій школі ім. Петра Могили // Покутський вісник. - 1919. - 20 квітня, ч.31-32
- 204 *Лозинська М.* Жінка в Українській Народній Республіці // Републіка.-1919.-12 квітня, ч.66
- 205 Товариство "Взаїмна поміч українського вчителства в Коломиї" // Причинки до історії міста Коломиї.- 1994.- ЧІ.- С.9
- 206 *Монолатій І.* Коломисзнаство.-С.136; Його ж. Слово без діла є мертве (до 120-річчя створення "Просвіти" на Коломийщині) // Коломийський вісник.-1997.-4 грудня
- 207 *Савчук М.* Коли повіяв вітер волі // Вісник Коломиї.-1991.-1 листопада
- 208 Його ж. Часописи Коломиї.-1865-1939.-Івано-Франківськ,1991.- С.5.
- 209 Покутський вісник.-1918.-10 листопада, ч.1 ;
- 210 *Савчук М.* Часописи Коломиї.(1865-1939). -Івано-Франківськ,1991.-С.5.
- 211 Покутський вісник.-1918.-10 листопада, ч.1 ; *Романюк М.М., Галушко М.В.* Українські часописи Коломиї (1865-1994 рр.).- Львів, 1996.- С. 83, пор. числ. 25
- 212 Там само.-С.86-88, пор. числ.27-28.
- 213 Там само.-С.89-90,94-96,пор.числ.31.33.
- 214 Докл. див.: *Монолатій І.* Коломия як видавничий центр західноукраїнської провінції (друга пол. ХІХ -перша чверть ХХ ст.) // Бібліотечний вісник.-1996.-№ 6.- С. 25.
- 215 Його ж. "Січова зоря" // Вісник Коломиї.-1993.-19 листопада.
- 216 *Савчук М.* Тарас Шевченко на землі коломиїській.-Івано-Франківськ,1991.- С.15.
- 217 *Голубець М.* Завдання наших днів // Покутський вісник.-1919.-13 лютого, ч.12
- 218 *Чупрей І.* Народний театр ім. Тобилевича в Коломиї // Січковий голос.-1919.-12 січня, ч.2
- 219 *Чечель Н.* Українське театральне відродження.- К.,1993.- Стор. 23
- 220 Січковий голос.-1919.-12 січня, ч.2
- 221 *А. Степовий.* Із " Народнього театру ім. Ів(ана) Тобилевича" // Покутський вісник.-1919.-2 лютого, ч.9
- 222 Там само.
- 223 *Николишин Д.* Народний театр ім. Тобилевича в Коломиї // Покутський вісник.-1918.- 22 грудня, ч. 12; Його ж. Із театральної салі // Покутський вісник.- 1919.- 23 лютого, ч.15
- 224 Відновлення діяльності співочого товариства "Боян" // Покутський вісник.-1919.-27 лютого,ч.16
- 225 Розладде // Покутський вісник.-1919.-13 березня,ч.20; Театр // Новини.-1919.-15 березня, ч.3; В З Коломиї // Новини.-1919.-18 березня,ч.5
- 226 Там само
- 227 Там само
- 228 Культурно-просвітне життя Покуття // Новини.-1919.-26 березня, ч.12
- 229 Укр(аїнський) черновицький театр під управою Онуфрака // Покутський вісник.-1919.-8 травня, ч.38
- 230 *К.З., Юрбин* Культурно-просвітне життя Покуття // Новини.-1919.-29 березня,ч.15
- 231 *Дутчак А.* Товариське життя в Коломиї // Покутський вісник.-1919.-20 квітня. ч.31-32
- 232 Старанням тов(ариства) "Молода громада" в Коломиї // Покутський вісник.-1919.30 березня, ч.25; Шевченківське свято // Покутський вісник.-1919.-3 квітня, ч.26; Новини.- 1919.- ч.18
- 233 *Васильчук М.* Письменство на Коломийщині (2 пол. ХVІ ст.- 1939 р.)- Коломия,1993.- С. 22
- 234 *Васильчук М., Кречковський Л.* Андрій Чайковський: штрихи до портрета на тлі Коломиї.- Коломия, 1994.- С. 3
- 235 *Див.Його.* В бур'янах. Спогади з громадянської війни на Україні.-ч.2.- Торонто,1925
- 236 Там само. - С. 139
- 237 Там само. - С. 169-170

- 238 *Васильчук М.* Письменство на Коломийщині.-С.22
- 239 *Романенчук Б.* Західноукраїнська література між двома світовими війнами. 1919-1941 роки // Записки НТШ.- Львів, 1996.- т.СХІІ. - С.253
- 240 *Николишин Д.* Хвилини. Поезії.-Коломия, 1919.-С.112
- 241 *Васильчук М., Кречковський Л.* Андрій Чайковський: штрихи до портрета на тлі Коломиї.- Коломия, 1994.- С. 32
- 242 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.-С.98; Історія України.-С.241-242
- 243 *Мудрий С.* Нарис історії Церкви в Україні.- Рим, 1990.- С. 272
- 244 *Г.Ш.* Наші жінки в польсько-українській війні // Покутський вісник.- 1919.-2 березня, ч.17
- 245 Святочні дари (виказ організацій Покуття, що жертвовали на дар коляди для українських жовніврів) // Покутський вісник.-1919.-30 січня, ч.8
- 246 *Арсак М., Монолатій І.* Русько-католицьке товариство Св. Йоанна Милостивого в Коломиї // До істини.-1993.-25 листопада
- 247 Лист повітового комітету Опіки над воєнними сиротами в Коломиї до світлої окружної (Військової) Команди.-1919.-8 березня // МІК.-інв.№ НД-15053, 1 арк.,зв.
- 248 *С.Г.* Звіт з VI сесії Н(аціональної) Ради в Коломиї з дня 21 марта 1919 // Покутський вісник.-1919.-27 марта, ч.24
- 249 Збори пасічників // Покутський вісник.-1919.-23 лютого, ч.15
- 250 *К.З.* Поклик (до всіх громадян Покуття в праві перенести 600 дітей і 200 старців, що вертаються з переселених таборів з Моравії) // Покутський вісник.-1919.-6 квітня, ч.27
- 251 *К.З.* Шевченкове свято в лічниці // Покутський вісник.-1919.-8 мая, ч.38
- 252 Історія України.-С.242-245
- 253 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.- С. 143
- 254 Енциклопедія українознавства.- т.9. - С. 3454-3455
- 255 Див.: Поклик до українських Січових Стрільців. До всіх військових осіб української народности та добровольців // Покутський вісник.-1918.-10 листопада, ч.1
- 256 *Д.М., Дубляниця М., Примак-Гамота О., Зубаль Я., Кузич І.* Листопадові дні в Коломиї // Коломия й Коломийщина.- С. 751; Покутський вісник.- 1918.- 4 грудня, ч.6
- 257 *Волицький В.* 24-й курінь ім.Петра Дорошенка // Коломия й Коломийщина.- С.797
- 258 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.- С. 145
- 259 Нарис історії III-го курія 24-го полку піхоти ім.Гетьманна Петра Дорошенка // Літопис червоної калини.-1930.-ч.Х.- С. 7
- 260 Листопадові дні в Коломиї // Коломия й Коломийщина.-Стор.75; Покутський вісник.-1918.- 8 грудня
- 261 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР. - С. 145
- 262 Нарис історії III-го курія 24-го полку піхоти//Літопис червоної калини.-1930.-ч.Х,ХІ
- 263 Там само
- * Ось як це згадує учасник подій: "Смерком приїхали кухні та привезли борщ, кутю, вареники та сушені грушки. Почалася свята вечора, а по вечері роздавано святочні подарунки, які зібрала Коломийщина. Кожний стрілець дістав дарунок" (Літопис червоної калини.-1939.-ч.ХІІ.-С.21-22)
- 264 Там само.- С. 9
- 265 Там само.- С. 22
- 266 *Волицький В.* 24-й курінь ім.Петра Дорошенка.-С. 796
- 267 *Гольдельман С.* В справі українсько-жидівських відносин // Воля.-1920.-Т.3.-ч.8.-С.298-303
- * Коломийська бригада УГА відзначилася в боях під Львовом, в Сокольниках, Зубрі, Козельниках, під час Чортівської офензиви під Підгайцями, Нижневом, над Нараївкою. Після переходу за Збруч увійшла до армійської групи генерала Кравса. 30.08.1920 увійшла до Києва. 1920 перейменована на 2-й піший полк 3 бригади ЧУГА(Енциклопедія українознавства.- т. 3.-С. 1084)
- 268 *П.Б. і Б.О. 2* (коломийська) бригада в червневій протиофензиви 1919р. / Український скиталець.-1922.-ч.14.-С.12
- 269 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.-С.173
- 270 Історія України.-С.245
- 271 Історія українського війська.-Вінніпег, 1953 -496,501
- 272 *Литвин М., Науменко К.*-С.179
- 273 Там само.-С.190
- 274 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.-С.191-192; *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї.-С.131; Український скиталець.-1922.-ч.13.-С.3
- 275 Там само.-С.3
- 276 Історія України.-С.246; Історія українського війська.-С. 504
- 277 Покутський вісник.-1919.-2 березня, ч.17
- 278 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР. -С.195
- 279 *П.Б. і Б.О. 2* (коломийська) бригада в червневій протиофензиви 1919 р. / Український скиталець.-1922.-ч.13.-С.4
- 280 Денник Начальної Команди Галицької Армії.- Нью-Йорк, 1974.- С. 6
- 281 *Ю.Жовківський.* Дещо про гарматню братію УГА // Літопис червоної калини.-1939.-ч.3.-Стор.2; *Мацькевич С.* 2-й гарматний полк коломийський // Коломия й Коломийщина.-С.792
- 282 Денник Начальної Команди Галицької Армії.-С. 8
- 283 Див.: Український скиталець.-1922.-ч.14.-С. 12
- 284 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.- С.1 97-198
- 285 *Вислоцький І.* Політичні настрої і течії серед старшин УГА // Літопис червоної калини.-1934.- ч.11.-С.4
- 286 Український скиталець.-1922.-ч.14.-С.12
- 287 *Бемко В.* Листопадові події в Коломиї.-С.131
- 288 Історія України.- С. 246
- 289 *Бабюк А.* З життя УСС в полі // Покутський вісник.-1919.-23 лютого, ч.15
- 290 *Грбовецький В.* Історія Коломиї.-Коломия, 1996.-С.115; *Монолатій І.* Коломиезнавство.-С.135
- 291 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.-С.143
- 292 *Решетило Т.* Коломийський курінь в Угнівщині 1918-1919рр.// Америка.- 1956.- ч.23; *Бемко В.* Листопадові події у Коломиї.-С.128
- 293 Там само - ч.24
- 294 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.- С.151-152
- 295 *Решетило Т.* Коломийський курінь в Угнівщині. - ч. 23-24
- 296 Там само
- 297 Там само
- 298 Історія українського війська.-С.513
- 299 *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.-С.157
- 300 *Сулятицький С.* Пробосвий "Гуцульський курінь"// Коломия й Коломийщина.-С.803